

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**RUSYA İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN UKRAYNA KRİZİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Solmaz ISMAYILOVA

BURSA, 2022

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**RUSYA İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN UKRAYNA KRİZİNE
YÖNELİK POLİTİKALARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Solmaz ISMAYILOVA

Orcid: 0000-0002-1968-0099

Danışman:

Prof.Dr. Ömer Göksel İŞYAR

BURSA, 2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Solmaz ISMAYILOVA
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : vi + 157
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Ömer Göksel İşyar

RUSYA İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN UKRAYNA KRİZİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

Bu araştırmada Türkiye'nin dış politikası Ukrayna-Rusya krizi bağlamında detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Ukrayna ve Rusya arasında olan ilişkiler, son yıllara kadar Rus kontrolü altında ve sorunsuz bir şekilde devam etti. Fakat özellikle Ukrayna'da hakim olan liberal akım ve Batı ile yakınlaşmanın ardından Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkiler gergin ve hatta çelişkili bir hal aldı. Bu çalışma, Türkiye'nin dış politikasının son yıllarda Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizi nasıl şekillendirdiğini tartışıyor. Ardından Kırım, Rusya-Ukrayna ilişkilerinin tarihsel süreci ve Türkiye'nin bu yöndeki politikası değerlendiriliyor. Son dönemde yaşanan kriz ve bu aşamaya giden süreçler anlatılmış, son olarak ise, çalışma boyunca Türkiye'nin krize ve gözetim politikasına ilişkin pozisyonuna ilişkin bilgiler genel bir değerlendirme ışığında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, İlişkiler, Ukrayna Krizi, Uyuşmazlık, Politika.

ABSTRACT

Name and Surname : Solmaz ISMAYILOVA
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : vi + 157
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Omer Goksel Isyar

TURKEY'S POLICIES TOWARDS UKRAINE CRISIS WITHIN THE SCOPE OF RELATIONS WITH RUSSIA

In this study, Turkey's foreign policy is analyzed in detail in the context of Ukraine-Russia crisis. Relations between Ukraine and Russia, which gained their independence after the collapse of the Soviet Union, continued smoothly and under Russian control until recent years. However, especially after the Liberal trend prevailing in Ukraine and the rapprochement with the West, relations between Russia and Ukraine became tense and even contradictory. In this study, Turkey's foreign policy in recent years debating how to shape the crisis between Russia and Ukraine. Then the Crimea, the historical process of Russian-Ukrainian relations and Turkey's policy in this direction is considered. The recent crisis and described the processes leading to this stage, lastly, information on the position regarding Turkey's policy during this crisis and supervision work is given in the light of an overall assessment.

Keywords: Russia, Turkey, Relations, Ukraine Crisis, Conflict, Policy.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVE

1. Uluslararası İlişkilerde Realizm Yaklaşımı	4
2. Uluslararası İlişkilerde Neorealizm Yaklaşımı	13
2.1. Savunmacı Realizm	21
2.2. Saldırgan Realizm.....	28
3. Uluslararası İlişkilerde Neoklasik realizm.....	34
3.1. Neoklasik realizmin Analize Kattığı Yeni Unsurlar	42

İKİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA VE RUSYA’NIN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI VE RUSYA- UKRAYNA İKİLİ İLİŞKİLERİ

1. Ukrayna’nın Dış Politika Yaklaşımı	49
2. Geçici Demokratikleşme Çabaları.....	63
2.1. Leonid Kravçuk Dönemi	63
2.2. Leonid Kuçma Dönemi.....	65
2.3. Viktor Yuşçenko Dönemi	68
2.4. Viktor Yanukoviç Dönemi	71
2.5. Petro Poroşenko Dönemi.....	73
2.6. Volodimir Zelenski Dönemi	75
3. Rusya’nın Dış Politika Yaklaşımı	77
3.1. Atlantikçi Yaklaşım	80

3.2. Avrasyacı Yaklaşım	82
4. Rusya'nın Dış Politikasında Karar Alıcıların Etkisi	85
4.1. Boris Yeltsin Dönemi	85
4.2. Vladimir Putin Dönemi	87
5. Bağımsızlık Sonrasında Rusya-Ukrayna İkili İlişkileri.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-UKRAYNA KRİZİ

1. Kırım'ın İlhakına Giden Süreç: Euromaidan Olayları.....	94
2. Kırım'ın Rusya Tarafından İlhakı	99
3. Kırım'ın İlhakı Sonrasındaki Süreç	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-UKRAYNA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN KRİZE YÖNELİK POLİTİKALARI

1. Karadeniz Ekseninde Türkiye-Rusya İkili İlişkileri.....	109
2. Türkiye-Rusya İkili İlişkilerinin Türkiye Açısından Önemi	112
3. Türkiye-Ukrayna İkili İlişkileri	116
4. Türkiye-Ukrayna İkili İlişkilerinin Türkiye Açısından Önemi	118
5. Türkiye'nin Ukrayna Krizine Yönelik Politikaları	120
SONUÇ	129
KAYNAKÇA.....	132

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BLACKSEAFOR	Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ENP (AKP)	Avrupa Komşuluk Politikası
SİHA	Silahlı İnsansız Hava Aracı
İHA	İnsansız Hava Aracı
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KUH	Karadeniz Uyum Harekâtı
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
ÜİYOK	Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan çatışmalar, Türkiye’yi doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Kırım’ın ilhakı, Türkiye açısından Ukrayna ve Rusya ile olan ilişkilerini ve bölgeye olan yaklaşımını göstermektedir. Çalışmada, Kırım konusu ele alınarak Türkiye üzerinden bir inceleme gerçekleştirilecektir. Bu doğrultuda Kırım ilhakının ana unsurları olan Rusya ve Ukrayna’nın yanında bölge ile tarihsel bağları bulunan Türkiye’nin de Kırım’ın ilhak sürecine olan yaklaşımı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Çalışmada, sosyo-felsefi analiz, tarihsel bilim metotları ve genel bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Konu ile ilgili kitaplardan, makalelerden, tezlerden, gazetelerden, dergilerden, internet sitelerinden ve konuyla ilgili mevcut hükümet ve devlet adamlarının yaptığı açıklamalardan yararlanılmıştır.

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından birçok devlet bağımsızlık kazanma sürecine gitmiştir. Rusya’nın bu devletlere yönelik esas politikası, oluşan yeni bağımsız devletlerde etkisinin devam etmesi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda ortaya koyulan “yakın çevre” doktrini eski Sovyet coğrafyasını içine almaktadır. Rusya, bölgeye yönelik olarak ikili ilişkilerin yanında “Bağımsız Devletler Topluluğu” olarak adlandırılan bir ortak organizasyon kurarak, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini devam ettirmiştir. Rusya açısından Ukrayna ve Kırım, jeopolitik konumları başta olmak üzere birçok alanda önemli siyasi, ekonomik ve kültürel özelliğe sahiptir. Rusya açısından bakıldığında, Ukrayna’nın önemli olduğu diğer bir nokta da, Rusya ve Batı arasında bulunan bir tampon görevi görmesidir. Bu bağlamda Ukrayna, Rusya’nın güvenlik algısında ön planda bulunmaktadır.

Ukrayna’nın 2000’li yılların başında liberal demokrasiye geçiş düşüncesi, Ukrayna ile Rusya arasında gerginliğe neden olmuştur. Bu duruma karşı Rusya’nın, Ukrayna’yı kaybetmemek için sert tepki göstermemesinden dolayı ilk başlarda büyük bir kriz ortaya çıkmadı. Fakat özellikle Turuncu Devrim ve sonrasında Ukrayna’nın Rusya ile bağıını tamamen ayırma düşüncesinin oluşması üzerine Rusya, Ukrayna devletine karşı çok sert bir şekilde önlemler almaya başladı. Bu önlemler pek çok alanda gerçekleşmekle beraber ekonomik ve askeri alandaki güç kullanımı ile çatışmalar ortaya çıktı.

Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaşması, Batı'nın Rusya'ya karşı bir başka önemli avantaj elde edeceği anlamına geldiği için Ukrayna'nın bu dönemdeki en önemli destekçileri, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği olmuştur. Bu bağlamda, Rusya'nın özellikle Karadeniz bölgesindeki hakimiyetinin azalması, daha kısıtlı bir dış politika yaklaşımı izlemesine sebep olacaktır.

Türkiye'nin, Ukrayna ile Rusya arasında ortaya çıkan çatışmalardaki tavrı ve 2021 yılında Kırım sorununun yeniden canlanması nedeniyle, mevcut dönem için kapsamlı araştırma yapılması gerekmektedir. Türkiye açısından mevcut duruma bakıldığında Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği görüşünü ortaya koymaktadır. Çünkü, Kırım sorunu Türkiye için bölgesel bir çatışma olmanın yanında aynı zamanda da kültürel bağının bulunduğu bir bölgedir. Bunun yanında Türkiye'nin, AB ve ABD ile aynı görüş etrafında bulunması da müttefikleri ile olan güvenlik ilişkisi açısından önemlidir. Ancak son yıllarda Türkiye, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve bazı AB ülkeleriyle gerginlik yaşanmış ve Türkiye'nin izlemiş olduğu denge politikası sonucunda Rusya ile daha yakın ilişkiler söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin bu yaklaşımı, Rusya-Ukrayna krizinde, Rusya'ya yönelik tepkiyi yumuşatmıştır. Türkiye, Ukrayna'da Kırım Türkleri ile olan kültürel bağlarının yanında bölgesel güç dengesi açısından da Rusya'nın ilhakına karşı Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Bu doğrultuda Kırım üzerinden Rusya'nın Karadeniz'de etkinlik kazanması, Türkiye ve bölge güvenliği açısından sorun ortaya çıkaracaktır.

Türk yetkilileri tarafından zaman zaman yapılan açıklamalar, ABD ile ittifak ve Avrupa Birliği üyeliği hedefini vurgulamaktadır. Bu bağlamda bölgeye yönelik ortaya koyulan stratejide, Türkiye'nin bölgesel güç dengesini göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, realizm ekseninde devletlerin dış politika yaklaşımları açıklanmıştır. Bu bağlamda, Hobbes, Waltz, Mearsheimer ve Walt'ın yaklaşımları incelenmiş ve bunların mevcut çatışma durumundaki yansımaları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkiler incelenmektedir. İlk olarak, Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra yaşadığı siyasi sorunlar ve demokratikleşme süreci ortaya koyulmuştur. Ukrayna ve Rusya ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen Turuncu Devrim süreci ve bu devrimin yurt içi ve yurt dışında yarattığı etki incelenmiştir. Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna'daki siyasi gücü, Ukrayna'nın Rusya için stratejik önemi ve Ukrayna'nın Avrupa-Rusya ikili ilişkilerindeki köprü rolü etrafında ikili ilişkiler bölgesel düzeyde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Kırım'ın ilhakı ile birlikte ortaya çıkan Ukrayna-Rusya krizinin tarihsel süreci ve Ukrayna ve Kırım krizlerinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında, Kırım'daki durum Rusya-Ukrayna krizi ve kriz sonrası dönem incelenmiştir. Öte yandan, Rusya-Ukrayna ilişkilerinin tartışılması ve Turuncu Devrim'in sebepleri ve sonuçları anlatılarak, bu kapsamda yürütülen faaliyetler ve eski Sovyet ülkelerinin yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, bilhassa Türkiye'nin Kırım'ın ilhakından önceki Kırım politikası analiz edilmiştir. Bunu yanında Türkiye'nin, Karadeniz güvenliğine yönelik yaklaşımı ortaya koyularak Türkiye'nin 2014 sonrası Kırım politikası hakkında detaylı inceleme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde realizm yaklaşımının oluşum ve gelişim aşamaları ortaya koyulacaktır. Çalışmada klasik realizm yaklaşımının yanında neorealizm yaklaşımı da değerlendirilecektir. Bu bağlamda savunmacı realizm, saldırgan realizm ve neoklasik realizm yaklaşımları üstünde durularak ortaya çıkan bölgesel krizlerin teorik altyapısı oluşturulacaktır.

1. Uluslararası İlişkilerde Realizm Yaklaşımı

Uluslararası İlişkiler disiplini 20. yy'ın başındaki gelişmeler doğrultusunda önemi artarak gelişmiştir. 1648'de imzalanan Vestfalya Anlaşması ise modern ulus devlet anlayışının ve uluslararası ilişkilerin ilk çıkış noktası olarak kabul edilmektedir.¹ Bu bağlamda uluslararası ilişkiler sistemi, devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralların, normların ve birimlerin var olduğunu belirten ve devletlerin bu sistemi benimsediğini ortaya koyan bir anlayışı temsil etmektedir.² Birinci Dünya Savaşı, savaşın ortaya çıkış nedenleri ve savaşın sonuçları itibarıyla uluslararası ilişkiler disipliniinde önemli bir başlangıç döneminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaşın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar neticesinde uluslararası ilişkiler disiplini, savaşların yıkıcı etkisini azaltabileceği düşüncesinden dolayı küresel bir boyut elde etmiştir.³

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı olumsuz durumun giderilmesi ve yeni savaşların ortaya çıkmaması için ortaya atılan düşünce insan doğasının işbirliğine olan uyumunun devletlerarası ilişkilere uygulanabileceği düşüncesidir. İdealizm olarak adlandırılan düşünce 1930'lara kadar etkili olmuştur. Ancak, 1930 sonrası dönemde 1929 ekonomik krizinin etkileri ile birlikte artan silahlanma yarışı ve otoriter liderlerin etkisi,

¹ Şaban Kardaş, Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 103.

² Ahmet Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, ed. İhsan D. Dağı, Atila Eralp vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 19.

³ Stephanie Lawson, *The New Agenda For International Relations: From Polarization To Globalization In World Politics?*, Cambridge: Polity Press, 2002, s. 6.

İdealizm düşüncesinin güç kaybetmesine neden olmuş ve İkinci Dünya Savaşının çıkmasına engel olamamıştır.⁴ Bu doğrultuda İdealizme getirilen eleştiriler realizm düşüncesine zemin hazırlamıştır. İdealizmin aksine insan doğasının kötülüğüne vurgu yapan realizm, çatışmaların önlenmesinde “güç dengesi” ve “silahlanma”nın etkili olacağını öngörmektedir.⁵

Realizm, birçok farklı disiplinde çeşitli şekillerde kullanılan bir terimdir. Felsefede, idealizm ve nominalizme karşı ontolojik bir teoridir. “bilimsel realizm”, deneyciliğe, araçsalcılığa, doğrulamacılığa ve pozitivizme çeşitli şekillerde karşı çıkan bir bilim felsefesidir. Uluslararası İlişkilerde politik realizm, devletlerin ulusal çıkarların bir güç politikasını takip etmek için karşı karşıya olduğu zorunlulukları vurgulayan bir analiz geleneğidir. Politik realizmin, “güç politikası” olarak ifade edilen yaklaşımı, uluslararası ilişkilerin en eski ve en çok benimsenen teorisidir. Bu bakımdan realizmin teorik gelişimi uzun bir süreci kapsamaktadır. Realizmin temel argümanları, Thucydides’in “*Peloponnes Savaşları*”, Thomas Hobbes’un “*Leviathan*”, Machiavelli’nin “*Prens*”, ve Clausewitz’in “*Savaş Üzerine*” adlı eserlerinde ortaya konulmuştur.⁶

Realizmin kökleri M.Ö. döneme kadar uzanmakla birlikte 1. ve 2. Dünya Savaşı arasındaki dönemde tekrardan önem kazanmaya başlamıştır. İdealizm etkisinde oluşturulan Milletler Cemiyeti’nin ve işbirliği yaklaşımının yetersiz kalması ve İdealistlerin, olanı değil de olması gerekeni açıklamasından dolayı realistler tarafından ütöpik bir dünya peşinde olmakla eleştirilmişlerdir. Realizm düşüncesinin, bu dönemde etki kazanması ile birlikte E. H. Carr ve Hans Morgenthau’nun çalışmaları, realizmi bir teori olarak uluslararası ilişkiler disiplininde kabul ettirmiştir.⁷ E. H. Carr “Yirmi Yılın Krizi” (The Twenty Years Crisis 1919-1939) eserinde, idealistlere yönelik eleştiriler getirmiş ve bunların uluslararası

⁴ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1 (2004), s. 35.

⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*, New York: Knopf, 1978, s. 4-15.

⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, *Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme*, (Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 76-77.

⁷ Murat Necip Arman, Yücel Bozdağlıoğlu, “Güç ve Güç Politikaları: Realizm”, *Uluslararası Politika 1*, der. Yücel Bozdağlıoğlu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 40.

politikanın yapısını kavramakta eksik kaldıklarını belirtmiştir. Bunun yanında uluslararası sistemde etkin olan konuların “güç” ve “çıkar” olduğunu, idealistlerin bunu öngörememesinden dolayı İkinci Dünya Savaşı’nın oluşmasını önleyemediklerini ifade etmiştir.⁸ Hans Morgenthau’nun “Politics Among Nations” (Uluslar Arasında Politika) adlı eseri ise realizm teorisinin temel noktalarını ortaya koyması açısından önemlidir. Morgenthau’ya göre “güç”, “çıkar” ve “anarşi” realizmin temel kavramlarıdır.⁹

Morgenthau’nun “Politics Among Nations” kitabında ortaya koyduğu realizmin altı ilkesi şu şekilde sıralamıştır:

- *“Uluslararası politika bağımsız bir disiplindir ve kendine ait ilkeleri vardır.*
- *Politikada, tıpkı toplum gibi kökleri insan doğasında olan nesnel kurallar vardır ve bu kurallar tarafından yönetilir. Bu nedenle toplumu geliştirmek için öncelikle bu yasaları anlamak gereklidir.*
- *Uluslararası politikada çıkarı, güç ekseninde tanımlamak gerekir. Çünkü çıkar, uluslararası politikayı anlamaya çalışan akıl ile gerçekler arasındaki bağlantıyı sağladığı gibi politik olan ve olmayan gerçekler arasında ayırım yapmaya da olanak sağlamaktadır.*
- *Güç olarak adlandırılan çıkar politikanın özünü oluşturmaktadır ve evrenseldir; ancak anlam bakımından ortamın şartlarına göre değişkenlik gösterebilir. Bu noktada belirleyici olan unsur ise, dış politika tarafından formüle edilen siyasi ve kültürel ortamlardır.*
- *Devletlerin eylemleri, ahlaki değerlere göre yorumlanamaz. Çünkü siyasi eylemlerle ahlaki değerler arasında sürekli bir gerginlik vardır ve böyle bir ortamda devletler bireyler gibi ahlaki değerlerin savunuculuğunu yapamazlar.*
- *Devletler açısından ahlaki kavramları evrenselleştirmek de yanlıştır; çünkü devletler güç ve çıkarlarının peşinde olan siyasi varlıklardır. Bu nedenle*

⁸ Edward Hallet Carr, *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2015, 224-226.

⁹ Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, ed. İ.D. Dağı, A. Eralp, E.F. Keyman, N. Polat, O.F. Tanrısever, F. Yalvaç, A.N. Yurdusev, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss. 69-72.

Realizm, bir devletin ahlaki amaçlarının evrensel ahlaki kaidelerle tanımlanmasını reddetmektedir.”¹⁰

Bunların yanında realizm, yöneticileri yönlendiren bazı kavramlara önem vermektedir. Bunlar, “korku, kuşku, güvensizlik, ün elde etme, prestij ve çıkar”dır. Bu bakımdan devletlerin politikalarının tek bir sonucu bulunmamaktadır. Uygulanan politikaların komşu/düşman devletler açısından farklı anlamları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bir tehdit algısının ortaya çıkması neticesinde savaş durumu oluşmaktadır. Thucydides’in kitabında Atina’nın gücünü arttırmasının Sparta tarafından tehdit olarak algılanması sonucunda savaş durumunun oluştuğu örnek olarak gösterilmektedir.¹¹

Devletler uluslararası alanda güç elde etmeyi farklı amaçlar için istemektedir. Ancak, devletlerin bu isteklerinde ortak olan nokta “hayatta kalma isteği”dir. Bundan dolayı da devletlerin, uluslararası alanda hayatta kalabilmesi için belirli bir güce sahip olması gerekmektedir. Bu bakımdan realizm, güç ve hayatta kalma kavramlarını birbirine paralel olarak düşünerek gücü temel unsurlarından biri olarak tanımlamaktadır.¹²

Realizmin temel unsurlarından biri olan güç farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Güç genel olarak biri işi yapmak istemediği durumda ona bu işi yaptıрма veya biri işi yapmak istediği durumda ona bu işi yaptırmama olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla güç bir etki unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu etki, devletlerin sahip olduğu “spesifik özelliklerine (maddi-manevi) veya sahip oldukları özelliklere (ülke büyüklüğü, gelir seviyesi, askeri kapasitesi)” göre değişiklik göstermektedir. Bu da “güç kaynakları/temelleri” olarak adlandırılmaktadır. Realizm, güç unsurunu devletlerin uluslararası ilişkilerdeki temelin belirlenmesinde önemli bir etken olarak görmektedir.¹³

Realizme göre, devletlerin temel amacı gücü elde etme ve kullanma üzerinedir. Bu doğrultuda uluslararası politika “güç politikası” olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası sistemin sürekli güç politikası içerisinde olması çatışma ve savaş ihtimalini canlı

¹⁰ Yiğit Savaş Öztekin, *Avrupa Birliği ve Ukrayna Krizi: Neo-Realist Bir Eleştiri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 11.

¹¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8.baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 139.

¹² Kenneth N. Waltz, *İnsan Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, Ankara: Asil Yayınları, 2009, s. 203.

¹³ Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara: BB101 Yayınları, 2015, ss. 87-88.

tutmaktadır.¹⁴ Realistlerin, güç politikası anlayışı içerisinde gücün hangi alanlarda olması gerektiği de önemli bir konudur. Bu bağlamda askeri güç konuları realistler için daha öncelikli olduğundan “sert güç/hard power” daha önemli iken, diğer ikincil konular “yumuşak güç/soft power” olarak adlandırılmaktadır. Realistlerin sert-yumuşak güç ayrımından da anlaşılacağı üzere askeri güce yani güvenliğin sağlanmasına daha fazla önem verilmektedir.¹⁵ Bunun yanında devletlerin sürekli güçlerini artırmak istemelerinin yanında diğer devletlerin bu durumu sağlamamaları için “güç dengesi” yaklaşımının da güç artırımı kadar önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁶

Realizmin, “devlet merkezci yaklaşım, rasyonel varsayım ve güç” olmakla üç temel doğrultusu bulunmaktadır.¹⁷ Realistlere göre, ulus devlet yapıları, ulusal çıkarları doğrultusunda rasyonel davranışlar ortaya koyarak bir siyasi süreç oluşturmaktadır. Bu da gücü elde etmenin temel yoludur.¹⁸ Realistler insanı kötü olarak tanımlamakta ve onun sürekli gücünü artırmanın peşinde olduğunu belirtmektedirler. Devletleri oluşturanlar da insan olduğuna göre insan doğasının kötü olması devletlerin davranışlarına da yansımaktadır.¹⁹ Bu bağlamda insan ve devletlerin kötü-iyi üzerinden değil de rasyonel hedefleri öncelikli olarak gördükleri üzerinde durmaktadır.

Realistler açısından güç ve çıkar kavramları etrafında oluşan bir “güvenlik endişesi” durumu bulunmaktadır. Bunun temelinde de insan doğasına yönelik bakışları ve uluslararası sisteminin yapısı gereği anarşik olması bu güvenlik endişesinin oluşmasında ana etkenlerdir. Anarşik sistem, insan doğasının kötü olması ve bu durumun oluşturduğu güvensizlik içerisinde devletler kendi güvenliklerini korumaya çalışırken bunun yanında sistemdeki diğer aktörlerle de “güvenlik rekabeti” içerisinde olmak durumundadırlar. Bu bağlamda devletlerin güvenliğini güç üzerinden açıklayan realizme göre aktörlerin devamlılığını sağlayabilmesi,

¹⁴ Aydın, a.g.m., s. 40.

¹⁵ Arman, Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 54.

¹⁶ Arı, a.g.e., s. 4.

¹⁷ Robert O. Keohane, “Theory of World Politics: Structural Realism And Beyond”, *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, 1986, ss. 164-165.

¹⁸ William C. Wohlforth, “Realism and Foreign Policy”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, 2. baskı, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 36.

¹⁹ Emre Çıtak, “Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler Temel Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Yayıncılık, 2014, s. 35.

güç unsurları sayesinde olmaktadır.²⁰ Bunun yanında realistler için öncelikli olan ulusal güvenlik ve çıkar kavramları dış politikayı doğrudan etkileyen konuları oluşturmaktadır. Bu da devletlerin karar almada rasyonel bir yaklaşımı benimsemesinin önünü açmaktadır.²¹

Realistlere göre güç uluslararası alanda diğer aktörlere karşı elde edilebilecek en önemli araçtır. Bu bakımdan aktörlerin gücü elde etmek için farklı stratejiler oluşturmaları gerekmektedir. Bu konuda Machiavelli, “amaca giden her yol mubahtır” derken Hobbes, “insan insanın kurdudur” sözü ile Realist paradigmanın temel noktasının güce sahip olmak olduğunu ortaya koymuştur.²² Schmidt ise bu konuda “her devletin gücünü maksimize etmeye çalıştığı daimi güç mücadelesi, insanın habis ve güce meyyal doğasından kaynaklanır” sözü ile klasik realizmin güç temeline işaret etmektedir.²³

Realistler uluslararası sistemde temel aktör olarak devletleri görmektedir. Bunun dışındaki aktörlere (birey, grup, örgüt) öncelik vermemektedir. Devletlerin egemenlik haklarının olması bu noktada diğer aktörlere göre ön planda olmasını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı da realistler devletleri bütüncül yapılar olarak tanımlamaktadır. Bu da iç politikadaki farklılıkların dikkate alınmadan bir dış politika oluşturulması anlamına gelir.²⁴ Bu bağlamda devletler realistler açısından iki temel noktada ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki bütüncül yapılar olarak yer alması, ikincisi ise egemen aktörler olmasıdır.²⁵

Realizmde devletler katı bir yapı olarak temsil edildiğinden “kara kutu”ya benzetilmişlerdir. Devletlerin, iç siyasi yapıları ve değişkenlerine çok bakılmaksızın uluslararası sistemde çıkar temelli bir anlayışı benimseyeceklerinden farklı bir davranışta bulunmalarının söz konusu olamayacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında rasyonel karar alan devletler, fayda-maliyet analizinde faydayı artırmaya veya maliyeti azalmaya çalışarak en

²⁰ Övgü Kalkan Küçüksoğak, “Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 14, 2012, s. 203.

²¹ Aydın, a.g.m., s. 42.

²² Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 13-14.

²³ Brian C. Schmidt, “Realism and Facets of Power in International Relations”, *Power in World Politics*, ed. Felix Berenskoetter, Michael J. Williams London: Routledge, 2007, s. 50.

²⁴ Robert G. Gilpin, “The Richness of the Tradition of Political Realism”, *International Organization*, C. 38, S. 2 (1984), s. 301.

²⁵ Ali Balcı, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş (Tarih, Teori, Kavram ve Konular)*, ed. Ş. Kardaş, A. Balcı, 5. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 124.

fayda sağlayan alternatif yöntemi tercih etmektedirler.²⁶ Bu da karar vericilerin “optimal” çabası içinde ellerinde bulunan olanaklar doğrultusunda en çok faydayı sağlayacak şekilde davranmalarına yol açacaktır.²⁷

Kara kutu ifadesinin yanında devletler için Arnold Wolfers’ın “bیلardo topları” yaklaşımı da burada kullanılabilir. Wolfers’e göre devletler “diğer devletlerden tamamen ayrılmış, kapalı, geçirimsiz ve egemen bir birim” olarak tanımlanmıştır.²⁸ Bیلardo toplarına benzetilen devletler benzer yapıya sahip olmakla beraber birbirlerine çarparak hareket etmektedir ve bu da etkileşimi ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan devletler (bیلardo topları) iç yapıları görülmeksizin diğer toplarla olan etkileşimi doğrultusunda hareket etmektedir. Topların iç yapıları hareketlerini etkilememektedir.²⁹ Bu da devletlere uyarlandığında devletlerin iç politik unsurları, karar alma mekanizmasında etkili olmadığından dış politika yaklaşımları diğer devletlerle olan ilişkilere göre şekillenmektedir.

Realistlerin öncelik verdiği konuların birisi de sistemdir. Realistler sistemi iki şekilde ele almışlardır. İlkinde sistem, anarşi ve devlet imkanları ve kabiliyetleri üzerinden değerlendirirken ikincisinde devletlerarası ilişkilerdeki etkileşim alanı olarak belirtilmiştir. İki durum içinde çatışma ve savaş gibi olayları tanımlamak için bu yaklaşımdan yararlanılmıştır.³⁰ Realistlerin devletleri uluslararası sistemdeki anarşik düzlemde tek ana aktör olarak görmeleri devletlerin mutlak egemen yapıda olmasından dolayıdır. Bununla birlikte sistemdeki boşluktan dolayı egemen devletlerin güvenlik ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda güvenliğin sağlanması için de devletlerin güç elde etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda realistler, uluslararası sistemdeki anarşi durumundan dolayı uluslararası ilişkiler alanının temelinin güç mücadelesinden oluştuğunu belirtmektedirler.³¹

²⁶ Paul Viotti, Mark Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss. 39-40.

²⁷ Ömer Göksel İşyar, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, Bursa: Dora Yayınları, 2019, s. 28.

²⁸ Uğur Tatlı, *Yumuşak Güç Çerçevesinde Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptleri ve Pratikleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi SBE, 2018, ss. 7-8.

²⁹ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, “Dış Politika Analizinde Temel Öğeler”, *Dış Politika:*

Karşılaştırmalı Bir Bakış, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, s. 7.

³⁰ Paul Viotti, Mark Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 3. baskı, New York: Allyn&Bacon, 1999, s. 67.

³¹ Viotti ve Kauppi, a.g.e., 2016, s. 40.

Realistler için devletler uluslararası sistemdeki temel aktörlerdir ve amaçları sistemde devamlılıklarını korumaktır. Bu bakımdan devletleri sistem içerisinde ayakta tutacak şey de güç olarak belirtilmiştir. Güç ise belirli bir tanımlamanın dışında farklı anlamlar içermektedir. Bazı realistlere göre güç belirli alanlardaki kapasitelerin toplamı olarak tanımlanırken diğer realistler gücün tek bir değer üstünden değil de diğer devletlerin kapasitelerine göre şekillendiğini belirtmiştir. Ancak, her şekilde gücün belirlenmesinde devletlerin sahip olduğu kapasite miktarı önemlidir. Bunun yanında güç, devletlerin birbiri üzerindeki nüfuz alanları olarak da değerlendirilmektedir. Bu da devletlerin kapasite kullanımında diğer aktörleri gözeterek ona etkin bir güç uygulanması anlamına gelmektedir.³²

Güç kavramı realistler için çok önemli bir anlam taşıdığından dolayı, bu konuda farklı tanımlamalar ve açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin Holsti, nüfuz etme, yönetme kapasitesi ve karşı devletin reaksiyonu üzerinden tanımlama yapmıştır.³³ J. Frankel ise gücü kapasite üzerinden açıklamıştır. Bunu da A ve B devleti üzerinden tasvir ederek karşı devleti ikna etmek için “teşvik, ödül, tehdit veya ceza” yöntemlerini kullanması olarak tanımlamıştır.³⁴ Morgenthau, gücü tanımlarken politika için temel amaç olarak yorumlamıştır. Bunun yanında devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araç olarak da görmektedir.³⁵ Aynı zamanda ulusal gücü tanımlarken de nicel ve nitel unsurlara önem vermiştir. Bu bakımdan nicel unsurlar olarak “*coğrafya, doğal kaynaklar, askeri hazırlık, nüfus, endüstriyel kapasite*” gibi dinamikleri gösterirken nitel unsur olarak da “*ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği*” gibi konulara önem vermiştir.³⁶

Güç, devletlerarası ilişkilerde devletlerin karar mekanizmalarını ve hareketlerini doğrudan etkilemektedir. Bu bakımdan hareket kabiliyeti politika yapım sürecindeki siyasi güç olarak tanımlanmaktadır. Siyasi güç ise “askeri, ekonomik ve propaganda gücü”nü kapsayan üç başlık altında toplanmaktadır. Klasik realistler, gücü askeri güç üstünden

³² Viotti ve Kauppi, a.g.e., 1999, s. 64.

³³ Kalevi Jaakko Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. baskı, Englewood Cliffs, New York: Prentice Hall, 1967, s. 166.

³⁴ Joseph Frankel, *International Politics: Conflict and Harmony*, London: Pelican Books, 1973, s. 128.

³⁵ Arı, a.g.e., s. 143.

³⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York: Alfred A. Knopf, 1948, ss. 1-11.

yorumladıklarından dolayı ekonomik ve propaganda gücü askeri gücü geliştirmeye katkı olarak görmektedirler. Bu da realistlerin öncelik verdiği alanların belirgin olmasından kaynaklanmaktadır.³⁷

Klasik realizm temelde uluslararası sistemdeki ana aktörün devlet olduğunu ve devletlerin bütüncül (kara kutu/bilardo topu) bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Devletlerin dışındaki aktörlerin (STK ve şirketler gibi) sistemde etkileri olduğu kabul edilmemektedir. Devletler, sistem içerisinde hayatta kalmaya çalıştıkları için güçlerini sürekli artırmaları gerekmektedir. Bu da devletlerin rasyonel hareket etmelerine ve ulusal çıkarlarına göre karar almalarına olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte devletlerin hayatta kalmaya çalıştıkları sistemin yapısının anarşik olması da devletlerin ortaya koyduğu güç mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Anarşi durumunda olunmasından dolayı devletler gücünü artırarak bir güç mücadelesi içerisinde hayatta kalmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan realistler, devletlerin gücü elde etmesinde askeri ve siyasi konulara öncelik vermektedir. Bu konuların dışındaki alanları “alçak politika” konuları olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında realizmin insana yönelik bakışı da sisteme ve devletlere karşı olan tutumunu şekillendirmektedir. İnsan doğasının çıkarıcı ve kötü olduğunu söyleyen realistler devletlerin de bu yapıda olduklarını belirtmektedir ve devletlerin çıkarları doğrultusunda güç kullanmaktan çekinmeyeceği vurgulanmaktadır.³⁸ Bu bakımdan devletler, sistemde devamlılıklarını sağlayabilmek için gücünü artırmaya çalışacak ve bunu ulusal çıkarları doğrultusunda diğer devletlere karşı kullanacaktır. Bundan dolayı realistler devletlerin güvenliğini sağlayabilmesi için gücünü koruması gerektiğini ve kapasitesini etkin bir şekilde kullanması gerektiğini belirtmektedirler.

Klasik realizm iki dünya savaşı arasındaki dönemde İdealizmin yaşadığı başarısızlık sonrasında etkili olmuş ancak 1960’lar itibarıyla hem kendi içerisinde hem farklı teorik yaklaşımlar tarafından eleştiri almıştır. Bunda 1960’larda iki kutuplu sistemde yaşanan “yumuşama (detant) dönemi”nin etkisi ile farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.³⁹ Bununla

³⁷ Carr, a.g.e., s. 108.

³⁸ Çıtak, a.g.e., s. 46.

³⁹ Güngör Şahin, *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Anlayışı Bağlamında NATO*, (Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 80.

beraber devlet dışı aktörlerin artan etkisi realizmin devlet merkezli yaklaşımını olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda ekonominin devletlerarası ilişkilerde daha ön plana çıkması ve petrol krizlerinin yaşanması devletler açısından askeri gücün yanında ekonomik gücün de ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde askeri güç olarak çok büyük kapasiteye sahip ABD'nin, Vietnam Savaşında olumsuz bir sonuç alması da artık askeri gücün tek başına yeterli olmadığını göstermektedir.⁴⁰ realizmin, kendi içerisinde oluşan farklı düşüncelerinden biri de insan doğası üzerinden yapılan açıklamadır. Neorealistler insan doğası yerine sistemin yapısına ve ekonomik güce önem atfederek Klasik realizmi eleştirmişlerdir.⁴¹

2. Uluslararası İlişkilerde Neorealizm Yaklaşımı

Klasik realizm yaklaşımının birey temelli açıklaması karşısında Waltz, sistemin anarşik yapısına vurgu yaparak devletlerin davranışlarını etkileyen temel şeyin anarşik yapı olduğunu belirtmiştir.

Waltz'ın yazdığı “İnsan, Devlet ve Savaş” ile “Uluslararası Politika Teorisi” çalışmaları neorealizmin temelini oluşturmaktadır. Waltz'a göre insan davranışları bulundukları topluma göre ne derece değişiyorsa devletler de bulundukları sistemin yapısından etkilenmektedirler.⁴² Bu da Waltz'ın ortaya koyduğu neorealist teorinin temel yapı taşı oluşturmaktadır. Sistemin kendine özgü anarşik bir yapısı bulunmaktadır ve bu durum bir üst otoritenin yokluğunu oluşturduğundan devletlerin güvenlik ihtiyacı hissetmesine neden olmaktadır.⁴³ Bu bağlamda güç, neorealistler için anarşik sistem içerisinde aktörlerin güvenliklerini sağlamak için gerek duydukları bir araçtır. Neorealistler, sistemin anarşik yapısını bir kaos durumu olarak görmemektedir.⁴⁴ Sistemdeki bu anarşik durum aktörler arasında hiyerarşik bir durumun olmadığını göstermektedir. Aktörler kendi

⁴⁰ Aydın, a.g.e., s. 47.

⁴¹ Waltz, a.g.e., s. 188.

⁴² Kenneth N. Waltz, “Anarchic Orders and Balances Of Power”, *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, 1986, ss. 164-165.

⁴³ Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2015, s. 88.

⁴⁴ John J. Mearsheimer, “Structural Realism”, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Milja Kurki, Steve Smith ve Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 79.

varlıklarını devam ettirebilmek için “kendi başının çaresine bakma (self-help)”ları ve güç unsurlarıyla güvenliklerini sağlamaları gerekmektedir.⁴⁵

Waltz’ın “İnsan, Devlet ve Savaş” kitabında devletlerin savaş ve çatışma durumlarını neden oluşturduğu konusunda farklı yaklaşımlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bunu; insan, devlet ve sistem düzeyleri olarak belirtebiliriz.⁴⁶

İlki insan doğasının kötü olduğu görüşü üzerinedir. Bu yaklaşımda çatışma ve savaşların insan doğasının kötü olması sebebiyle, devletlerin de insan doğasına uygun hareket etmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ancak, Waltz savaşları insan doğasının kötülüğü üzerinden açıklayan yorumlara katılmamaktadır. İnsan doğasını savaşları ortaya çıkaracak bir unsur olarak yeterli görmemektedir.⁴⁷

İkinci olarak incelediği konu devlettir. Çatışma ve savaş durumunun ortadan kalkması için devletlerin uzlaşma ve anlaşma yapmaları gerektiği görüşü Waltz tarafından ütöpik bulunmuştur. Bunu da uluslararası örgütlerin kurulması, silahsızlanmanın sağlanması ve uluslararası yasaların oluşturulması gibi geniş uzlaşma isteyen aşamaların bulunmasını örnek göstererek, bütün bunlara rağmen savaşın engellenemediğini tespit ederek ifadelendirmeye çalışmıştır. Özellikle uluslararası örgütlerin devletlerle birlikte hareket ederek savaşları önleyeceği görüşüne katılmamaktadır. Bu durumu desteklemek için de 1. Dünya Savaşı’nda oluşturulan Milletler Cemiyeti yapısının başarısızlığını göstermektedir. Bu bağlamda ortaya koyulan iyi-kötü devlet ve demokratik-anti demokratik devlet ayrımına da karşı çıkmıştır. Devletlerin demokratikleşmesinin savaşları azaltacağı görüşünü de desteklememiştir.⁴⁸

İnsan ve devlet yapılarının savaşların oluşumunda yeterli etkisinin olmadığını düşünen Waltz, daha çok sistem üzerinde analiz yapmıştır. Uluslararası sistemde bir üst otorite olmadığından savaşların önlenmesi mümkün değildir. Bundan dolayı da sistem anarşik bir yapıdadır. Mevcut anarşik durumda devletlerin diğer aktörlerle uyum içerisinde olması mümkün değildir. Çünkü bazı devletler gücünü artırmayı amaçladığında diğer

⁴⁵ Yücel Bozdağhoğlu, Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası ilişkiler*, C. 1, S. 4 (2004), s. 62.

⁴⁶ Waltz, a.g.e., 2009, s. 12.

⁴⁷ a.g.e., 2009, ss. 35-40.

⁴⁸ Waltz, a.g.e., 2009, ss. 114-117.

aktörler de bu durum karşısında güç artırımına gideceklerdir. Bunun yanında güçlü devletler ile güçsüz devletler ortaya çıkacaktır. Devletlerin davranışları sistemdeki diğer aktörlerin davranışları doğrultusunda belirlenmektedir. Sistemin anarşik yapısından dolayı daha fazla güç elde etmek isteyen ve hegemonya oluşturmayı amaçlayan devletlere karşı “güç dengesi” sistemi önemli bir önleyici olarak görülmektedir. Güç dengesi, bir devletin çok fazla güç elde etmesini önleyerek diğer devletlerin güvenliklerini sağlaması olarak görülmektedir.⁴⁹ Waltz klasik realizm eleştirisi getirerek gücün amaç olmaktan çok araç olduğunu belirtmiştir. Waltz, “Uluslararası Politika Teorisi” kitabında farklı devletlerin (ideoloji, siyasal sistem ve coğrafya gibi) benzer tavır göstermelerini “yapı” kavramı ile açıklamıştır.

Waltz, devletler arasında yaşanan sorunların, uluslararası sistemden kaynaklandığı görüşünü ortaya koymuştur. Bunun yanında sistemi açıklarken de yapı kavramını kullanmıştır. Bu bakımdan ikisi arasındaki ilişkinin açıklanması gerekmektedir. “Sistem, yapı ve etkileşim içerisindeki birimlerden oluşur. Yapı ise parçaların düzenlenmesinin sonucunda tanımlanmaktadır.” Yapı ve parçalar karar organları ile ilgilidir. “*Yapı aktörlerden bağımsız şekilde mevcut olan ve sosyal sistemin farklı unsurlarıyla bağ kurulmasını sağladığından*” dolayı aktörlerin eylemlerinde etkili bir olgudur.⁵⁰

Waltz’a göre sistem yerel bir piyasaya benzemektedir. Yerel piyasa, çıkarlarına uygun bir düzen oluşturduğu gibi sistem de birimlerin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Waltz sistemi tanımlarken bunu “görünmez bir el”in pazardaki etkisine benzetmektedir. Satıcıların, bu görünmez ele karşı verdiği mücadelenin benzerini, devletler de sistemdeki anarşik ortamda vermektedirler. Bu da aktörlerin davranışlarında sınırlandırma meydana getirmektedir.⁵¹ Aynı zamanda Waltz’ın düşüncesine göre sistemin yapısını üç faktör etkilemektedir. Bunlar; “uluslararası yapının kendine göre düzenlendiği ilkesi, birimlerin

⁴⁹ a.g.e., 2009, ss. 210-213.

⁵⁰ Waltz, a.g.e, 2015, ss. 79-81.

⁵¹ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, der. Atilla Eralp, 12. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 153.

farklılaşması ve işlevlerinin belirtilmesi ve birimler arasında kapasitenin dağılımı” olarak belirtilmiştir.⁵²

Uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı neorealistler sistemde sürekli bir güvenlik hissi oluştuğunu belirtmektedirler. Bu doğrultuda Mearsheimer, sistemi devletlerin daha fazla güç elde etmeye çalıştıkları vahşi bir doğa olarak yorumlamaktadır. Bu da güvenlik ihtiyacının sürekliliği konusuna vurgu yapmaktadır.⁵³

Neorealistlere göre devletlerin ilk amacı sistem içerisinde mevcut güçlerini korumaktır. Bu bağlamda devletlerin politika hareketlerini etkileyen temel noktalar bulunmaktadır. Kısa ve uzun vadede farklı yaklaşımları belirlemelerine rağmen güvenlik algısının ön plana çıktığı tehdit durumunda devletlerin kısa dönemli yaklaşımları ağırlık kazanmaktadır. Bu da askeri harcama ve ekonomik genişleme arasında bir tercihi ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik hissinin arttığı durumlarda askeri harcamalar öncelik konusu olmaktadır. Bu bakımdan neorealistler, tehdit durumunun sürekli bulunduğu anarşik bir ortamda ekonomik genişlemenin sağlanmasını irrasyonel bulmaktadırlar. Mearsheimer bu bağlamda “*Devletler, uluslararası politik çevre ve uluslararası ekonomik çevreyi düzenler. İkisi çatıştığı takdirde, birinci, ikincinin üzerinde etkindir çünkü sistem anarşiktir*”⁵⁴ sözü ile durumu özetlemiştir. Bunun yanında devletlerin kısa ve uzun dönem yaklaşımları arasında bir bağlantı da bulunmaktadır. Kısa vadede güvenlik ön planda tutularak askeri harcamalar öne çıkarılsa da uzun dönemdeki ekonomik genişleme güvenliğin sağlanması için gerekli kaynak ve güveni oluşturabilir. Bu bakımdan iki yaklaşımın hangisinin öncelikli olacağı dönemin şartlarına göre belirlenmektedir.⁵⁵

Waltz’ın sistem temelinde ortaya koyduğu yaklaşımın temel noktalarını üç maddede toplayabiliriz. Bunlar⁵⁶;

⁵² Waltz, a.g.e., 2015, s. 131.

⁵³ Stephen G. Brooks, “Dueling Realisms”, *International Organization*, C. 51, S. 3 (1997), s. 447.

⁵⁴ Brooks, a.g.m., s. 452.

⁵⁵ Brooks, a.g.m., ss. 450-451.

⁵⁶ Bozdağlıoğlu ve Özen, a.g.m., s. 62; Yalvaç, a.g.e., s. 154; Sezai Özçelik, “Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in International Relations and Conflict Resolution During The 1990s, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2 (2005), s. 92.

- Aktörler, anarşik yapıya sahip bir sistem içerisinde. Herhangi bir otoritenin bulunmamasından dolayı güvensizlik ve korku hakimdir. Aktörlerin temel amacı mevcut güçlerini korumak ve hayatını sürdürmektir. Bundan dolayı da aktörler güçlerini artırmaya çalışmaktadır ve bu da aktörler arasındaki güvensizliği artırmaktadır. Bu bakımdan oluşan güvensizliğin ve aktörlerin güç isteğinin arkasında sistemin anarşik yapısı bulunur.
- Uluslararası sistem, devletlerin farklılıklarını azaltarak benzer devletleri ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı da benzer tutum ve davranışların oluşmasındaki temel etken sistemdir.
- Sistem içerisinde devletlerin temel farklılıkları güç kapasiteleri üstünedir. Devletlerin güç kapasitelerindeki değişiklikler sistemdeki rollerinde de değişiklik oluşturmaktadır.

Waltz'ın neorealizminde devletlerin tutum ve davranışları ulusal etkiler ile değil uluslararası alandaki diğer devletlerle olan ilişkileri doğrultusunda şekillenmektedir.⁵⁷ Bunun yanında neorealizm, devlet davranışlarının belirlenmesinde devletlerin sahip olduğu mevcut güç dağılımının etkisini vurgulamaktadır.⁵⁸ Bununla beraber neorealizmin oluşmasında klasik realist yaklaşımın, devletlerarasındaki ilişkilerde yaşanan farklılaşmalarda temel yaklaşımların geçerli olduğunu ancak sistemde yaşanan anlaşmazlıklarda yeterli düzeyde bir açıklama getiremediği belirtilmektedir ve genel hatları korunarak yeni bir yaklaşımın ortaya çıkarılması düşüncesi vurgulanmaktadır.⁵⁹

Waltz'ın ortaya koyduğu neorealizm ile klasik realizm arasındaki aynı olan ve farklı olan noktalar ise şu şekilde belirtilmektedir:

⁵⁷ Mehmet Seyfettin Erol , Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasi Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 8 (2011), s. 15.

⁵⁸ Ertan Efeğil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, ss. 60-61.

⁵⁹ Efe Çaman, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi, Kinderman ve Münih Okulu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 2, S. 8 (2007), s. 41; Atilla Eralp, “Sistem”, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 2005, s. 138.

Tablo 3.1. Realizm ve Neorealizm Karşılaştırılması (Arı, 2013: 163).

	REALİZM (Klasik ve Neoklasik Realizm)	NEOREALİZM (Saldırgan ve Savunmacı realizm)
Uluslararası İlişkilerin Temel Aktörü	Devlet	Devlet
Devletlerin Amacı	Güç ve Çıkar maksimizasyonu	Güvenlik
Güvenliğin Sağlanması	Gücün Maksimizasyonu	Maksimum Güç (Saldırgan Realizm) veya Yeterli Güç (Savunmacı Realizm)
Devletlerin Özellikleri ve Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Unsurlar	Devletin Doğası (Klasik) ve İçsel Faktörler (Neoklasik Realizm)	Uluslararası Sistemin Doğası

Neorealistlere göre devletler, rasyonel bireyler gibi hareket ederek çıkarlarını gerçekleştirmek isterler ve çıkarlarını gerçekleştirecek en kolay yolu seçerekten pragmatik bir yaklaşımı ortaya koyarlar. Dolayısıyla devletler, çıkarları doğrultusunda rasyonel ve pragmatik hareket etmektedir.⁶⁰ Klasik realist yaklaşımla bu noktada ayrıma düşmektedir. Güç, sistemde tehdit olarak algılanmaktadır. Bu da güçlü devletlerin saldırı ihtimalini artırarak güvenlik endişesi oluşturmaktadır.⁶¹ Bundan dolayı devletler, gücü bir amaçtan çok araç olarak görmektedir. Oluşacak saldırı durumlarında da devletlerin asıl endişesini güç değil güvenlik oluşturmaktadır.⁶²

Waltz'ın neorealizm anlayışına göre, güç dengesinin sağlanması ve sürekliliğinin oluşması sistemin temel özelliğini oluşturmaktadır. Bundan dolayı da dengenin bozulması durumunda tekrardan dengenin oluşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda Waltz'a göre iki kutuplu sistem çok kutupluğu sisteme göre daha istikrarlıdır. Bu bakımdan çok kutuplu sistemin, anarşik durumu daha da artıracığını belirtirken; iki kutuplu sistemde iki aktörün ön

⁶⁰ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 2. baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009, s. 87.

⁶¹ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *The Journal of Interdisciplinary History*, C. 18, S. 4 (1988), s. 616.

⁶² Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", *The Evolution Of Theory in International Relations*, ed. Robert L. Rothstein, South Carolina: University of South Carolina Press, 1992, s. 36.

plana çıkmasından dolayı anarşi durumunun zayıflayacağını savunmaktadır. Aynı zamanda Waltz, çok kutuplu sistemde anarşi durumunun devam etmesinden dolayı savaş durumunu oluşturacağı görüşünü ortaya koyarken tek kutuplu anlayış ile sistemde sürekliliğin oluşacağını belirtmektedir. Bunun yanında çok kutuplu sistemlerde yeni aktörlerin ön plana çıkmasının mümkün olması sebebiyle sürekli farklı bir tehdit unsurunun ortaya çıkacağı söylenmektedir. Bu da devletlerin güvenlik algılarını olumsuz etkileyecektir. Bunun yanında bazı neorealistler, sistemdeki başat aktörlerin hegemonya oluşturarak kuralları ve normları uygulamaları gerektiği görüşündedirler.⁶³

Mearsheimer'a göre sistemdeki güç mücadelesinin sadece gücü elde etmek için değil, aynı zamanda gücün paylaşılmaması üzerine dayandığı da belirtilmektedir. Bu bağlamda Mearsheimer, ortaya koyduğu bu yaklaşımı realizme dayandırarak beş başlıkta ele almaktadır⁶⁴:

- Sistem anarşik yapıdadır ve realizm bu durumda devletlerin rekabet ve savaş içerisinde olduğu bir ortam düşünmektedir.
- Aktörler, sistemdeki diğer aktörleri tehdit olarak algılamaktadır. Bu devletlerin askeri güç artırımı ile birleştiğinde birbirlerini yok edecek bir güce sahip olduklarını göstermektedir. Güç olarak kast edilen askeri güçtür ve bu da devletlerin sahip oldukları silah kapasitesi ile açıklanmaktadır.
- Aktörler diğerlerinin düşünceleri konusunda emin değildir. Aktörlerin davranışları kötü niyetli olmasa bile bu diğer aktör tarafından bilinmediği için farklı algılanmalara neden olabilir. Bu bakımdan aktörler, diğer aktörlerin davranışlarını tahmin ederek politika oluşturamayacak olduklarından tehdit algısı içerisinde bunların peşinen kötü niyetli oldukları algısına düşebilirler.
- Devletlerin temel amacı varlıklarını sürdürmektir. Bu bakımdan devletlerin izleyeceği politikalar da güvenlik algısı doğrultusunda şekillenecektir.

⁶³ Arı, a.g.e., ss. 158-159.

⁶⁴ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", *International Security*, C. 19, S. 3 (1994), s. 10.

- Devletler anarşik sistem içerisinde rasyonel olarak hareket ederek çıkarlarını gerçekleştirmek istemektedirler. Ancak, her alınan rasyonel karar doğru ve etkili olmayabilir. Bu da sistemdeki diğer devletlerin de rasyonel hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.

Devletlerin bu davranışları iç ve dış politikadaki farklı davranış kalıplarıyla açıklanmıştır. Devletler, gücü araç halinden amaç haline dönüştürmemek için güçlü devletlerin değil daha düşük güçteki devletlerin yanında bulunmayı tercih ederler. Bu da devletlerin sistemdeki öncelikli amacının, gücü en üst düzeye çıkarmak değil mevcut konumlarını korumak olduğunu göstermektedir.

Neorealistlere göre gücün “mutlak kazanç” olarak değil, “göreceli kazanç” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁶⁵ Bu bakımdan devletler kendi kazançlarının yanında diğer devletlerin kazancının olacağı duruma da dikkat etmek zorundadırlar. Bu da Donnelly’e göre “*dengeleme siyaseti, göreceli kazancın peşinden gitmektedir*” formülüyle ifadesini bulmuştur.⁶⁶

Neorealizm uluslararası sistem ile ulusal sistemler arasındaki farklılığı, uluslararası sistemde anarşinin bulunması üzerine kurmuştur. Bu bakımdan neorealizm de devletlerin güvenliklerini sağlamak için güç elde etmek gerektiğini belirtmektedir ve bu gücü elde ederken de devletlerin sahip olduğu kapasiteyi (fiziksel ve psikolojik güç), güvenliğin sağlanması için bir araç olarak görür. Gücün elde edilmesi sürecinde ortaya çıkan sorunların başında da “güvenlik ikilemi” kavramı bulunmaktadır. Bu bağlamda güvenlik ikilemi, devletler güvenliklerini sağlamak için gücünü artırmaya kalktığında diğer devletlerin bunu kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılamaları üstüne kuruludur. Bu ise, diğer devletin de gücünü artırmasına yol açacağından sürekli bir silahlanma süreci ortaya çıkaracaktır.⁶⁷ Güvenlik ikilemi yaklaşımı neorealizm açısından savunma ve saldırı refleksleri ile birlikte

⁶⁵ Göktürk Tüysüzöğlu, “Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi”, *Avrasya Etüdları*, S. 44 (2013), s. 72.

⁶⁶ Jack Donnelly, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson, C. Reus-Smit, J. True, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 64.

⁶⁷ Evan Braden Montgomery, “Breaking out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty”, *International Security*, C. 31, S. 2 (2006), s. 152.

değerlendirildiğinde “savunmacı realizm” ve “saldırgan realizm” yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Bu da neorealizmin kendi içerisinde oluşan yorumlama farklılıklarını yansıtmaktadır.

2.1.Savunmacı Realizm

Savunmacı realizm yaklaşımı, uluslararası sistemin anarşik yapısında rasyonel hareket ederek güvenliklerini sağlamaya çalışan devletlerin güç bağımlısı haline geldiğini belirtmektedir. Savunmacı realizm, güvenlik ikileminin ortaya çıkardığı istikrarsızlık üzerinden açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Sistemi sıfır toplamı bir oyun olarak gören savunmacılara göre, “coğrafi, askeri ve teknolojik” alanlarda sistemi oluşturan devletlerin bir denge durumu bulunmaktadır. Bu bakımdan bu dengenin korunması, sistemde istikrarı sağlayacaktır.⁶⁸

Waltz, Neorealizmin temelinde güç mücadelesinin devamlılığı olduğunu belirtmiş ve bu durumda devletlerin “kendi kendini savunabilme” yeteneklerine önem vermiştir. Bunun yanında sistemdeki devamlılıkla beraber, bir takım değişimlerin de varlığını kabul etmektedir.⁶⁹ İlk olarak Waltz ve Jervis’in görüşleri etrafında toplanan savunmacı realizmde, devletlerin başat rol üstlendiği, güvenliğin oluşmasında askeri, ekonomik ve teknoloji alanlarının bütününe bulunduğu ve dış politika yapımında diğer devletlerin davranışlarına göre şekil alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bakımdan sistemde diğer devletlerin davranışları dengenin belirlenmesinde etkilidir. Bir devlet diğer devletlerin güvenliğini tehlikeye atacak şekilde bir güç artırımına gittiğinde diğer devletler bu durum karşısında ittifak oluşturarak güç dengesini sağlamaktadır. Bundan dolayı devletler gücü araç olarak değil de amaç olarak kullanıp, düşmanlara karşı birleşmektedir.⁷⁰

Waltz’ın neorealizm yaklaşımını benimseyerek bunu denge ve statüko kavramları etrafında şekillendiren bazı teorisyenler bulunmaktadır. Bu doğrultuda Posen, güçlenen ve

⁶⁸ Robert Powell, “Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-NeoLiberal Debate”, *International Organization* 2, 1994, s. 315.

⁶⁹ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, C. 25, S. 1 (2000), s. 16.

⁷⁰ Robert Jervis, “Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, C. 30, S. 2 (1978), s. 169.

hegemonya oluşturmaya çalışan devletlere karşı güç dengesi sisteminin uygulamada sonuç verdiği, tarihsel süreçte doğrulanırken bazı liderlerin bunu yanlış yorumladığından bahsetmektedir. Posen'e göre güç dengesi bir istisna değil kuraldır. Bunu "14. Louis, Napolyon ve Hitler" örneklerinde görmek mümkündür.⁷¹ Buna benzer bir söylem de Waltz tarafından ortaya konulmuş ve 30 yıl savaşlarını örnek göstererek bu dönemden sonra Avrupa'da ortaya çıkan hegemonya arayışlarının, savunmacı yapılar tarafından güç dengesi yoluyla kontrol altına alındığı vurgulanmıştır.⁷² Snyder ise benzer örnekler vererek Napolyon ve Hitler'in uygulamaya çalıştığı revizyonist yaklaşımın güç dengesi ile önlendiğini belirtmiş ve ABD hariç revizyonist yaklaşımda bulunan devletlere karşı da sistemin benzer şekillerde önleyici olduğunu söylemiştir. Bu da adı geçen üç yazarın güç dengesinin sağlanması ve statükonun korunmasını amaçlayan yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁷³

Uluslararası politika açısından daha iyimser bir yaklaşım olan savunmacı realizme göre, devletlerin temel amacı güçlerini artırmak değil güvenliklerini en üst seviyeye getirmektir. Bununla birlikte savunmacı realistlere göre devletlerin iç ve dış politika yaklaşımlarında oluşacak değişimlerle revizyonist bir görüntü çizen yapıların kısa sürede bastırılacağı belirtilmektedir. Bunu da sistemde güvenliğin en üst düzeye çıkması için ılımlı bir politika sürecinin olması gerektiği şeklinde ifade etmektedirler.⁷⁴

Savunmacı realizm, devletlerin kendi güçlerini artırmak için sistemde güvensizlik oluşturmalarının çatışmaya neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan güç içeren politikalar, ilerleyen süreçte bu güç unsurunu uygulayan devlet açısından olumsuz sonuçlanmaktadır. Buna bağlı olarak savunmacı realistler güç kullanımından ziyade uzlaşmacı yaklaşımları benimsemektedir.⁷⁵

⁷¹ Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, Ithaca: Cornell University Press, 1984, ss. 68-69.

⁷² Stephan M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1990, s. 28-29.

⁷³ Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay". *International Security*. c. 27. s. 1 (2002), ss. 172-173.

⁷⁴ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*. c. 51. s. 1 (1998), s. 148.

⁷⁵ Montgomery, a.g.m., ss. 151-152.

Devletlerin sistem üzerinde gücünü artırmak için benimsediği iki rol bulunmaktadır. İlk olarak savunmacı yaklaşımda devletlerin kaynaklarını ve topraklarını koruması önemlidir. Diğer devletlerin kendi topraklarının işgal edilmesine imkân vermemelidir. Bunun yanında saldıran devlete karşı benzer şekilde bir hareket içerisinde olmamalıdır. Ancak saldırgan devletler, diğer devletlere karşı güç uygulayarak üzerlerinde etki kurabilmektedirler.⁷⁶ Bu bakımdan saldırgan devletlerin avantajlı bir konumda olması güvenlik ikilemini daha belirgin hale getirmektedir. Bu yaklaşıma göre saldırgan olma durumunda çatışma daha belirgin bir düzeyde ortaya çıkacaktır. Ancak, savunma durumunda olan devletler bir güvenlik ikilemi içerisinde girmeyecekleri için sistemde doğrudan bir güvenlik sağlanabilecektir.⁷⁷

Waltz'ın geliştirdiği yaklaşımda devletlerin hangi ölçüde güvenliğe ihtiyaç duydukları kesin değildir. Bu bakımdan Grieco, devletleri “savunmacı konumsalıcı” olarak adlandırmıştır. Ona göre öncelikli konu sistemdeki mevcut konumların korunması ve statükonun devam ettirilmesi üzerindedir.⁷⁸ Devletlerin savunmacı ve saldırgan konumda oldukları bilinmektedir. Savunmacı konumunda olan devletler, kendileriyle benzer özellik ve kapasitedeki devletlerin güç artırmalarına karşın sürekli bir karşılaştırma içerisinde bulunmaktadır. Ancak, bu duruma karşın revizyonist bir tavır içerisinde girmeden statükonun korunmasını amaçlamaktadırlar.⁷⁹

Savunmacı realistlere göre dengenin sağlanmasında önemli bir görev de küresel aktörlere düşmektedir. Bu aktörler diğer küresel aktörlerin çıkarlarına karşı olumsuz bir durum içerisinde olamamalılar ve sistem üzerinde dengeyi bozabilecek herhangi bir krize karşı işbirliği içerisinde bir çözüm üretmeye çalışmalıdırlar. Bu da devletlerin güvenlik ikilemi oluşturmalarının önüne geçecektir.⁸⁰

⁷⁶ Sean M. Lynn-Jones, “Offense-Defense Theory and Its Critics”, *Security Studies*, C. 4, S. 4, 1995, s. 665.

⁷⁷ Jervis, a.g.m., s. 187.

⁷⁸ Joseph M. Grieco, *Cooperation among Nations: Europe, America, and Nontariff Barriers to Trade*, Ithaca: Cornell University Press, 1990.

⁷⁹ Eric J. Labs, “Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims”, *Security Studies*, c. 6, s. 4 (1997), s. 9.

⁸⁰ Robert Jervis, “Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate”, *International Security*, C. 24, S. 1 (1999), s. 44.

Sistemin denge üzerine inşa edildiğini belirten Waltz’a göre tek kutuplu sistemler, genel itibariyle istikrarsız ve hegemonya oluşturmaya açık olduğundan denge durumunun bozulmasına ve savaş durumunun oluşmasına daha fazla olanak sağlayabilirler.⁸¹ Bunun yanında Waltz, tek kutuplu yapıların istikrarsızlık getirdiğini ve sistemde istikrar için en az iki kutbun bulunması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, neoliberallerin ortaya koyduğu karşılıklı bağımlılığın daha fazla çatışma oluşturacağını varsaymaktadır.⁸²

Savunmacı realistler, uluslararası iki kutuplu sistemin diğerlerine göre daha istikrarlı olduğunu üç neden üzerinden açıklamışlardır. İlk olarak, çok kutuplu sistemler ikiden fazla devletin güçlü konumda bulunmasına olanak sağlamaktadır. Bu da devletler arasındaki çatışma ihtimalinin artmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan iki kutuplu sistem örneği olarak Soğuk Savaş dönemi ele alınmaktadır. Bu dönemde devletler birbirlerini dengelediğinden dolayı kısıtlı çatışma durumları ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, iki devletin etkin olduğu bir yapı bulunmaktadır. Çok kutuplulukta ise birden fazla devletin birleşerek diğer güçlü devlete üstünlük sağlaması gibi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Son olarak ise sistemde dengelenmesi gereken devlet sayısı bir iken, çok kutuplu sistemde birden fazla devletin dengelenmesi gerekmektedir.⁸³ Bunun yanında az da olsa çok kutuplu yapının daha istikrarlı olduğunu belirten realistler de bulunmaktadır. Onlara göre çok fazla devletin güçlü olması caydırıcılık açısından etkilidir.⁸⁴ Savunmacı realistlere göre saldırı ve savunma dengesi (bir devletin güçlenmesine karşı diğer devletin kendini savunmasız hissettiği için güçlenmesi), uluslararası sistemdeki dengede önemli bir etkidir. Savunmacı realistlerde bu dengenin sağlanmasında genel itibariyle savunmacı taraf daha etkilidir ve bu durumda da barış ortamı daha kolay oluşabilecektir.⁸⁵

Savunmacı realizme göre, statükodan yana olan devletler güçlenmeden çok politikalarını, duydukları korkular etrafında oluşturmaktadırlar. Bu da devletleri korku ve güvenlik endişesi doğrultusunda bir “güvenlik spirali”ne itmektir. Bu bakımdan devletler

⁸¹ Donnelly, a.g.m., s. 64.

⁸² Waltz, a.g.e., ss. 220-221.

⁸³ a.g.e., s. 212-213.

⁸⁴ Andrew Linklateri “Kuramda ve Pratikte Neorealizm”, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, Ed. Ken Booth, Steve Smith, İstanbul: Röle Yayıncılık, 2015, ss. 246-247.

⁸⁵ Lynn-Jones, a.g.e., s. 661.

sürekli bir güvenlik algısında olmadan karşılıklı güvenlik ortamında varlıklarını sürdürebilirler.⁸⁶ Bunu da devletler, güvenlik algılarında bazı göstergeleri oluşturarak gerçekleştirebilirler. Örnek olarak, “silah kontrolü, diplomatik açılım, azınlıklara hoşgörü, ideolojik yumuşama ve daha zayıf devletlere karşı iyi ilişkilerin kurulması” gösterilebilir.⁸⁷ Bu bakımdan atılacak bu adımlar devletler tarafından oluşturulan güvenlik rekabetinden uzaklaşmak için önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Jervis ise bu konuda küçük etkileşimlerin önemine vurgu yaparak bu durumların gerçekleşmemesinin çatışma ihtimalini artıracığı üzerinde durarak devletlerarasındaki küçük etkileşimlerin önemine atıf yapmıştır.⁸⁸

Savunmacı realizmde niyet kavramı ön plana çıkmaktadır. Devletlerin, karşı tarafa gösterecekleri olumlu adımlar taraflar arasında güveni sağlayacağından çatışma durumunu azaltacaktır. Savunmacı realistlere göre, devletlerin ellerinde bulundurdukları güç kapasitesi kadar diğer devletlere karşı gösterdiği niyetler de önemlidir. Bu bakımdan Stefan Walt’ın “Tehdit Dengesi” kavramı, Waltz’ın “Güç Dengesi” kavramına ek olarak devletlerin diğer devletlere karşı olan niyetlerini ve ekonomik güç unsurlarını da hesaba katmıştır.⁸⁹ Walt’ın ortaya koyduğuna göre devletler “birim” (kara kutu/bilardo topu) olarak değil de sahip oldukları güç kapasitesi, niyet ve motivasyonları ölçüsünde diğer devletler tarafından değerlendirilmektedir. Bundan dolayı da bütün aktörlerin benzer şekilde değil de niyetlerine göre değerlendirildiğinden bahsetmektedir.⁹⁰

Kısaca savunmacı realizm, statüko ve ölçülülük kavramları etrafında değerlendirilmektedir. Bunun yanında devletler anarşi durumunun oluşturduğu güvensizliğin önüne geçerek güven durumunu artırıcı tedbirler alabilir. Bu da devletlerin niyetleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası sistemin anarşik yapısı gereği devletler “kendi başlarının çaresine bakma” yaklaşımını doğrultusunda hareket etmektedir. Bundan dolayı da devletler diğer

⁸⁶ Jervis, a.g.m., 1999, s. 49.

⁸⁷ Andrew Kydd, “Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers Do Not Fight Each Other”, *Security Studies*, C. 7. S. 1 (1997), ss. 141-143.

⁸⁸ Jervis, a.g.m., 1978, s. 181.

⁸⁹ Walt, a.g.e., ss. 21-28.

⁹⁰ Waltz, a.g.e., 2015, s. 43.

devletlerin eylemlerinden kendilerini koruyarak güvenliği en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda devletler güvenliklerini artırmak için rasyonel kararlar almaktadır ve sistemin anarşik yapısının yanında rekabetçi bir düzenin olmasından dolayı da güç kapasitesini etkin kullanarak güvenliklerini artırmaya yönelik politikalar izlemektedirler.⁹¹

Savunmacı realistler anarşik durumda temel önceliğin devletlerin güvenliğini sağlamak olduğuuna vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan neorealist realizmin alt teorisi olan savunmacı realizm ile neorealizm arasındaki farklı yönler üç başlıkta ele alınmaktadır.

İlk olarak, savunmacı realizmde rasyonel seçim yaklaşımı ön plandayken neorealizmde farklı yaklaşımlar da kabul görmektedir. İkinci olarak, savunmacı realizmde saldırı-savunma dengesi önemli bir yer tutar ve bu durum diğer aktörleri caydırıcı veya teşvik edici özellikler barındırır. Bunun yanında askeri teknoloji ve coğrafi mesafe, savunmaya yardım eden unsurlardır ve aktörler arasındaki mesafenin artması durumunda tehdidin boyutunun öngörülemediği belirtilir. Son olarak ise saldırı-savunma dengesi ve rasyonel tercihlerin ön planda olması savunmacı realistler açısından statükonun desteklendiği görüşünü ortaya koymaktadır. Bunun yanında genişlemenin yapısal durumlarda zorunlu olduğundan ve bunun da denge durumunun bir sonucu olduğundan bahsedilmektedir.⁹²

Uluslararası sistemde dengeyi sağlayan devletler, diğer devletlerin dengeyi olumsuz etkileyecek adımları karşısında güçsüz bir duruma düşeceklerinden dolayı dengenin yeniden oluşturulması ve gücü amaç olarak belirleyen devletlerin önlenmesi için o devletlere karşı ortak hareket edilerek dengeyi yeniden tahsis edebilirler. Bu sayede devletlerin çatışma ihtimalini ortadan kaldıracak bir caydırma stratejisi olarak denge kullanılmaktadır.⁹³

Sistemde anarşik bir yapının hakim olmasından dolayı dengeleme yaklaşımı başarılı olmaktadır. Revizyonist ve genişlemeci yaklaşımların bu sistem içerisinde kazanç elde etme ihtimalleri zayıftır. Statükocu devletler ise revizyonistlerin aksine daha dengeli ve yumuşak

⁹¹ Lynn-Jones, a.g.e., s. 664-665.

⁹² Colin Elman, "Realism" *Security Studies an Introduction*, ed. Paul D. Williams, New York: Routledge, 2008, ss. 20-21.

⁹³ Tüysüzoğlu, a.g.m., ss. 69-70.

bir tavır içerisinde dirler. Dengelemenin bulunduğu durumlarda devlet davranışları çatışmayı önleyici ve olumludur. Bununla birlikte devletlerin uyguladığı ittifak yaklaşımı revizyonist devletlerin engellenmesinde etkili olmakla birlikte statükoyu da destekleyicidir. Bu strateji revizyonist devletleri sınırlandırmayı sağlamak anlamında önemli bir adımdır.⁹⁴

Öte yandan savunmacı realizme göre devletler belirli durumlarda genişlemeye gidebilirler. Bu bakımdan anarşik ortamda devletlerin güvenliklerini sağlamak için ortaya koyduğu politikalar diğer devletler için güvensizlik oluşturabilir. Bu bakımdan güvenlik ikilemi, devletlerin gelecekteki adımları konusundaki niyetleri hakkında kaygı duymalarına olanak sağlamaktadır. Devletlerin güvenlik temelli stratejiler benimsemesi diğer devletler açısından düşmanlık veya çatışma durumunun oluşmasına neden olabilir. Bu bakımdan devletler, genellikle yayılmacı yaklaşımları benimseyen yöneticilere sahiptir ve bu durumun bir güvenlik ikilemi oluşturduğu hatasını görmezden gelirler.⁹⁵ Buna göre savunmacı realizmde, devletlerin genişlemesinden çok ılımlı yaklaşımlar izlenmesi güvenliğin sağlanmasında daha etkilidir.

Savunmacı realizm'e göre uluslararası sistemde politikalar ılımlı bir görüntüdedir. Devletler, "nispi güçleri"ni değil de "nispi güvenlik"lerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Sisteminde sınırlı koşullar altında diğer aktörlere karşı saldırgan ve genişleme durumunda olmayı teşvik etmesinden dolayı devletler için güvenliğin sağlanmasında önemli olanın ılımlı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bunun yanında devletlerin güvenliklerini korumak için revizyonist yaklaşımlar izlemesine gerek yoktur. Çünkü, uluslararası sistemde çatışma nadiren tercih edilir. Bundan dolayı da devletlerin sistem içerisinde varlıklarını sağlaması için "hakim güç" olmasından ziyade "makul ölçüde güç" sahibi olması gerekmektedir.⁹⁶

Uluslararası sistemde dengenin sağlanması için devletlerin, savunmacı politika izlemesi ve bu durumun diğer devletler tarafından bir iyi niyet işareti olarak görünmesi gerekmektedir. Savunmacı realistlere göre devletlerin temel amacı da bu yaklaşım etrafında güvenliklerini sağlamak ve varlıklarını devam ettirmektir. Bu bağlamda devletlerin

⁹⁴ Elman, a.g.e., s. 21.

⁹⁵ Jervis, a.g.m., 1978, ss-167-214.

⁹⁶ Schmidt, a.g.e., s. 193.

izleyeceği temel politikalar “güce dayalı saldırgan politika”lar yerine “güvenliğe dayalı savunmacı politika”lardır.⁹⁷

2.2.Saldırgan Realizm

Klasik realizm’in güce bakışı ile neorealizmin güce bakışı arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bunların başında da klasik realizm gücü amaç olarak görürken, neorealizm gücü araç olarak görmektedir. Bunun yanında neorealizm yaklaşımında da güce yönelik farklı tanımlamalar mevcuttur. Savunmacı realizmde devletlerin hayatlarını devam ettirecek oranda güce sahip olması yeterli iken, saldırgan realizm gücün maksimize edilmesi amaçlanmaktadır.

Saldırgan realizm yaklaşımı J. Mearsheimer’in ortaya koyduğu varsayımlar üzerine oluşmuştur. Bu bakımdan Mearsheimer’a göre güç, devletlerin maddi kapasiteleri olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Mearsheimer nüfus ve refah gibi unsurların oluşturduğu “örtülü güç” kavramını da kullanmaktadır.⁹⁸

Mearsheimer’a göre, iki kutuplu sistem, askeri unsurlar, nükleer silahlar ve denge durumunu içeren Soğuk Savaş döneminde çatışmanın önlenmesinde etkili olmuştur. Ancak, bu dönemin sona ermesinden dolayı Klasik yaklaşımların aksine çatışma durumunun daha da artacağını belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre, anarşik yapının çatışma durumunu güçlendirmesinden dolayı rasyonel devletler gücünü maksimize etmeye çalışacak ve saldırgan bir strateji izleyeceklerdir.⁹⁹

Saldırgan realizm ve savunmacı realizm arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Savunmacı realizmde statükonun korunması gerekirken saldırgan realizm gücün maksimize edilmesi amaçlanmaktadır.¹⁰⁰ Bunun yanında saldırgan realizm anarşi durumundan dolayı iki kutuplu sistemlerde veya nükleer caydırıcılık durumları dışında güvenliğin sağlanması

⁹⁷ Ferhat Pirinççi, *Silahlanma ve Savaş*, Bursa: Dora Yayınları, 2010, ss. 58-59.

⁹⁸ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company, 2001, s. 87.

⁹⁹ John J. Mearsheimer “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, *International Security*, C. 15. S. 1 (1990): 5-56.

¹⁰⁰ Labs, a.g.e., s. 4.

sorunludur. Bundan dolayı da devletlerin güvenliği sağlamaları için nispi avantajlarını maksimize etmeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle anarşi durumunda devletlerin statükoyu korumalarından ziyade revizyonist politikaların etkinlik kazanacağı belirtilmektedir. Bu da Waltz'ın güç dengesi yaklaşımı ile ayrılmaktadır.¹⁰¹

Saldırgan realizmde güç (askeri, ekonomik ve siyasi) kapasitesini artıran devletlerin öncelikli konusu, güvenliğin sağlanması ve maksimize edilmesidir. Bu bağlamda devletlerin ortaya koydukları kapasite artırma politikası diğer devletler açısından bir tehdit algısı oluşturmaktadır. Oluşan duruma karşı devletler belli başlı önlemler alarak güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bunlar “güç kapasitesinin artırılması, çok yönlü diplomasi ve makul yayılma politikaları”nın uygulanması olarak görülebilir.¹⁰² Saldırgan realizme göre statükocu yapıya sahip aktörlerin az bulunduğu belirtilmekte ve sistemin, aktörleri güç artırımına ittiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Mearsheimer, devletlerin korku duygusu etrafında güvenlik ihtiyacının ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁰³

Mearsheimer, “Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi” (The Tragedy of Great Power Politics) kitabında saldırgan realizm yaklaşımının temellerini oluşturmuştur. Kitapta, devletlerin temel amacının güvenliklerini sağlamak olduğu ve bu sayede varlıklarını sürdürebildiklerinden bahsetmektedir. Bu bakımdan büyük güçlerin statükocu yaklaşım yerine revizyonist yaklaşımı benimsediğini ve saldırgan bir tavır izlediklerini belirtmiştir. Devletlerin sistem içerisinde izledikleri davranışların diğer devletleri etkilediğine değinerekten bir devletin gücünü artırması diğer devletlerin zayıflamasına bağlıdır. Bu bakımdan Mearsheimer saldırgan realizmi tanımlamak için “*En iyi savunma, iyi bir saldırıdır*” ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁴

“Anarşi” ve “hayatta kalma” gibi kavramlar ön plana çıkaran savunmacı realizme karşı saldırgan realizm, ek olarak büyük güçlerin rasyonel aktörler olduğunu, onların saldırgan askeri kapasiteye sahip olduğunu ve aynı zamanda aktörlerin, diğer aktörlerin

¹⁰¹ Rose, a.g.e., s. 149.

¹⁰² Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, C. 25, S. 3 (2000), s. 128.

¹⁰³ Snyder, a.g.m., s. 152.

¹⁰⁴ a.g.m., ss. 151-152

niyetlerinden hiçbir zaman emin olmadığını ön plana çıkarmaktadır.¹⁰⁵ Bu bağlamda değerlendirildiğinde saldırgan realizm, büyük güçlerin denge durumunu ortadan kaldıracak olsa bile diğer aktörlerin davranış ve niyetlerinden emin olmadıkları için güçlerini maksimize etmeye çalışırlar. Anarşik bir yapıda devletlerin güç artırımı politikasını izlemesi saldırgan realistlere göre, aktörlerin diğer aktörlere göre daha güçlü olması ve hayatta kalma durumu ile doğrudan bağlantılıdır. Bir başka ifadeyle statükocu bir yaklaşımdan ziyade revizyonist bir anlayış üst otoritenin bulunmadığı durumlarda diğer aktörlere karşı üstünlük kurulmasını ve güvenliği sağlamaktadır.¹⁰⁶

Saldırgan realistler aktörlerin niyetleri konusunda kesin bir fikir edinilemeyeceği konusunda hem fikirlerdir. Bu bakımdan aktörler niyet doğrultusunda değil de diğer aktörlerin güç dengesinin gerisinde kalmamaya özen gösterirler. Bununla beraber aktörler sistem içerisinde mutlak kaybetme durumunda olmasa da diğer aktörlerin kazanç elde etmeleri durumunda olumsuz etkilenmektedirler. Bir aktörün güç kapasitesine yeni unsurlar eklemesi diğer aktörlerin gücünü azaltmaktadır. Bunu savunmaktadırlar. Bu bakımdan devletler diğer devletlerin gerisinde olmamak için güç unsurlarını artırmak ve güvenliği sağlamak durumundadırlar.¹⁰⁷

Saldırgan realizme göre zaman döngüseldir. Belirli dönemlerde aktörlerin karşı tarafa yönelik barışçıl adımlar atmasının sürecin devam edeceği anlamına gelmediği belirtilerek bu aktörelere arasında birinin diğerine yönelik düşmanca bir tavır takınmayacağını garantisinin bulunmadığı da vurgulanmaktadır. Bu bakımdan aktörlerin güçlerini artıracak pozisyonları bulunmasına rağmen barışçıl bir rol hedefiyle güç artırımına gitmemesi, ilerleyen dönemler için bir güvenlik açığı oluşturmaktadır.¹⁰⁸ Saldırgan realistlere göre Waltz'ın gücün nispi düzeyde olması gerekir yaklaşımı doğru değildir ve devletler gücün hangi miktarda yeterli olacağını bilinemeyeceğini belirtmişlerdir.¹⁰⁹ Bu bağlamda saldırgan realistler devletlerin

¹⁰⁵ John J. Mearsheimer "Realists as Idealists", *Security Studies*, C. 20, S. 3 (2011), s. 429.

¹⁰⁶ John J. Mearsheimer, "Power and Fear in Great Power Politics", *One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)*, ed. G. O. Mazur, New York: Semenenko Foundation, 2004, s. 184.

¹⁰⁷ Mearsheimer, a.g.e., 2001, s. 34.

¹⁰⁸ John J. Mearsheimer, "Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part I)", *International Relations*. C. 20, S. 1 (2006), s. 123.

¹⁰⁹ Mearsheimer, a.g.e., 2001, ss. 34-35.

her zaman tehdit unsurları karşısında tedbirli olmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Mearsheimer’a göre de “*zamana ve mekana bağlı olarak korku seviyesi değişse de, bu seviye hiçbir zaman önemsiz denebilecek derecelere ulaşmaz.*”¹¹⁰ Bu da anarşi durumunda devletlerin bir belirsizlik içine hapsedildiğini ve statükocu yaklaşım yerine güç artırımına dayalı revizyonist yaklaşımlar izlemenin daha doğru olacağı anlamına gelir.

Realizmde devletlerin bütüncül bir yapıda olduğunu belirten “kara kutu” yaklaşımı mevcuttur ve neorealizm de devletlere yönelik bu yaklaşımı kabul etmekle birlikte rasyonel tercihlerde bulunduklarını vurgulamaktadır. Neorealizm, devletlerin rejim ve kültür farklılıkları ile ilgilenmemiştir. Neorealizme göre sistemin yapısı gereği bütün devletler aynı koşullar içerisindedir. Devletlerin yönetim şekilleri ve kimin yönetici olduğu politika yapımında çok az etkilidir. Bunun yanında devletler arasında güç seviyesi dışında pek bir farklılığın olmadığı da belirtilmektedir.¹¹¹ “Kara kutu” yaklaşımına Rusya özelinde bakıldığında “I. Petro, Stalin ve Putin” politika yapım sürecinde genel olarak güç ve çıkar ekseninde benzer bir anlayışı ortaya koyacaklardır. Buna göre, farklı devletler ve farklı liderler/karar vericiler olmasına rağmen, aktörler yine de benzer politikalar oluşturacaklardır.¹¹²

Saldırgan realizm yaklaşımı savunmacı realizmin arka plana ittiği revizyonist devletleri ön plana almıştır. Bu bakımdan saldırgan realizmin kurucusu olan Mearsheimer, teorisinin ana varsayımlarını beş başlıkta aşağıdaki gibi değerlendirmiştir:¹¹³

- Uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Ancak bu düzensiz ve kaos içeren bir anlamda değildir. Bu durum devletlerin düzenini oluşturacak bir üst yapının bulunmamasını kast etmektedir.
- Güçlü devletlerin saldırgan askeri kapasitesi bulunmaktadır. Sistem içerisinde devletler diğerleri üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan sistemdeki devletlerin hepsi diğer aktörler için bir tehdit unsurudur.

¹¹⁰ Mearsheimer, a.g.m., 1994, s. 11.

¹¹¹ Mearsheimer, a.g.e., 2010, ss. 77-78.

¹¹² İşyar, a.g.e., s. 88.

¹¹³ Mearsheimer, a.g.e., 2001, s. 30-31.

- Devletler, birbirlerinin niyetlerini bilemezler. Bu bakımdan bir devletin diğer devletler tarafından saldırıya uğramayacağını anlayamadığı için güvensizlik durumu oluşmaktadır. Bu durum çatışmayı oluşturmak yerine saldırıya karşı tedbirli olarak güvenlik hissini sağlamaktadır.
- Devletlerin, uluslararası sistemdeki temel amaçları varlıklarını sürdürmektir. Bu bakımdan devletlerin farklı amaçlarının da bulunmasına rağmen ulusal güvenlik ön plana çıkmaktadır.
- Rasyonel karar alan devletler, sistem ve çevredeki durumun olumlu-olumsuz yönlerinin farkında olaraktan politikalarını bu doğrultuda belirlemektedirler. Bu bağlamda politika yapımında diğer devletlerin hareketleri belirlenerek onlara göre politika oluşturulmaktadır.

Mearsheimer'a göre devletler sistem içerisinde hegemonya oluşturana kadar güçlerini artırırlar. Bölgesel ve küresel düzeyde devletlerin hegemonya arayışı içerisinde olmasının sebebi, diğer devletlerin hegemonya oluşturmasını engelleyebilmek içindir. Bu bakımdan devletlerin sürekli güç artırımını içerisinde olması ve sonrasında oluşan hegemonyayı koruması için güç kapasitelerini artırmaları gerekir. Bu da hegemonya oluşturan devletlerin statükoyu korumayı amaçladığını göstermektedir.¹¹⁴

Tablo 3.2. Realist Teoride Güç Mücadelesine İlişkin Farklılıklar (Mearsheimer, 2001: 20).

¹¹⁴ Mearsheimer, a.g.e., 2001, s. 4.

TEMEL REALİST TEORİLER			
	Klasik Realizm	Savunmacı Realizm	Saldırgan Realizm
Devletlerin güç yarışına neden olan nedir?	Devletlerde var olan güç elde etme arzusu	Sistemin yapısı (Anarşik yapı)	Sistemin yapısı (Anarşik yapı)
Devletlerin ihtiyaç duyduğu güç ne kadardır?	Olabildiğince fazladır. Temel hedefleri hegemon olana kadar güç arttırmaktır.	Sahip olduklarından daha fazla değildir. Temel hedefleri güç dengesini korumaya çalışmaktır.	Olabildiğince fazladır. Temel hedefleri hegemon olana kadar güç arttırmaktır.

Waltz'ın da içinde bulunduğu savunmacı realistler, devletlerin güç maksimize etmeleri durumunda sistem tarafından sorun yaşayacaklarını belirtmiştir. Buna karşılık Mearsheimer, hegemonya oluşturulabilmek için gücün mümkün olduğunca artırılması gerektiğini savunmuştur. Bu iki görüş devlerin egemenliklerinden çok, gücün artırılmasının doğru olup olmadığı ile ilgilidir.¹¹⁵ Waltz, devletlerin güç dengesi sağlaması gerektiğini ortaya koyarken Mearsheimer, gücün en üst seviyeye çıkarılması gerektiğini ve devletlerin temel amaçlarının egemenlik sağlamak olduğunu belirtmektedir. Mearsheimer, gücün artırılmasının amacını tanımlarken “*amaca götüren bir araç (hayatta kalma) olarak değil, aynı zamanda kendi başına bir amaç*¹¹⁶” şeklinde belirtmiştir ve bu yaklaşımı ile Morgenthau'ya benzetilmiştir. Ancak, Mearsheimer güç konusunu insan doğası ile açıklamamaktadır ve Waltz'ın da belirttiği gibi sistem temelli bir yaklaşımı benimsemiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ Mearsheimer, a.g.e., 2010, s. 78.

¹¹⁶ Yeldar Barış Kalkan, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018, s. 138.

¹¹⁷ Viotti, Kauppi, a.g.e., 2016, ss. 64-65.

Saldırgan realizm ile savunmacı realizm arasındaki tartışmalı konuların biri de “makul güç” konusundadır. Saldırgan realistler, devletlerin kendi güvenlikleri için diğer devletlere karşı güç uygulaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu bakımdan güvenlik diğer devletlerden daha fazla güç kapasitesine sahip olunmasını gerektirmektedir.¹¹⁸ Mearsheimer’a göre güvensizliğin nedeni devletlerin nispi güç arayışından dolayıdır ve bu durum çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Glaser ise güvensizlik durumunun devletleri, güvenlik önlemi almak için araç aramaya yönlendirici olacağını belirtmektedir. Bir devlet sadece savunmacı veya saldırgan konumda bulunmak durumunda olmayabilir. Bu bakımdan devletler, diğer aktörlerin davranış ve niyetlerinden emin olamadığından dolayı farklı politika yapım süreçleri ortaya çıkmaktadır.¹¹⁹

Savunmacı ve saldırgan realizm açısından, sistemin doğası devletlerin hareketlerini ve tutumlarını doğrudan etkilemektedir. Uluslararası sistemde güç unsuru iki görüş açısından farklı yorumlamalar içermektedir. Uluslararası yapı, savunmacı realistler açısından devletleri ılımlı ve statükocu bir yaklaşıma yönlendirmektedir. Bunun yanında saldırgan realistler ise yapının devletleri hegemonya ve üstünlük sağlamaya yönlendireceğini belirtmektedirler.¹²⁰

Son olarak Waltz’a göre klasik realizm ile saldırgan realizm arasında çok fazla fark yoktur. Temel olarak bir noktada ayrımları bulunmaktadır. Klasik realist yaklaşımda devletlerin yayılcı ve güç odaklı yaklaşımı insan doğası etrafında değerlendirilirken saldırgan realizm yaklaşımında ise bunun anarşik sistem yapısından kaynaklandığı belirtilmektedir.¹²¹

3. Uluslararası İlişkilerde Neoklasik realizm

Tez konumuza tatbik edeceğimiz temel teorik altyapı olarak neoklasik realizm kavramı, 1988 yılında G. Rose’un “Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri”

¹¹⁸ Elman, a.g.e., s. 22.

¹¹⁹ Kydd, a.g.e., ss. 114-115,

¹²⁰ Steven E. Lobell, “War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politic and Security Strategies”, *Security Studies*, C. 12, S. 2 (2002/3), s. 169.

¹²¹ Stephan M. Walt, “The Enduring Relevance of the Realist Tradition”, *Political Science: State of the Discipline*, ed. I. K. Milner, Londra: Norton & Company, 2002, ss. 208-209.

(Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy) adlı makalesinde ilk kez kullanılmıştır. Bunun yanında neoklasik realizmin; “Yeni Geleneksel Realizm” ve “Post-Klasik Realizm” gibi farklı isimlendirmeleri de bulunmaktadır.¹²²

Neorealizm, Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştiriler doğrultusunda oluşan yaklaşımlardan bir tanesi de neoklasik realizm olmuştur. Neoklasik realistler, neorealistlerin saldırı-savunma dengesi, anarşi ve görelî gücün dağılımı gibi sistem temelli açıklamalarını kabul etmemişlerdir. Bir başka deyişle, Waltz’ın ortaya koyduğu “anarşik çevrenin görünmez eli” yaklaşımının sistem içerisinde düzen sağlayacağı görüşüne olumsuz yaklaşmışlardır.¹²³ Bu bakımdan neoklasik realistlerin, neorealistleri tamamen reddederek klasik realizme doğru yaklaştıklarını belirtmek doğru değildir. Bunun yerine oluşturulan yeni teorik çerçeve ile klasik ve neorealist görüşleri birleştirerek daha kesin bir yaklaşım oluşturulmak istenmiştir. Ayrıca, neoklasik realistler, realist görüşte çok rastlanmayan “algı, stratejik kültür vb.” kavramları da analize dâhil ederek realist teoriye yeni bir alan açmışlardır.

Neoklasik realistlere göre, sistem düzeyindeki açıklamalarının yetersiz olması, devlet ve yardımcı aktörlerin ön planda tutularak açıklama yapmaya çalışılması nedeniyle liberal yaklaşım elverişli değildir. Bunun yanında önemli bir neorealist olan F. Zakaria’nın “devletlerin değil devlet adamlarının uluslararası ilişkilerdeki temel aktörleri” olduğunu belirtmesi de bu yaklaşımın belirgin özelliğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle bu yaklaşım, devlet aktöründen çok, devletin alt aktörlerinin daha öncelikli olması gerektiğini belirtmektedir.¹²⁴

Öte yandan Gideon Rose, ülkenin sistem içerisindeki konumunun ve görelî güç kapasitesinin dış politikayı etkilediği görüşüne dayandığı için neoklasik teorinin, realist teorinin özelliklerini birleştirdiğini vurgulamaktadır. Rose, sistemli baskıların birim düzeyinde ortaya giren parametreler vasıtasıyla çevrilmesi gerektiğini düşündüğü için, bu

¹²² Michiel Foulon, “Neoclassical Realism: Challengers and Briding Identities”, *International Studies Review*, Cilt 17, Sayı 4, 2015, s. 635.

¹²³ Sinem Akgül-Açıkmeşe, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, 2011, ss. 53-54.

¹²⁴ Balcı, a.g.e., s. 86.

şekilde bir güç kapasitesinin dış politika üzerindeki etkisinin kompleks olduğuna vurgu yaparak Neoklasik teoriyi açıklamaktadır.¹²⁵

Neoklasik realizm yaklaşımı ortaya konulmadan önce yerel aktörlerin önemini vurgulayan politik yaklaşımlar bulunmaktaydı. Bunun yanında realizm yaklaşımları ise sistem ve devlet merkezli bir açıklama içermektedir. Neoklasik realizm, devletlerin tutum ve davranışlarının açıklanmasında etkili bir yaklaşımdır. “Sistemik ve alt sistemik baskılar”, devletlerin dış politika tercihlerinin ve tarihi olayların açıklanmasındaki “birim düzeyindeki müdahale değişkeni” olarak açıklanabilir.¹²⁶

Neoklasik realizm, sistemsel unsurları, iç politikayı ve çeşitli faktörleri birleştirerek çoğulcu bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Neoklasik realizm, klasik realizmin daha önce bahsetmediği alanları bütüncül bir yapı içerisinde toplamayı amaçlamıştır.¹²⁷

Bu teori de diğerlerinde olduğu gibi devletlerin davranışlarını şekillendiren faktörler üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan neoklasik realizmde devletlerin davranışlarında temel belirleyici olan sistem içerisindeki konumlarıdır. Buna rağmen sistem içerisindeki konumun tek belirleyici olduğunu belirtmek doğru değildir. Bunun yanında “güç kapasitesinin dağılımı, devlet içi aktörlerin durumu ve ulusal grupların etkileri” gibi farklı değişkenlerin de devletlerin tercihlerinde etkili olduğu belirtilmektedir.¹²⁸

Genel olarak neoklasik realizm, devletlerin tercihlerinde yapısal ve yerel süreçlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakımdan devletlerin davranışlarının etkilenmesinde neorealizmin ortaya koyduğu uluslararası sistemin etkisinin var olduğunu kabul ederken bu yaklaşıma ek olarak devlet içi aktörlerin de bu süreç içerisinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ancak, neoklasik realistler açısından bu genel kabulün dışında, devletlerin davranışlarını etkileyen faktörler konusunda net bir fikir birliği bulunmamaktadır.¹²⁹

¹²⁵ Rose, a.g.m., 146.

¹²⁶ Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, 73.

¹²⁷ Nicholas Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", *Review of International Studies*, 36:1, 2010, ss. 118-119.

¹²⁸ Rose, a.g.m., ss. 152-154.

¹²⁹ Shiping Tang, "Taking Stock of Neoclassical Realism", *International Studies*, 11, 2009, 799.

Neoklasik realistler, klasik realistlerde olduğu gibi sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul ederler ve ülkelerin anarşik yapı içerisinde güçlerini ve güvenliklerini sağlamaları gerektiğini belirtirler.¹³⁰ Bu bakımdan neoklasik realistler, realist geleneği sürdürmüş ve sistemin etkisini kabul etmişlerdir.

Neoklasik realizmde devlet davranışlarının uluslararası koşullardan ayrı olarak gerçekleştirilebileceği düşünülmemektedir. Buna göre birçok durumda, ülkelerin çıkarlarındaki farklılıklar karşısında bile, uluslararası tehditler karşısında benzer bir yaklaşımın benimseneceği düşünülmektedir.¹³¹

Neoklasik realistler, dış politika yapım sürecinde devletleri etkileyen temel konunun sistem içerisindeki konumları olduğunu belirttiğinden dolayı sistemdeki engellemelerin ülkelerin dış politika yaklaşımlarını olumsuz etkilediği fikrini ortaya koymaktadırlar.¹³² Bunun yanında aynı güce sahip aktörler farklı yaklaşım ve hedefler içerisinde olabilirler. Oluşan bu farklılıkta yerel aktörler etkilidir. Bu bakımdan neoklasik realistler, devletlerin davranışlarında kısıtlamaların ve baskıların ne derece etkili bir bağlantı oluşturduğuna vurgu yapmaktadırlar.¹³³

Sistem içerisindeki tehditleri ön planda tutan yaklaşım, politika yapımında ekonomik ve politik kararların önemine de değinmektedir. Bununla birlikte gücün sistem içerisindeki dağılımına ilişkin Rrealist anlayışı da kabul etmektedirler.¹³⁴

Neoklasik realizm, aktörlerin sistemdeki değişimler karşısında nasıl bir uyum oluşturulacağını açıklamayı hedeflemektedirler. Buna göre neoklasik realistler, sistemin

¹³⁰ Jeffrey W. Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War". *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009, s. 28.

¹³¹ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, ss. 291-292.

¹³² Jacek Więclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis of the Realist Paradigm in Contemporary International Relations", *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 57:2, 2017, s. 201.

¹³³ a.g.e., s. 201.

¹³⁴ Mark R. Brawley, "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View", *Routledge Global Security Studies*, 2010, ss. 4-5.

kısıtlayıcılığına vurgu yapmışlardır. Ancak, dış politika konusunda karar alınacak bir alanın da var olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁵

Uluslararası sistem açısından neoklasik realizm, sistem içerisinde oluşan sorunlar karşısında aktörlerin davranışlarının, mevcut güç dağılımının ve devlet içi aktörlerin önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

Devletin aktörlüğü hususu, neoklasik realizmde de, tıpkı Klasik söyleme benzer bir yaklaşımdadır. Devlet, sistemin temel aktörü olmakla beraber yerel aktörlerle desteklenmiştir. Bir başka ifadeyle neoklasik realistler açısından sistemde, devlet ve devlet içi aktörler etkilidir.¹³⁶

Bu teoriye göre temel aktör olan devletler, sistem ve dış politika arasında mücadele içerisindeyler. Bunun yanında devlet, toplumun genel durumuna göre güçlü veya güçsüz durumda bulunabilir.¹³⁷

Neoklasik realistlere göre devlet, tehdit oluşumu durumuna karşın ulusal çıkarını korumayı amaçlamaktadır. Sistemin anarşik bir yapıda olduğunu varsaydıklarından dolayı güvenliği öncelik olarak belirlemişlerdir. Bunun yanında sistemin mevcut yapısının devletler için zorlayıcı olduğunu varsaymakla beraber devletler açısından karar alma sürecinde belirli değişkenlerin ön planda olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁸

Neoklasik realistler, uluslararası sistemin oluşturduğu olumsuzlukların, devlet ve devlet içi aktörlerin yardımıyla çözülebileceğini söylemişlerdir. Bunun yanında güvenlik temel öncelik olarak belirlenmiş ve tehditler karşısında toplum ihtiyaçları ön planda tutulmuştur.¹³⁹

¹³⁵ Lorenzo Cladi-Mark Webber, "Italian Foreign Policy in the Postcold War Period: a Neoclassical Realist Approach", *European Security*, 20:2, 2011, s. 208.

¹³⁶ Brawley, a.g.e., s. 2.

¹³⁷ Lobell, a.g.e., s. 44-45.

¹³⁸ Colin Dueck, Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions, *Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy*, (Cambridge University Press) , 2009, s. 141.

¹³⁹ Brawley, a.g.e., s. 2.

Devletin karar alma sürecinde iç aktörlerin farklı yaklaşımları olmaktadır. Bundan dolayı aktörlerin benzer durum ve süreçlerinde birbirinden farklı politika süreçleri izlemelerini açıklarken devletlerin mevcut yapısındaki yerel/içsel faktörler ön planda tutulmaktadır.¹⁴⁰

Neoklasik realizm, güç dengesi yaklaşımı yerine klasik realizmin devlet ve toplum yaklaşımı üzerine dayanmaktadır. Klasik realizm ile bir benzer nokta da devletlerin zaman içerisinde veya devletlerarasında güç durumunun farklılık gösterdiği düşüncesi üzerinedir. Aynı zamanda neorealizm düşüncesindeki devletlerin etkileşimlerinin çıkar ve davranışlarında önemli bir belirleyici olduğu görüşü de neoklasik realizmde bulunmaktadır.

Öte yandan neoklasik realizm, devletlerin güvenlik sorunları yaşamasının onların muhakkak otoriter bir yaklaşımda olduklarına delalet etmeyeceğini vurgulamış ve aynı şekilde güvenlik sorunu olmayanların da liberal birer yerel aktör oldukları şeklindeki deterministik düşünceye katılmamıştır.¹⁴¹

Dış politika açısından neoklasik realistler, tutarlı bir görüş ortaya koymaktadırlar. Devleti diğer toplumsal gruplardan ayrı özerk bir aktör şeklinde belirtmektedirler ve çevresel faktörlerin önemini de vurgulayan bir ontolojiyi benimsemişlerdir.¹⁴² Neoklasik realizmde devlet, toplum ile olan ilişkisi ve sistemin baskıları etrafında şekillenmektedir.

Neoklasik realizm, temel itibarıyla ülkelerin dış politik davranışları üzerinde durduğundan dolayı dış politika sürecini açıklamada önemli bir araç olarak görülmektedir. Neoklasik realizmden genellikle büyük devletlerin dış politika süreçlerinin açıklanmasında yararlanılmaktadırlar.¹⁴³

Neoklasik realistlere göre, uluslararası sistem önemli olduğu kadar ülkelerin dış politika tercihleri de önemlidir. Bu bakımdan aktörlerin dış politikasının öncelikli olarak

¹⁴⁰ Brian Rathbun, A Rose By Any Other Name: Neoclassical Realism As The Logical And Necessary Extension Of Structural Realism, *Security Studies*, 17: 294, 314.

¹⁴¹ Taliaferro, a.g.e., ss. 210-212.

¹⁴² Taliaferro, a.g.e., s. 479.

¹⁴³ Lobell, a.g.e., s. 43-44.

nispi maddi gücü etrafında belirginleştiğinden bahsetmektedirler.¹⁴⁴ Diğer realizm görüşlerinde olduğu gibi siyasal sürecin merkezinde yine gücü konumlandırmışlardır.¹⁴⁵

Genel olarak neoklasik realistler, dış politika üzerindeki göreceli gücün etkisi üzerinde durmuşlardır. Bir başka ifadeyle güç, dolaylı ve karmaşık olarak dış politika sürecini etkilemektedir.¹⁴⁶ Göreceli gücün dış politika yapımındaki etkisi ön planda tutulduğundan bu gücün azalması durumunda dış politikanın etkisinin ve yaptırım gücünün azalacağı, tam tersi durumda da artış göstereceği öngörülmüştür.¹⁴⁷

Neoklasik realizm açısından dış politika yapım sürecinde devletin, hükümetin ve devlet içi aktörlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Bu bakımdan neoklasik realizm, devlet ve devlet içi aktörlerin arasındaki ilişkiye odaklanarak bu sürecin gelişimi üzerinde durmaktadır.

Neoklasik realizm, dış politika oluşumunda yerel aktörlerin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan liderlerin inançlarının dış politikadaki karar sürecine olan etkileri neoklasik realistler açısından belirtilmektedir. Bundan dolayı oluşan politikaları açıklamak için lider, yerel aktör veya ulusal grup gibi unsurlara odaklanmaktadır.¹⁴⁸

Dış politikayı olumsuz etkileyen faktörlerin arasında “devletlerin iç yapıları” ve “siyasi elitler arasındaki uzlaşma eksikliği” bulunmaktadır. Bunun yanında Ripsman ve Schweller’a göre, yerel grupların aktörlerin dış politikadaki karar alma süreçlerinde (özellikle de güvenlik ve dış politika gibi alanlarda) doğrudan etkili olduklarından bahsedilebilir. Ayrıca, neoklasik realistlere göre, liderlerin dış politika kararlarında toplumsal desteği sağlayabilmeleri için gerekli olan beceriye sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

¹⁴⁴ Ripsman, Taliaferro, Lobell, a.g.e., s. 5.

¹⁴⁵ Lobell, a.g.e., s. 43-44.

¹⁴⁶ Matthias Sulz, "Neoclassical Realism, UN-Resolution 1973 and the Responsibility to Protect in Libya", *Lehrveranstaltung: 210086-1*, 2016, s. 35

¹⁴⁷ Rose, a.g.m., s. 167.

¹⁴⁸ Balkan Devlen, Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", *Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*, Ed. Annette Freyberg, Inan Ewan Harrison Patrick James, (The Johns Hopkins University Press), 2009, s. 138.

Devletler bu konuda farklı davranışlar göstermektedirler. Bu da liderlerin yeteneğine, kurumların etkisine ve dış politika yaklaşımının ideolojik gücü ile doğrudan ilgilidir.¹⁴⁹

Neoklasik realizmde iç unsurların, aktörlerin dış politika tercihlerini etkilediği ve karar alıcılar üstünde baskı oluşturduğu belirtilmiştir. Buna göre etki durumunun demokratik devletlerle sınırlı olmadığı vurgulanmış ve demokratik olmayan devletlerin de iç etkenlerin baskısı altında kalabileceği belirtilmiştir. Özellikle de demokratik olmayan devletlerde ekonomik-siyasi-askeri elitler bu bağlamda devletlerin politika tercihlerinde etkili olmaktadır. Bunun yanında yasama ve yürütmeye bulunan birey ve gruplar da bu bağlamda değerlendirilebilecek devlet içi aktörlerdendir.¹⁵⁰

Neoklasik realistlere göre karar alıcı konumunda bulunan kişiler dış politikanın belirlenmesinde temel bir konumdur. Bu da liderlerin, uluslararası ve devlet içi aktörlerin birleşim noktası olarak görülmesine neden olmaktadır. Liderler, dış politikada temel yönlendirici olmasından dolayı devletlerin karşılaşacakları olumsuzluklarda da, uyguladıkları dış politika yaklaşımından dolayı temel sorumluluğa sahip olacaklardır.¹⁵¹

Neoklasik realistler, sosyal grupların birleşmesinin etkili olduğunu belirtmekle birlikte; bunların bu gruplardan hangisinin daha önem arz ettiği konusunda kesin bir yaklaşımları bulunmamaktadır.¹⁵²

Devlet davranışlarının açıklanmasında “karar vericilerin algıları” ve “devletin iç yapısı” gibi iki farklı değişkenin bulunduğunu ve bu doğrultuda gerçekleşen olaylar karşısında farklı yaklaşımların ortaya çıktığını da vurgulamışlardır. Ancak burada ön plana çıkan nokta öncelikli olarak devletlerin sahip oldukları göreceli güçleridir. Çünkü sistemdeki temel etkileri bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Bu da neoklasik realizm yaklaşımın, diğer realist görüşlerde olduğu gibi, gücü öncelikli gördüğünü göstermektedir.¹⁵³

¹⁴⁹ Wiclawski, a.g.m., s. 204.

¹⁵⁰ Norrin M. Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, 171.

¹⁵¹ Lobell, a.g.m., s. 56.

¹⁵² Ripsman, a.g.e., s. 179.

¹⁵³ Cladi, Webber, a.g.m., s. 207.

Demokratik bir devlette karar alıcılar, çeşitli devlet içi aktörlerle etkileşim halindedirler. “Yasama organı, muhalefet, toplum, parlamento” gibi oluşumlar dış politikanın belirlenmesinde etkilidir. Bu bakımdan karar alıcı konumunda bulunanlar, dış politikada alacakları kararların etkileriyle iç politikada karşılaşacaklarından dolayı verdikleri kararlar konusunda daha tedbirli olacaklardır. Bu bakımdan karar alıcılar ile devlet içi aktörler arasında pazarlıkların oluşması muhtemeldir.¹⁵⁴

B. Mesquita göre liderlerin temel hedefleri güçlerini devam ettirmektir. Bundan dolayı da güçlerinin azalmasına yol açacak dış veya iç politika yaklaşımlarından kaçınılmaktadırlar.¹⁵⁵ Bu bakımdan neoklasik realizmde devletlerin davranışları belirlenirken karar alıcıların yaklaşımları ön planda tutulmaktadır.

3.1.Neoklasik realizmin Analize Kattığı Yeni Unsurlar

Neoklasik realizm ile birlikte realizmde farklı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Realizmin daha önce gündeme getirmediği bazı kavramlar bu teori ile önem kazanmıştır. Bu bakımdan getirilen yenilikler üzerinden neoklasik realizm yaklaşımı değerlendirilecektir.

3.1.1. Birleştirici Yaklaşım

Waltz'ın ortaya koyduğu neorealizm yaklaşımında iç ve dış politikanın ayrı değerlendirilmesi gerektiği görüşüne karşı olarak neoklasik realizminde iç ve dış politikanın birlikte değerlendirmesinin daha doğru olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶ Bunun yanında devlet aktörünün yanına lider algısının da eklenmesi neorealizm ile ayrıştığı noktalardandır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Ripsman, a.g.e., ss. 185-188.

¹⁵⁵ Devlen-Özdamar, a.g.e., ss. 137-143.

¹⁵⁶ Randall L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, Colin Elman & Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Londra, 2003, ss. 316-317.

¹⁵⁷ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, Princeton, 1998, s. 42.

Neorealizm, devleti bir kara kutu olarak görmüş ve iç aktörlerin önemi göz ardı edilmiştir. Bu açıdan neorealizm siyasi gündemi kontrol etme, siyasi tercihleri seçme ve sistemik tahriklere cevap vermek için kaynakları harekete geçirme kabiliyetinin devletten devlete değişebileceğini önemsememiştir.¹⁵⁸ Başka bir ifadeyle devletlerin farklılıklarını göz ardı etmiştir. Buna karşın neoklasik realizm devletlerin farklı tavırlar almasında iç etkenlerin önemine vurgu yapmış ve dış aktörlerden başka etki gücü bulunan aktörlerin olduğunu belirtmiştir. Neorealizm, determinist bir yaklaşımla devletlerin benzer durumlarda benzer tepkiler vereceğini öngörmüşken neoklasik realizm bu duruma karşı çıkmış ve Ukrayna'nın NATO üyelik sürecinin Rusya açısından 2014 öncesinde neden müdahale sebebi olmadığı konusunda eleştiride bulunmuştur. Bu bakımdan, neoklasik realizmin iç aktörler ve lider bazlı yaptığı açıklamalar daha genel bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Neoklasik realistler, neorealistlerin ortaya koyduğu dış çevrenin devlet davranışlarını etkilediği görüşüne desteklemektedir.¹⁵⁹ Bu bakımdan neoklasik realistler, neorealizmin sistem açıklaması ile klasik realistlerin devlet açıklamasının bir birleşimi olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, neoklasik realistler sistemin devletler üzerindeki etkisini kabul etmelerinin yanısıra aktör davranışlarının önceden şekillenmiş olduğunu kabul etmemektedirler.¹⁶⁰ Bu bakımdan neoklasik realizm, klasik realizm ile neorealizmin bir birleştiricisi olarak görülmektedir.

3.1.2. Ara Değişkenler

Romanova'ya göre neoklasik realizmin ara değişkeni “bir ulus devletin tüm iç etmenleri” olarak görülmektedir.¹⁶¹ Ancak bu tanım genel bir ifade olduğundan dolayı Taliaferro'nun “Liderlerin algıları, Stratejik Kültür, Devlet-Toplum İlişkisi, İç Kurumların

¹⁵⁸ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, a.g.e., ss. 17-19.

¹⁵⁹ a.g.e., ss. 18-19.

¹⁶⁰ Tatiana Romanova, “Neoclassical Realism and Today's Russia”, *Russia in Global Affairs*, 7 Ekim 2012, (Çevrimiçi) <http://eng.globalaffairs.ru/number/Neoclassical-Realism-and-Todays-Russia-15681>, (erişim tarihi 05.01.2022).

¹⁶¹ A.g.e.

Düzenlenişi” olmak üzere dört başlıkta ele aldığı ara değişkenler daha belirgin bir tanımlama için kullanılmaktadır.¹⁶²

Rose’a göre neoklasik realizm sistemsel zorlamaların analiz edilmesinde birim düzeyinde oluşan etkileri ortaya çıkarmak için ara değişkenlerden yardım almaktadır. Bu da dış politika kararlarındaki değişikliklerin neden ortaya çıktığını açıklamada yardımcı olacaktır. Aynı zamanda dış politikada revizyonist bir yaklaşım gösteren uygulamaların aslında statükocu bir nedenle yapıldığının ortaya koyulması da stratejik kültür değişkeni ile açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle dış politika uygulamalarının açıklanmasında daha kapsamlı ve tutarlı bir yaklaşım ortaya koyulmuş olacaktır.

Ara değişkenler birbirlerinden bağımsız yapıda değildir. Aksine her bir değişkenin birbiri üstünde etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan ara değişkenler değerlendirilirken bütüncül bir açıdan incelenmesi gerekmektedir.

3.1.3. Stratejik Kültür

A. I. Johnston’a göre stratejik kültür, determinist yaklaşımların ortaya koyduğu sistemin anarşik yapıda olmasının aktör davranışları üzerinde etkili olduğu görüşüne karşı bir tutum içerir.¹⁶³ Bu bakımdan neoklasik realizmin ortaya koyduğu stratejik kültür kavramı, neorealist yaklaşımlara karşı bir tutum olarak yorumlanmalıdır. Neorealizm’in tersine, aktörlerin gelecek davranışlarında geçmiş tecrübelerini önemsememesi neoklasik realistler açısından doğru değildir. Bundan dolayı neoklasik realistler, stratejik kültürün aktör davranışları üzerinde etkili olduğunu savunmaktadırlar.¹⁶⁴

Stratejik kültür olarak tanımlanan kavram aslında lider tercihlerinin sebeplerinin birleştiği bir kümeyi ifade etmektedir. Bu açıdan stratejik kültürün birleşimini “devletin coğrafyası, öz kaynakları, siyasi yapısı, savunma organizasyonları, mitler ve semboller”

¹⁶² Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, a.g.e., ss. 58.

¹⁶³ Alastair Iain Johnston, *Social States: China in International Institutions, 1980-2000*, Princeton University Press, 2008, s. xviii.

¹⁶⁴ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, a.g.e., s. 33.

oluşturmaktadır.¹⁶⁵ Bu bakımdan neoklasik realizmde “lider algısı” ve aktör davranışları sadece sistemden değil aynı zamanda da aktörlerin mevcut stratejik kültürleri ile de bağlantılıdır. Buna göre, aktörlerin saldırgan olabileceği durumlarda onu dengeleyebileceği gibi savunmacı bir yaklaşım göstermesi gereken durumlarda da saldırgan bir yaklaşım izlemesine neden olmaktadır.¹⁶⁶

Bunlara ek olarak neoklasik realizm, “ideoloji, güç kullanma isteği ve milliyetçilik” kavramlarını da stratejik kültürün bir parçası olarak kabul etmektedir.¹⁶⁷ Stratejik kültür, aktörlerin rasyonel hareket etmesini değil, aktör davranışları ile ilgilenmektedir. Bu bakımdan ABD ve SSCB arasındaki durum örnek gösterilmektedir. SSCB’nin, ABD ile her alanda mücadele etme isteği uzay yarışında da kendini göstermiştir. Ekonomik olarak kötü durumda olan SSCB’nin böyle bir yarışta bulunmasının rasyonel bir açıklaması bulunmazken stratejik kültür SSCB’nin rasyonel davranmasını engellemiştir.

3.1.4. Algı

Neoklasik realizmde ön plana çıkan bir diğer farklılık, algıdır. Algı, karar alıcı konumunda bulunanları doğrudan etkileyen bir kavram olduğundan devletlerin dış politika kararlarında önemli bir etken olarak görülmektedir.¹⁶⁸ Bu bakımdan neoklasik realizmin ilk odaklandığı noktaların başında karar alıcıların kim oldukları gelmektedir. Bu, alınan kararların aynı durumlarda farklılık içermesini açıklamakta kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, karar alıcıların algıları devletlerin kararlarını doğrudan etkilemektedir.¹⁶⁹

Neoklasik realizm, dış politikada materyal kapasitenin etkisini kabul etmekle beraber bu etkinin tek başına bir politika oluşturduğu görüşüne katılmamaktadır. Neoklasik realistlerin değerlendirmelerine göre dış politikada öncelikli olan nokta kararların liderler ve

¹⁶⁵ Jeffrey S. Lentis, “Strategic Cultures and Security Policies in the Asia-Pacific”, Jeffrey S. Lentis (der.), *Strategic Cultures and Security Policies in the Asia-Pacific*, Routledge, New York, 2015, s. 7.

¹⁶⁶ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, a.g.e., ss. 69-70.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 69.

¹⁶⁸ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey, 2017, s. 28.

¹⁶⁹ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, a.g.e., s. 123.

siyasi elitler tarafından alındığı üzerinedir. Bu bakımdan devletlerin dış politika davranışlarında etkili olan, gücün niteliği veya fiziksel kaynaklar değil, bunun yerine liderlerin ve elitlerin göreceli gücü nasıl algıladıklarıdır.¹⁷⁰ Bu duruma örnek olarak T. J. Christensen, liderlerin, kapasite algılarını yanlış yapmaları sonucunda önemsiz bir tehdide karşı aşırı güç uygulayabilecekleri gibi, savaş döneminde yanlış grupta da yer alabileceklerini belirtmiştir.¹⁷¹ Bu bakımdan ara değişkenlerin dış politikada uygulamalarının açıklanmasında farklı bir yaklaşım oluşturduğu görülmektedir. Birim düzeyindeki değişkenlerin sisteme entegre edilmesiyle neoklasik realizm sistem düzeyindeki açıklamalardan ayrılmıştır.¹⁷²

Neoklasik realizmin, klasik realizm ile farklı olduğu noktalar bulunmaktadır. Neoklasik realizm, aktör davranışlarını tanımlarken klasik realizmin öne sürdüğü insan doğası yaklaşımını yerine, davranışın sebepleri üzerine odaklanmaktadır. Bunun yanında algı konusunda da iki teori arasında bir farklılık bulunmaktadır. Klasik realistlerden olan Morgenthau'ya göre, liderlerin algılarının alınan kararlardan bağımsız değerlendirilmesi gerekir, aksi takdirde yapılan açıklamanın yanıltıcı olması söz konusudur.¹⁷³ Bu da neoklasik realizmin, lider algısının devlet davranışlarını etkileyen temel etkenlerden biri olduğu görüşü ile çelişmektedir.

Bahsedilen duruma örnek olarak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve İngiltere arasında, ABD ve SSCB arasında olan çekişmeye benzer bir durumun oluşması gerekmektedir. Ancak, İngiltere'nin SSCB gibi güçlü olmasına rağmen ABD, İngiltere ile müttefik kalmış ve SSCB ile çekişme yaşamıştır. Bu bakımdan Christensen, devlet davranışlarında beklenenden farklı bir durumun yaşanmasını lider algısı üzerinden açıklamaktadır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Rose, a.g.e., s. 146.

¹⁷¹ Thomas J. Christensen, "Perceptions and Alliances in Europe, 1865-1940", *International Organization*, Cilt 51, Sayı 1, 1997, s. 68.

¹⁷² Michael E. Becker vd., "Reviving the Russian Empire: The Crimean Intervention Through a Neoclassical Realist Lens", *European Security*, Cilt 25, Sayı 1, 2015, s. 5.

¹⁷³ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 5.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 68.

N. R. Smith, 2014 yılında ortaya çıkan Ukrayna-Rusya krizinde AB'nin tavrını neoklasik realizm üzerinden değerlendirmiştir. Bu konuda AB'nin devlet davranışı gösterdiğini ve kendi çıkarları doğrultusunda Ukrayna ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu bakımdan AB'nin Ukrayna'yı potansiyel bir ortak olarak algılamasının etkisi bulunmaktadır. Bu da devlet davranışlarında algının ne derece etkili olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵ Ancak tek başına bir etkenin bütün davranışı şekillendirmesi çok doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

Neoklasik realizme getirilen eleştirilerin başında algı konusu gelmektedir. Neoklasik realizmin lider davranışlarını açıklarken algı kavramına önem vermesi realist düşüncedeki rasyonelliğe karşı bir yaklaşım olarak görülmektedir.¹⁷⁶ Buna rağmen realizmin öncülerinden Morgenthau'ya göre rasyonellik iki anlamda kullanılmaktadır. İlki insanın anlama yeterliliği, ikincisi ise bu yeterlilik doğrultusunda hareket etmesidir.¹⁷⁷ Neoklasik realizm ise bu süreci “algı” kavramı ile açıklamaktadır. Başka bir deyişle algının zaten realizmin içerisinde var olduğu ileri sürülebilir.

Neoklasik realizm, stratejik kültür ve algı konusunda getirdiği değişiklikler ile, realizmin devletlerin davranışları konusundaki genel tanımlamalarına karşı çıkmıştır. Bu da neoklasik realizm'in, diğer realist görüşlerden farklı bir yaklaşım ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Rusya gibi liderlerin devlet davranışları üzerinde etkisinin büyük olduğu ülkeler açısından neoklasik realizmin algı ve stratejik kültür kavramları önemli bir açıklama getirmektedir.

A. Korolev ve V. Portyakov, Rusya-Çin ilişkilerini neoklasik realizm doğrultusunda açıklamaktadır. Rusya ve Çin arasında artan işbirliğini sistem ile açıklanmasına rağmen iki ülke arasında var olan gönülsüzlük ve güvensizlik ara değişkenler yardımıyla açıklanmış ve

¹⁷⁵ Nicholas Ross Smith, “The EU under a Realist Scope: Employing a Neoclassical Realist Framework for the Analysis of the EU's Deep and Comprehensive Free Trade Agreement offer to Ukraine”, *International Relations*, C: 30, No: 1, 2016, s. 23.

¹⁷⁶ Jeffrey W. Legro & Andrew Moravcsik, “Is Anybody Still Realist?”, *International Security*, Cilt 24, Sayı 2, 1999, s. 13-15.

¹⁷⁷ Hans J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer House Limited, Londra, 1947, s. 108.

“tarihi hafıza” ve “ekonomik” sebeplerin bu durumda etkili olduğu ortaya konulmuştur.¹⁷⁸ Yine Korolev ve Portyakov’a göre iki ülkenin sorun yaşadığı dönemler, neoklasik realizm yardımıyla açıklanmıştır. Ülkelerden birinin saldırgan yaklaşımlar izlediği durumlarda diğer ülke buna sessiz kalmayı seçmiştir. Bu da neoklasik realizmin iç ve dış politikaların bütüncül olduğunu öngören ara değişkeni üzerinden değerlendirilmiştir.¹⁷⁹

Kropatcheva, Rusya’nın dış politikasını açıklarken neoklasik realizmden faydalanmıştır. Ona göre Rusya’nın dış politika kararlarında materyal kapasiteden önce algılar gelmektedir. Bunu da Rusya’nın materyal kapasitesinin yeterli olmadığı durumlarda algısında kendine güveni bulunması halinde kendisi açısından riskli olacak eylemlerde bulunması ile açıklamaktadır.¹⁸⁰ Bunun yanında Romanova, yine Rusya’nın dış politikasında devlet ve toplum ilişkisi ile birlikte Putin’in algılarının öncelikli olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan Rusya’nın dış politika kararlarında Batı’nın uyguladığı politikaların önemini belirtmiş ve Rusya’nın var olan algılarının onu saldırganlığa ittiğini vurgulamıştır.¹⁸¹

Sistem ve kapasite gibi kavramları ön planda tutan neorealizm, devlet davranışlarını açıklamakta yeterli olsa da aynı durumda farklı davranışların oluşması konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan neoklasik realizm, realist yaklaşımların bir birleşimi olarak klasik ve yapısal teorilere yeni kavramlar eklemiştir. Stratejik kültür ve algı bu noktada ön plana çıkmaktadır. Günümüzde devlet davranışlarının açıklanmasında lider davranışlarının önemli bir yer edinmesi neoklasik realizmin lider algısına gösterdiği önem doğrultusunda açıklanmaktadır.

¹⁷⁸ Alexander Korolev & Vladimir Portyakov, “Reluctant Allies: System-Unit Dynamics and China-Russia Relations”, *International Relations*, Cilt 33, Sayı 1, 2019, ss. 40-66.

¹⁷⁹ Alexander Korolev & Vladimir Portyakov, “China-Russia Relations in Times of Crisis: A Neoclassical Realist Explanation”, *Asian Perspective*, C: 42, No: 3, 2018, s. 430.

¹⁸⁰ Elena Kropatcheva, “Russian Foreign Policy in the Realm of European Security through the Lens of Neoclassical Realism”, *Journal of Eurasian Studies*, C: 3, No: 1, 2012, s. 38.

¹⁸¹ Tatiana Romanova, “Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal Order”, *The International Spectator*, Cilt 53, Sayı 1, 2018, ss. 76-91.

İKİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA VE RUSYA’NIN DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI VE RUSYA-UKRAYNA İKİLİ İLİŞKİLERİ

Devletler, uluslararası sistemde diğer devletlerle ilişki içerisinde. Bu durum devletlerin sistem içerisindeki davranışlarının belirleyicisi olarak görülmektedir. Devletler sistem içerisinde varlıklarını devam ettirmek, çıkarlarını korumak ve konumlarını güçlendirmek istemektedir. Bu bakımdan devletlerin dış politika yaklaşımlarının, kendi şartları ve istekleri doğrultusunda oluşan tutum ve davranışları şeklinde belirtilmesi mümkündür.¹⁸² Bu doğrultuda dış politika, sistemin amaçları etrafında jeopolitik çevresine olan uyumu olarak ele alınabilir.¹⁸³ Bu bağlamda Rusya ve Ukrayna gibi kültür, tarih ve kimlik bakımından benzer özellikler gösteren iki ülkenin dış politika yaklaşımının farklılık göstermesi beklenebilir.

1. Ukrayna’nın Dış Politika Yaklaşımı

Ukrayna, SSCB sonrasında bölgede bağımsızlığını kazanan ülkelerden birisidir. Bu bakımdan dış politika yaklaşımlarında Rus etkisini görmek mümkündür. Özellikle Ukrayna nüfusu içerisinde büyük çoğunluğu doğu bölgesinde yaşayan 8 milyon Rus’un bulunması, Ukrayna’nın dış politika tercihleri üzerinde etkili olabilmektedir.¹⁸⁴ Bu bağlamda Ukrayna dış politikası, iç ve dış dinamikler doğrultusunda hem batı hem de doğu ekseninde ilerlemektedir. Bununla birlikte AB ve Rusya açısından da Ukrayna’ya yönelik farklı politik yaklaşımlar öne çıkmaktadır. AB, mali yardım ve kapasite geliştirmeye yönelik yumuşak güç unsurlarını kullanırken, Rusya ise baskı unsurlarını ve Ukrayna’nın enerji ağlarındaki kendisine olan bağımlılığını kullanmaktadır. Bundan dolayı da Ukrayna, AB ve NATO üyeliği gibi konuların öncelik haline getirildiği Batı yanlısı bir yaklaşımla birlikte Batı ve

¹⁸² Gültekin Sümer, *Dış Politika Stratejileri ve Türkiye Neresinde*, İstanbul: İkinci Adam Yayınları, 2013, s. 27.

¹⁸³ Ö. Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, 2. baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2013, s. 203.

¹⁸⁴ Yalçın Sarıkaya, “Turuncuya Veda: Ukrayna’nın Kritik Seçimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 25 (2010), s. 2.

Doğu arasında bir denge sağlamayı amaçlayan çok yönlü bir dış politika yaklaşımı ortaya koymuştur.

Ukrayna'nın dış politikasının belirlenmesinde iç aktörlerin önemli bir yeri de bulunmaktadır. Bu bakımdan Ukrayna iki farklı bölge yapısına sahip olmasından dolayı dış politikanın belirlenmesinde farklı siyasi yapıların etkinliği ön plana çıkmaktadır. Doğu ve Batı şeklinde oluşan bölge farklılığında Doğu bölgesi, Rus (Ortodoks) nüfusunun yoğun olduğu ve sanayinin bulunduğu bölgeyi kapsarken; Batı bölgesi, Ukraynalıların ve Katoliklerin yoğun bulunduğu ve tarımsal üretimin etkin olduğu bölgeleri tanımlamaktadır. Bu bölgelerin dışında ise daha önce SSCB içerisinde Rusya'ya bağlı olan ancak daha sonra Ukrayna'ya bağlanan Kırım bölgesi bulunmaktadır.¹⁸⁵ Bu bölgesel ayrılıklar dış politikanın belirlenmesindeki temel iç faktörlerdir. Bu bağlamda AB ve Batı değerlerini benimseyen Batı Ukrayna ile Rusya'ya ve Avrasya bölgesine kimlik ve kültürel olarak yakınlığını belirten Doğu Ukrayna arasında dış politika yapım sürecinden iç politikadaki kamplaşmaya kadar belirgin yaklaşım farklılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁸⁶ Bu durumu ortaya çıkaran bazı nedenler bulunmaktadır. Bunlar tablo olarak şu şekilde belirtilebilir:

Tablo 1 Doğu ve Batı Ukrayna'nın Seçmen Profilleri (Rodgers 2006: 158)

Özellikler	Batı	Doğu
Nüfus Yoğunluğu	Düşük	Yüksek
Kentleşme	Düşük	Yüksek
Etnik Kompozisyon	Ukrayın	Ukrayın-Rus
Konuşulan Dil	Ukraynaca	Rusça
Din	Katolik	Ortodoks
Ekonomik Profil	Tarım	Sanayi
Siyasi Eğilim	İlmli veya radikal milliyetçilik ve liberalizm	Komünizm veya liberal
Jeopolitik Tercih	Avrupa taraftarı	Rus taraftarı, BDT'ci
Tarihi Hatıralar	Sovyetler Birliği "işgalci", Ruslar "düşman"	Sovyetler Birliği meşru devlet, Ruslar "Slav kardeşler"

¹⁸⁵ Ömer Çağrı Tecer, "Jeopolitik Ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 4 (2014), s. 110.

¹⁸⁶ Göktürk Tüysüzöğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrimin Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 3 (2011), s. 77.

Ukrayna'nın içinde bulunduğu bu siyasi çatlakların gölgesinde bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanlığını Leonid Kravçuk yapmıştır. Kravçuk, diğer Sovyet sonrası ülkelerde olduğu gibi liberal yaklaşımları benimseyerek hayatta geçirmeye çalışmıştır. Ancak, bu süreç içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik olumsuzluklar Kravçuk'un devam edememesine neden olmuştur. 1994'te göreve gelen Leonid Kuçma, Ukrayna'yı içerisinde bulunduğu kriz ortamından çıkarmak için çok yönlü bir dış politika yaklaşımını uygulamaya başlamış ve Rusya'yı bu anlamda öncellememiştir. Bu dönem Ukrayna'nın bağımsızlık sonrasında yaşadığı olumsuz durum karşısında önemli gelişmeler yaşadığı bir süreci içermektedir.¹⁸⁷ Kuçma döneminin sona ermesinden sonra 2004 yılında yapılan seçimlerde usulsüzlük tartışması ön plana çıkmıştır. Kasım'da yapılan 2. tur seçimlerinden sonra yaşanan kriz, 2. Tur seçimlerinin tekrarlanması ile sonuçlanmıştır. Ocak 2005'de yapılan yeni seçimlerde Viktor Yuşçenko, Ukrayna'nın yeni devlet başkanı olarak seçilmiştir. Yuşçenko, göreve geldiğinde ilk olarak Rusya'yı ziyaret etmesine rağmen politika tercihlerini ağırlıklı olarak AB ve NATO doğrultusunda oluşturmuştur. Ancak, Rusya bu duruma karşı olarak enerji kozunu kullanmış ve Ukrayna'ya giden doğal gazın akışını kesmiştir. Bu durum Ukrayna'nın Rus karşıtı bir söylemde olmasını engellemek için yapılmış ve o aşamada başarılı olmuştur. Yaşanan bu süreç Yuşçenko için iç politikada olumsuz bir durum yaratmıştır.¹⁸⁸ Bu ortamda, AB'nin Ukrayna'ya yönelik olarak ortaklıktan ziyade işbirliğine dönük bir tavır takındığı, Ukraynalıların “*Ukrayna Avrupa'nın komşusu değildir, Avrupa'dadır*” yaklaşımıyla ortaya konulmuştur.¹⁸⁹ AB yanlısı bir tavır içerisinde olan Yuşçenko, AB'nin aktif olmayan desteği nedeniyle sorun yaşamaya devam etmiş ve dolayısıyla Ukrayna'da Rusya'ya yönelik olumlu bir hava ortaya çıkmıştır. Bu da Yanukoviç'in ve Rus yanlılarının gücünü artırmıştır.¹⁹⁰

Neticede 2010 yılında yapılan seçimleri, daha önce 2005 yılında kaybeden Viktor Yanukoviç kazanmıştır. Yanukoviç bu dönemde, Yuşçenko'nun uyguladığı Batı merkezli ve Rusya'yı dışarda bırakmayacak şekilde dengeli siyasetinin tam tersini uygulayarak, çok daha Rusya merkezli bir yaklaşıma geçiş yapmıştır. Rusya ile ilişkilerin düzeltilmesinin

¹⁸⁷ Taras Kuzio, “Is Ukraine Part of Europe's Future?” *The Washington Quarterly*, C. 29 S. 3 (2006), s. 91.

¹⁸⁸ Tecer, a.g.m., s. 115.

¹⁸⁹ Habibe Özdal, “AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler”, *USAK-Avrasya Araştırmaları Merkezi*, S. 26 (2013), s. 10.

¹⁹⁰ Tecer, a.g.m., s. 116.

yanında AB ve NATO gibi Batılı örgütlere katılım sağlanmayacağı da belirtilerek Rusya ile yakın işbirliğinde olunacağı açıkça ifade edilmiştir.¹⁹¹ Bundan dolayı da Rusya'nın Ukrayna'dan kiraladığı ve sözleşmesi de bir süre sonra sona erecek olan Sivastopol üssünün tekrardan kiralanması sağlanmıştır. Bu kiralama anlaşması bir süre sonra Rusya'nın Karadeniz'de etkinliğini korurken Ukrayna için de ucuz gaz alımına olanak sağlamıştır.¹⁹²

Viktor Yanukoviç 2010 yılında iktidara geldiğinde, Ukrayna'nın dış politikasında Kuçma döneminde olduğu gibi Rusya-Ukrayna ilişkileri tekrardan canlanmıştır. Ancak, 2013 yılında yaşanan olaylarla birlikte sonra Yanukoviç'in ülkeyi terk etmek durumunda kalması ve başkanlık görevinden alınmasından sonra 2014 yılında yapılan seçimlerde iktidara gelen Petro Poroşenko, AB ve NATO entegrasyon politikasına geri dönerek Rusya-Ukrayna ilişkilerinin tekrardan sorunlu bir döneme girmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Ukrayna'nın dış politika yaklaşımları iki bölgenin farklı kültür ve kimlik tanımlamaları ile birlikte kutuplaştırıcı bir alan haline dönmüştür. Dış politikada yaşanan olaylar veya tutumlar seçmenlerin öncelik verdiği konuların başında gelmektedir. Bu bakımdan dış politika yapım süreci sadece uluslararası alanda devletlerin etkinliğini etkilemez aynı zamanda da iç siyaseti etkilemektedir.¹⁹³

Gnedina'ya göre Ukrayna, Rusya ve AB arasında işbirliği koşulları üzerinden stratejik bir “pazarlık oyunu” gerçekleştirmektedir. Böyle bir stratejinin dış baskıyı hafiflettiğini ve Ukrayna'nın AB ile Rusya arasında manevra yapmasına izin verdiğini ve böylece her ikisiyle de uygun işbirliği düzenlemeleri yaptığını öne sürmektedir.¹⁹⁴ Bunun yanında AB ve Rusya arasında Ukrayna üstünde bir rekabet alanı ortaya çıkmaktadır ve bu alan Ukrayna ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerine inşa edilmektedir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Tüysüzöğlu, a.g.e., s. 75.

¹⁹² Tecer, a.g.m., s. 121.

¹⁹³ John Frye, “What Do Voters in Ukraine Want? A Survey Experiment on Candidate Ethnicity, Language, and Policy Orientation”, *Problems of Post-Communism*, 2015, s. 248-249.

¹⁹⁴ Elena Gnedina, “Multi-Vector” Foreign Policies in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining?”, *Europe-Asia Studies*, C. 67, S. 7 (2015).

¹⁹⁵ Antoaneta Dimitrova, Rilka Dragneva, “Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to EU's Rule Transfer in the Ukraine”, *Journal of European Public Policy*, C. 16, S. 6 (2009), s. 865.

Devletlerin dışında uluslararası şirketlerin de etkinliği bu alanda artmaktadır.¹⁹⁶ Dış aktörlerin katılımını analiz ederken, bilimsel tartışma çoğunlukla bu tür aktörlerin tetiklediği ülke içi değişikliklere dayanmaktadır.¹⁹⁷

Dış aktörler, devletlerin yerel politika tercihlerinden çok, uluslararası alandaki politika uygulamalarıyla ilgilidir. Bu bakımdan Ukrayna dış politikasının, “Dış aktörler Ukrayna’nın dış politika tercihlerini ne ölçüde ve hangi araçlarla etkiliyor”, “İç faktörlerin rolü nedir ve bunlar dış aktörlerle nasıl etkileşime girer” soruları etrafında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, norm ve değerlerin Ukrayna’nın dış politika tercihlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bunun yanında Ukrayna’nın dış politika tercihlerinde etkili olan önemli bir faktörün de, Doğu bölgesinin Rusya ile Batı bölgesinin ise AB ile ortak değer ve normlarının bulunması anlamında iç ve dış aktörler arasındaki etkileşimin olduğu net olarak görülmektedir.

Ukrayna’nın dış politikası incelenirken uluslararası ilişkilerde bulunan analiz düzeylerine göre tek tek parçalara veya bütüne, bileşenlere veya sisteme odaklanılmaktadır. Buna göre, yaygın olarak kullanılan ve kabul edilen bir yaklaşım olarak Ukrayna’nın (ve diğer Sovyet sonrası devletlerin) dış politika tercihleri, uluslararası sistem ve dış aktörlere göre analiz edilmektedir. Ancak, bu tür çalışmalar yerel aktörlere dikkat edilmemesine yol açmaktadır. Bu bakımdan yapılan çalışmalar çoğunlukla Ukrayna’nın politikalarının, Rusya ve AB tarafından şekillendirilmesine odaklanmaktadır ve iç aktörlerin rolü göz ardı edilmektedir.¹⁹⁸ Yukarıda da bahsedildiği gibi iç ve dış aktörler arasında bir etkileşim bulunmaktadır.

Dış aktörler, iç ve dış politika dinamiklerini önemli ölçüde etkilese de ulusal düzeydeki aktörler göz ardı edilmemelidir. Dış politika analizi, iç ve dış aktörlerin karmaşık etkileşiminin incelenmesidir. Bir devletin dış politikası genellikle “devlet sınırlarının hem

¹⁹⁶ Inna Melnykovska, Rainer Schweickert. “Bottom- up or top- down: What Drives the Convergence of Ukraine’s Institutions Towards European Standards?”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 8, S. 4 (2008).

¹⁹⁷ Karina Shyrokykh, “Policy-Specific Effects of Transgovernmental Cooperation: a Statistical Assessment Across the EU’s Post-Soviet Neighbours”, *Journal of European Public Policy*, C. 26, S. 1 (2019).

¹⁹⁸ David Singer, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), s.77

içinde hem de dışında yer alan aktif aktörler ve gruplardan oluşan koalisyonların bir sonucudur. Bu bakımdan hem iç hem de dış politika sorunlarından kaynaklanmaktadır. Buna göre hem yerel hem de uluslararası grupların çıkarlarını etkileyen pazarlık ve uzlaşma süreçlerini içermektedir.¹⁹⁹ Bu bağlamda, dış politika “iç politika ve uluslararası ilişkiler” olmak üzere iki taraflıdır.²⁰⁰ Ukrayna dış politikasına da bu doğrultuda baktığımız zaman, dış politika sürecinde ortaya çıkan farklılıklarda iç politik sorunların ve uygulamaların etkilerini görmek mümkündür. Bundan dolayı yaşanan devrim süreçleri Rusya ile olan ilişkilerin etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Yanukoviç döneminde ise AB ile ilişkilerin bozulması bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.

Kravets, Ukrayna'nın dış politikasındaki tutarsızlıkları araştırmış ve iç aktörler, iç bölünmeler ve kazanılmış menfaatlerin politika yapım sürecindeki etkisi dikkate alındığında kararların daha iyi açıklanacağını altını çizmiştir. Ukrayna dış politikasının baskın yorumunun aksine Kravets, iç siyasetin politika tercihlerinde genellikle belirleyici faktör olduğunu ortaya koymuştur.²⁰¹

Büyük şirketler, Ukrayna'daki dış politika yörüngelerini belirleyen temel aktörlerden biridir. 1990'larda, Ukrayna'nın şeffaf olmayan özelleştirme politikasının ardından, büyük endüstriyel üretim birkaç etkili iş grubunun elinde yoğunlaşmıştır. Oluşan bu yeni grup çıkarları doğrultusunda dış politika tercihlerini olumlu/olumsuz olarak etkilemektedir.

Ukrayna ağır sanayisinin enerji için devletten destek alması ve piyasa fiyatlarının ödenmesi bu endüstrideki rekabet gücünü önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu bakımdan, Ukrayna ağır sanayisi, Rusya'dan enerji ithalatına ve düşük enerji fiyatlarına oldukça bağımlı durumdadır. Aynı zamanda Ukrayna ağır sanayisinin büyük bir bölümü Doğu bölgesinde yer almaktadır. Bu nedenle, Ukrayna ağır sanayisinin sahipleri, statükonun korunması ve Rusya ile daha sıkı işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmışlardır ve çok taraflı bir politikayı desteklemişlerdir. Ancak, Kırım'ın yasadışı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki askeri

¹⁹⁹ Walter Carlsnaes, “Actors, Structures, and Foreign Policy Analysis”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2012.

²⁰⁰ Christopher Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Londra: Palgrave Macmillan, 2003. s. 23.

²⁰¹ Nadiya Kravets, *Domestic Sources of Ukraine's Foreign Policy: Examining Key Cases of Policy towards Russia, 1991–2009*, (PhD dissertation), Oxford: Oxford University, 2012.

saldırıları sonucunda Rusya ile işbirliği yapılması konusundaki destek azalmıştır. Çünkü çatışmalardan etkilenen bölgede yoğunlaşan ağır sanayi, savaş döneminde büyük ölçüde kullanılamaz duruma geldi ya da devam eden durumdan dolayı halihazırda kullanılamayacak durumdadır.²⁰² Bu bağlamda dış politika yapım sürecinde bu aktörlerin yaklaşımları da önemlidir. Bunun yanında, dış politika geliştirme sürecini etkileyen bir diğer önemli konu yerel etkidir. Bu durum, bölgesel heterojenlikle ilgilidir. Kuçma ve Yanukoviç, öncelikle Ukrayna'nın geleneksel olarak NATO ve AB üyeliğine şüpheyile yaklaşan doğu ve güney bölgelerinden gelen seçmenlerin desteğini almıştır. Bu da onların dış politika uygulamalarına ve söylemlerine yansımıştır.

Kuçma ve Yanukoviç, Rusya yanlısı bir görünüm çizmekle beraber çok taraflı dış politika anlayışını benimsemiş ve fiili politikaları AB entegrasyonuna yönelik olmuştur. Kuçma, NATO üyeliği olasılığını resmen reddetmesine rağmen, 1994'te seçildikten kısa bir süre sonra Barış için Ortaklık programını desteklemiştir ve 2002'de, cumhurbaşkanlığı döneminin sonuna doğru Kuçma, Ukrayna'nın NATO'ya katılmak istediğini açıklamıştır.²⁰³ Kuçma bunu yaparken, Kravchuk'un NATO ile yakın işbirliği politikasını sürdürmüş ve Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde her türlü resmi siyasi veya ekonomik entegrasyonu reddetmiştir.

Ukrayna dış politikasını şekillendiren bir diğer konu da siyasi rekabettir. 2005 devlet başkanlığı seçimlerinde Yuşçenko'nun karşısında aday olan Yanukoviç, 2006 yılında başbakan olmuş ve Yuşçenko ile olan siyasi çekişmesini burada da sürdürmüştür. Bu durum 2007 yılında bir krize dönüşmüş ve krizin neticesi olarak erken seçime gidilmiştir. Erken seçimde Yanukoviç'in partisi ilk sırayı almasına rağmen Yuliya Timoşenko önderliğindeki muhalefet bloğu hükümeti kurmuştur. Bu bakımdan iki lider arasındaki farklı dış politika yaklaşımları ülkede siyasi krizin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında Timoşenko'nun başbakan olması ve AB'nin yeterli desteği vermemesi sebebiyle

²⁰² Paul J. D'Anieri, "Ukrainian Foreign Policy from Independence to Inertia", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 45 S. 3-4 (2012), ss. 447-456.

²⁰³ NATO "Ukraine-NATO Relations: The Background", 24.06.2015, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150624_1506-nato-ukraine-bg.pdf, (05.08.2021).

Yanukoviç'e ve Rusya'ya olan destek artmıştır ve bu durum 2010 yılındaki seçimlerde de Yanukoviç'in kazanmasını sağlamıştır.²⁰⁴ Yaşanan bu değişim Ukrayna'nın dış politika yaklaşımını da değiştirmiştir.

Ukrayna dış politikasıyla ilgili yapılan çalışmalardaki bir diğer potansiyel tuzak, konunun dinamik yönüdür. Dış politika gelişimini keşfetmek, dinamik süreçlerin, farklı yapılara gömülü birçok aktörün etkileşiminin ve bu aktörlerin, ilgi alanlarının ve faaliyet gösterdikleri yapıların sürekli gelişiminin incelenmesini gerektirmektedir.²⁰⁵ Dış politika alanındaki kararlar belirli bir bağlam içinde alınır ve zamanla bağlam değiştiğinde de değiştirilebilir.²⁰⁶ Bu nedenle dış politikayı statik bir nokta olarak incelemek doğru değildir. Ukrayna örneğinde, yaşanan devrim süreçleri ve başkan değişiklikleri nedeniyle politika değişikliklerinin sık görüldüğü yerlerde özellikle somut sonuçlar elde etmek mümkün değildir.

AB ve Rusya için Ukrayna, coğrafi yakınlığı açısından önemli bir ülkedir. AB, iç güvenliğini, refahını ve istikrarını doğrudan yakın bölgesindeki tehditlere bağlı görmektedir. Bu bağlamda, müktesebat transferi, mali yardım, insanlar arası temaslar ve kapasite geliştirme gibi araçlarla iyi yönetim standartlarını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve demokrasiyi yakın coğrafyasında etkili hale getirmeyi amaçlamaktadır. “Avrupa Komşuluk Politikası” ve “Barış için Ortaklık” programları bu amaçla oluşturulmuştur.²⁰⁷ Bunun yanında, Rusya'nın amacı, komşuları üstündeki etkisinin devamlılığını yani statükoyu korumaktır. Bu amaca ulaşmak için de kullandığı araçlar AB'ye göre daha zorlayıcıdır.

Ukrayna'nın enerji transfer yolu üzerinde oluşu, çevresel sorunları ve sınır güvenliği konuları AB için çok önemlidir. Bu nedenle, Eylem Planları ve ülke stratejilerinde sınır ötesi güvenlikle ilgili çeşitli konular, piyasa reformları ve enerji güvenliğinde işlevsel işbirliğinin

²⁰⁴ D'Anieri, a.g.e., s. 450.

²⁰⁵ Hill, a.g.e., s. 28.

²⁰⁶ Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classics and Contemporary Theory*, 2. Baskı, Lanham: Rowman & Littlefield, 2014, s.4.

²⁰⁷ European Commission, *Wider Europe—Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels: European Commission, 2003; European Commission, *Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report Ukraine*, Brussels: European Commission, 2004; European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy*, Brussels: European Commission, 2006.

gerektiği vurgulanmaktadır.²⁰⁸ AB, yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılıkların yaşandığı alanlarında Ukrayna ile daha sıkı bir işbirliği geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu işbirliği sayesinde Ukrayna, Transdinyester'deki çatışma çözümünde AB'nin aktif bir ortağı haline gelmiştir. Ancak, Ukrayna, AB'nin öne sürdüğü reformları gerçekleştirmemesinden dolayı adaylık statüsü elde edememiştir. Bu bakımdan AB, Ukrayna'nın doğrudan AB üyesi bir ülke olmasına ve bu çatışma içerisinde yer almasına sıcak bakmamaktadır. Bundan dolayı Ukrayna kendisini kısır bir döngü içerisinde bulmuştur. Demokratik reformları uygulamadıkça, AB üyeliğinin gerçekleşme ihtimali bulunmamaktadır. Buna karşın, Ukrayna'daki siyasi seçkinlerde ise kesin bir üyelik süreci başlatılmadan demokratikleşme adımlarının atılmaması gerektiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır.²⁰⁹

Rusya ise tam tersine, geniş bir araç yelpazesi kullanarak Ukrayna'daki çıkarlarını sürdürmektedir. Rusya'nın genel çıkarı, komşu bölge üzerindeki kontrolünü korumak ve Batı liderliğindeki örgütlere ve ittifaklara, yani NATO ve AB'ye yönelmeyi önlemektir.²¹⁰ Kremlin, eski Sovyet coğrafyasını, yakın çevresi olarak niteleyerek bölgenin politik ve ekonomik yönelimini, güvenliğini ve siyasi durumunu tanımlama hakkını ileri sürmektedir. Kremlin, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerle arasında yeni “bölünme çizgilerinin” oluşturulmasına karşı durmaktadır ve bölgede AGİT/NATO tabanlı güvenlik sistemine yönelik güçlü eleştirilerini dile getirmektedir. Rusya, diğer Sovyet sonrası devletlerle birlikte, Ukrayna'yı egemenlik ve Batı ile çekişme alanı olarak görmektedir. Putin'in 2014 yılında yaptığı konuşmasında “[Batılı ülkeler] sürekli olarak bizi [Rusya] köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar. Ancak her şeyin bir sınırı vardır. Ukrayna ile Batılı ortaklarımız çizgiyi aştı, sorumlu ve profesyonelce davranmadı”²¹¹ sözlerini sarf etmesi bu perspektifi açıkça göstermektedir.

²⁰⁸ European Commission, *EU-Ukraine Action Plan*, Brussels: European Commission, 2005; Dovile Rimkutė and Karina Shyrokykh, *The Role of EU Agencies in the Acquis Transfer: The Case of the European Neighbourhood Policy Countries*, TARN Working Paper Series 14/2017, Oslo: ARENA Centre for European Studies, 2017.

²⁰⁹ D'Anieri, a.g.e., s. 451.

²¹⁰ Andrei Tsygankov, “Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy”, *Post-Soviet Affairs* C. 31, S. 4 (2015), ss. 279-303.

²¹¹ “Putin: Sivastopal'da NATO istemiyoruz”, *Haber Sol*, 19.03.2014, <https://haber.sol.org.tr/dunyadan/putin-sivastopolda-nato-istemiyoruz-haberi-89577>, (07.08.2021).

Ukrayna, Rusya'nın emperyalist ve jeopolitik imajında önemli bir rol oynamaktadır. Kremlin, Batı güvenlik ittifaklarına ve ekonomik birliklerine entegrasyonu engelleyerek, Ukrayna'yı ve diğer komşularını Rusya'nın bölgesel hegemonyasını tanımaya zorlamaktadır. Kremlin için Sovyet sonrası alandaki komşuları üzerinde kontrol sahibi olmak siyasi, ekonomik ve sembolik bir hedeftir. Putin rejimi, söz konusu bölgede Rus hakimiyetini öne sürerek iç meşruiyetini artırmaya çalışmaktadır.²¹²

Ukrayna'nın Kremlin için sembolik önemi, Rusya'nın etnik açıdan çeşitlilik gösteren nüfusu nedeniyle, imparatorluk ve Sovyet geçmişinin modern Rusya'daki en önemli ulusal anlatılardan biri olmaya devam etmesiyle açıklanabilir. Putin, Rusların ve Ukraynalıların tek millet olduğunu defalarca ifade etmiştir. Ukrayna'yı “karmaşık bir devlet oluşumu” olarak nitelendirmiştir ve nihayetinde düzgün bir egemen devlet olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir.²¹³ Bu bakımdan Kiev'in Batı liderliğindeki örgütlerle daha fazla bütünleşme adımları hem Rus siyasi elitleri tarafından hem de farklı nüfus kesimleri için bir ihanet olarak algılanmaktadır.²¹⁴ Bunun yanında Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Putin'in söylemine yönelik olarak “*Ukraynalılar ve Ruslar iki farklı ulustur. Rusya eğer 2014'te Ukrayna'ya saldırıp, binlerce insanı öldürüp, topraklarımızı işgal etmeseydi iyi komşular olarak yaşayabilirdik. Uluslarımız arasındaki uçurumun tüm sorumluluğu, saldırganlığı başlatan Putin'e aittir*”²¹⁵ sözü ile Ukrayna tarafının görüşünü ortaya koymuştur. Sonuç olarak Rusya'nın, Ukrayna kimliğini kabul etme konusundaki isteksizliği, bölgede yaşanan çatışmaların temelini oluşturmaktadır.

1990'ların başında Batılı gözlemciler, bağımsız ve demokratikleşmiş bir Ukrayna'nın, Rusya'nın emperyalist hedeflerini kontrol edeceğini ve Rusya'nın dönüşümüne yardımcı olacağını düşünmüşlerdi. Bununla birlikte, mevcut Rus rejimi için, Ukrayna'daki demokratik geçiş ve reformlar elit meşruiyetini doğrudan tehlikeye atabilir. Çünkü, Ukrayna'da başarılı

²¹² Stephen Sestanovich, “Where is Putin Leading Russia?”, *Council on Foreign Relations*, 2014.

²¹³ Kremlin, “Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, 18.03.2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (15.10.2021).

²¹⁴ Levada Centre, “*Tret Rossiyan Schitaet Soglashenie Ukrainy's ES Predatelstvom*”, 25.11.2013, <https://www.levada.ru/2013/11/25/tret-rossiyan-schitaet-soglashenie-ukrainy-s-es-predatelstvom/>, (15.10.2021).

²¹⁵ Emre Gürkan Abay, “Ukrayna'dan Rusya'ya 'Tek Millet Değiliz' Cevabı”, *Anadolu Ajansı*, 30.06.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynadan-rusyaya-tek-millet-degiliz-cevabi/2290116>, (15.10.2021).

bir demokratikleşme süreci, Rus reformunu düşünen elitlere ve vatandaşlara ilham verebilir ve dolaylı olarak mevcut yönetici grubuna karşı demokratikleşme çabasını besleyebilir. Bu bakımdan Kremlin, bölgede AB normlarının desteklenmesini ve özellikle de Avrupa Komşuluk Politikasını (ENP), Rusya'nın yakın çevresindeki hegemon rolüne ve mevcut rejime doğrudan bir tehdit olarak görmektedir. Genel olarak Kremlin, Batı'nın Ukrayna'ya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik politikalarını büyük ölçüde “komplolar prizmasından” görmekte ve tüm bölgeyi bir rekabet alanı olarak algılamaktadır.²¹⁶ Herhangi bir kitlesel protestoya karşı oldukça çekingen yaklaşan Kremlin yönetimi, 2004 yılındaki “Turuncu Devrim” ve 2014 Maidan protestolarını, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın kışkırttığını ve doğrudan Rusya'nın Avrupa'daki konumunu zayıflatmayı hedeflediğini düşünmektedir. Bu bağlamda da Kırgızistan ve Gürcistan'da yaşanan renkli devrim süreçlerinden dolayı, bölgedeki demokratikleşme isteklerine karşı mesafeli durmaktadır.

Öte yandan, Rusya, Ukrayna'daki hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır. Hem Kuçma hem de Yanukoviç'in başkanlıkları sırasında, Ukrayna'nın Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) ve Avrasya Gümrük Birliği'ne katılmasını sağlayamamıştır. Kremlin'in Ukrayna'nın enerji nakil sistemi üzerinde kontrolü ele geçirme çabasında da önemli bir başarı söz konusu olmamıştır. Buna karşın, askeri saldırganlık Ukrayna nüfusu üzerinde “bayrak etkisi” oluşturmuş ve çok aktörlü dış politika yaklaşımına dönüş için kısa ve orta vadeli beklentileri azaltmıştır. Ukrayna'da artan Rus karşıtlığı da Rusya yanlısı bir dış politika yaklaşımını destekleyen herhangi bir siyasi parti veya başkan adayının seçmenler tarafından desteklenmeyeceğini göstermektedir. Bu durum Ukrayna Başbakanı Denis Şmigal tarafından yapılan “Arzumuz 5-10 yıl içinde AB üyesi olmak”²¹⁷ açıklamasıyla desteklenmektedir. Bunun yanında, Rus saldırganlığı, Ukrayna vatandaşlarının, AB ve NATO üyeliğine olan desteğini artırmış ve Ukrayna genelinde Rusya ile sosyal ve siyasi bağları zayıflatmıştır.

²¹⁶ Taras Kuzio, “European Identity, Euromaidan, and Ukrainian Nationalism”, *Nationalism and Ethnic Politics*, S. 22 (2016), s. 4.

²¹⁷ “Başbakan: Ukrayna 5-10 yıl içinde AB üyesi olmak istiyor”, *Ukr Haber*, 23.03.2021, <https://www.ukrhaber.com/blog/basbakan-ukrayna-5-10-yil-icinde-ab-uyesi-olmak-istiyor/>, (16.10.2021).

Özetle, AB ve Rusya, nihayetinde Sovyet sonrası Ukrayna'nın dış politika yörüngesini etkilemek için çeşitli adımlar atmışlardır. Kremlin yönetimi, ilişkileri çoğunlukla karşılıklı bağımlılıklar ve baskı üzerine inşa etmektedir ve Ukrayna'ya, Rusya'nın çıkarlarını karşılayacak bir dış politika stratejisi seçmesi için baskı yapmaktadır. AB ise kendi güvenliğini sağlayacak şekilde bölgede demokratik kurumların etkin olmasını amaçlayan programlarla, Ukrayna'yı Batı bloğu ekseninde tutmaya çalışmaktadır. Bunun yanında Rusya-Ukrayna çatışmalarının oluşturduğu enerji krizlerinden de kaçınmak istemektedir.

Ukrayna'nın dış politika tercihlerini açıklamak için sadece dış aktörlere odaklanmak yeterli değildir. Çünkü bir dizi iç aktör de önemli bir rol oynamıştır. Ukrayna dış politikasının evrimi üzerine literatür, çoğunlukla rasyonel hesaplamaların ve stratejik kazanımların rolünden yararlanmaktadır. Bu bakımdan, maliyet-fayda hesaplamaları, Ukrayna'nın Rusya yerine “Avrupa” tercihinde bulunmasını sağladı. AB ile kademeli entegrasyon, Ukrayna vatandaşları ve iş dünyasının seçkinleri için faydalı olarak algılanmaktadır. Çünkü büyük işletmeler genellikle Avrupalılaştırmanın ana itici gücü olmuştur.²¹⁸ Bunun yanında özellikle petrol ve doğal gazın kullanım alanlarını kapsayan iş alanlarında ise Rusya tercihi ön plandadır. Bu konuda ülkenin doğu bölgesindeki sanayi kolları ön plana çıkmaktadır.²¹⁹ Çeşitli çıkar gruplarının dış politikaya etkisi incelenirken normlar ve değerlerin Ukrayna'nın dış politikasına olan etkisi bir anti tez olarak ileri sürülmektedir.

Ukrayna-Rusya ilişkileri çerçevesinde Ukrayna dış politikasını araştıran düşünürler, devletlerin dış politika yaklaşımlarının genellikle normatif ve düşünsel olduğunu varsaymaktadırlar.²²⁰ Bu bağlamda, devlet kimlikleri “*siyasi liderlerin diğer devletlerle ilişkilerini başlatabilecekleri, sürdürebilecekleri ve yapılandırabilecekleri bir referans çerçevesi sağlar.*”²²¹ Bu bağlamda Ukrayna örneğinde, AB maddi bir kazanç alanı olmasının

²¹⁸ Riccardo Puglisi, “A Window to the World? Oligarchs and Foreign Policy in Ukraine”, *Ukraine: Quo vadis*, ed. S. Fischer, Paris: Institute for Security Studies, 2008, s.78; Melnykovska, Schweickert, a.g.e., s. 157.

²¹⁹ Dimitrova, Dragneva, a.g.e., s. 49.

²²⁰ Michael J. Hoffmann, “Norms and Social Constructivism in International Relations”, *The International Studies Encyclopaedia*, ed. R. Denemark, Oxford: Blackwell, 2010, s. 2.

²²¹ Stephen B. Cronin, *Community under Anarchy: Transnational Identity and the Evolution of Cooperation*, New York: Columbia University Press, 1999, s. 18.

yanında eski Sovyet coğrafyasında demokrasi ve insan hakları gibi temel normlar ile etkin olmaya çalışmıştır. Bundan dolayı 2000'lerin başından beri AB, yakın çevresinde bulunan devletler için çeşitli alanlarda yenilikler yapılmasını amaçlayan programlar hayata geçirmiştir. Bu bağlamda Ukrayna ve AB arasında oraya çıkan yakınlaşma, eylem planları, ortaklık anlaşmaları ve strateji belgelerinde demokrasi ve insan haklarını temele alma gayretleri ortaya konulmaktadır.²²²

1990'ların başında Ukrayna dış politikası, demokratikleşme, insan hakları ve uluslararası normlara vurgu yaparak ikili ve çok taraflı işbirliğine açık olduğunun altını çizmiştir. Böylece, normatif perspektif Ukrayna'nın dış politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır ve Avrupalılaşma sürecine katkı sağlamıştır. Ukrayna kimliğinin kendiliğinden, Avrupa değerlerine dayandığı ilan edilmiş ve Batılı devletlerle bağların gelişmesinin, Avrupa medeniyetiyle tarihi, siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi bağların yeniden kazanılması için gerekli koşulların oluşturulduğu görüşü hakim olmuştur. Bu doğrultuda Ukrayna'nın, Avrupa ile tarihsel bağları vurgulanmış ve Sovyet dönemi, bu geleneğin kesintiye uğratılması olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında, Ukrayna'nın Batı medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir.

Ukrayna'nın dış politika tercihlerinde yaşanan değişiklikler toplumun kültürel değerlerini de etkilemektedir. Kiev yönetimi, Sovyet sistemi gibi baskıcı bir yapıdan sıyrılarak AB ve Batı değerlerini benimsemeye başlamıştır. 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim bunun bir göstergesidir ve “demokrasi, insan hakları ve ifade özgürlüğü” gibi temel liberal söylemler, bu devrimin ana başlıklarını oluşturmaktadır. Bunun yanında “Temnyky” olarak adlandırılan sansür uygulamaları ve “Ukrains'ka Pravda” gazetesinin kurucusu olan “Georgii Gongadze”nin öldürülmesi bu bakımdan Ukraynalıların isteklerinin ne derece gerçekçi olduğunu göstermektedir.²²³ Aynı şekilde, 2013-2014 protestosu

²²² European Commission, a.g.m., 2003.

²²³ Michael McFaul, Stephen Sestanovich, John J. Mearsheimer. “Faulty powers: Who Started the Ukraine Crisis?”, *Foreign Affairs*, C. 93, S. 6 (2014), ss. 167-178.

“Euromaidan” olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, Euromaidan aktivistleri eylemlerini, “haysiyet devrimi” veya “değerler devrimi” olarak nitelemeyi tercih etmişlerdir.²²⁴

Ukrayna'nın dış politikası sadece stratejik hesaplamalarla çerçevelenmemiş gibi görünmektedir. İçsel normlar ve değerler, politika yapımında kritik bir rol oynamıştır. Ukrayna'nın Avrupa yanlısı dış politikası hem olumlu teşvikler hem de “paylaşılan değerler” üzerine inşa edilirken, Rusya'ya yönelik yaklaşım bölgesel örgütlerle işbirliğinin gerekliliği konusundaki tartışmalar ve güvenlik sorunları gibi olumsuz dışsallıklarla sınırlı kalmaya devam etmektedir. Bu bakımdan, Ukrayna'nın dış politika yapım sürecinde AB yanlısı yaklaşım, Batı değerlerinin Ukrayna'ya normatif ve ekonomik bir değer katacağı görüşündedir. Bununla birlikte, Rusya yanlısı yaklaşımı benimseyenlerde, ekonomik potansiyel açısından AB ile ilişkinin daha pragmatik bir seçim olduğu konusunda hemfikirdir.²²⁵ Bunun yanında normlar aynı zamanda Ukrayna'nın dış politikasına da yön vermektedir. Seçmen desteğini harekete geçirmek için yalnızca araçsal olarak kullanılsa bile, Avrupalılaşma ve Avrupa değerleri hakkında tekrarlanan açıklamalar, AB'nin yumuşak gücünün rolünü artırmaya katkıda bulunmuş ve karşılığında AB yanlısı bir dış politika rotasına desteği pekiştirmiştir. Bununla birlikte, Avrupalılaşma anlatısının Ukrayna siyasi yaşamına aşamalı entegrasyonu, “Avrupa tercihini” meşrulaştırmış ve normalleştirmiştir. Bu da Ukrayna'daki siyasi tartışmanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda, demokrasi standartlarının yanı sıra insan hakları normlarının yalnızca Avrupa özlemlerinin bir sonucu olarak geliştirilmesi gerekmiştir. Dış ve iç faktörler arasındaki etkileşim, karşılıklı olarak pekiştirici bir yapıya sahiptir. Bir yandan, insan hakları ve uluslararası hukukun değerine ilişkin temel yaklaşımlar Batı yanlısı seçimi teşvik ederken; öte yandan, bu seçim Ukrayna'nın dış politikasının gelişme sürecine de yön vermektedir.²²⁶

²²⁴ Igor Torbakov, “This Is a Strife of Slavs among Themselves”: Understanding Russian–Ukrainian Relations as the Conflict of Contested Identities”, *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, ed. K. Bachmann, I. Lyubachenko, Frankfurt: Peter Lang, 2014, s. 185.

²²⁵ McFaul, a.g.e., s.73.

²²⁶ Tina Freyburg, A. Welzel, “EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood”, *Journal of European Public Policy*, S. 16 (2009), s. 233; Sandra Lavenex, “The External Face of Differentiated Integration: Third Country Participation in EU Sectoral Bodies”, *Journal of European Public Policy*, C. 6, S. 22 (2015).

2. Geçici Demokratikleşme Çabaları

Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Ukrayna’da, diğer bağımsız olan ülkeler gibi liberal değerler ön plana çıkmaktadır. Demokratik bir anlayışın benimsenmesi ve ülkenin batı değerlerine entegrasyonunun sağlanması bu noktada Ukrayna’nın, Rusya’nın etki alanından uzaklaşmasına yardımcı olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna, oldukça çoğulcu, ancak istikrarsız bir demokrasi olarak ortaya çıkmıştır. 1990 sonrası dönemde ortaya atılan demokratikleşme adımlarının yanında siyaset kurumları üstünde ekonomik güce sahip oligarkların kontrolü artmaya başlamıştır. Bu bakımdan halkın demokratikleşme talepleri karşısında yeterli bir adım atılmamıştır. Bu da Ukrayna’nın “Turuncu Devrim” ve “Euromaidan Ayaklanması” sürecini ortaya çıkarmıştır.

Ukrayna, yaşadığı kriz süreçleri ve siyasi elitlerin üzerindeki oligark yapısı nedeniyle demokratikleşme adımlarında tam anlamıyla olumlu sonuç alamamıştır. 2014 Euromaidan olayları, AB ile daha yakın siyasi ve ekonomik ortaklık sürecinin gelişmesini ve Ukrayna’nın demokratik gelişiminin sürdürülebilir bir yola girmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda mevcut reform çalışmaları ve demokratik siyasetin sürdürülebilirliği konusunda endişeler bulunmaktadır.

2.1. Leonid Kravçuk Dönemi

Ukrayna’nın bağımsızlık sürecinin başında Sovyet yönetiminin ortaya koyduğu “glasnost” (açıklık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) yaklaşımlarının ortaya çıkardığı esnek yapının önemli bir payı bulunmaktadır. Ancak, Ukrayna SSC’si diğer Sovyet ülkelerinden çok daha katı bir yönetim anlayışına sahip olmasından dolayı diğerlerine göre daha az etkilenmiştir. Sovyet yönetiminin ortaya koyduğu bu esnekliğin yanında 1986 yılında Çernobil kazasının yaşanması milliyetçi yaklaşımın güç kazanmasına sebep olmuştur.²²⁷

²²⁷ İsmail Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın “Geçiş” Ülkesi Ukrayna”, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, der. İ. Aydıngün, Ç. Balım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2012, s. 221.

Sovyetlerin içerisinde bulunduğu sıkıntılı süreç, Ukrayna ve diğer Sovyet ülkelerinde de hissedilmiştir. Bu durum merkezi otoritenin güç kaybetmesine ve ülkelerdeki milliyetçi düşüncelerin artmasına olanak sağlamıştır. Bu da SSCB'nin parçalanmasına ve ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasına neden olacak süreci başlatmıştır. Bu doğrultuda Leonid Kravçuk önderliğindeki bağımsızlık taraftarları 24 Ağustos 1991'de Ukrayna Parlamentosunda aldıkları kararla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Kravçuk, yapılan ilk seçimlerde %61 oy alarak bağımsız Ukrayna'nın ilk devlet başkanı seçilmiştir.²²⁸ Bağımsızlık kararı aynı zamanda referandum yoluyla halka da sorulmuş ve %90'ın üstünde bir oy oranı ile kabul edilmiştir.²²⁹

1991 yılında göreve başlayan Kravçuk, Sovyet sonrası ülkelerde olduğu gibi liberal yaklaşımları benimsemiştir. Bu doğrultuda demokratikleşme adımları ve serbest piyasa yaklaşımı ön plana çıkmıştır.²³⁰ Bu bakımdan ilk olarak siyasi ve ekonomik sistemin dönüştürülmesi hedeflenmemiştir ve bu dönüşümün gerçekleşmesi için otoriter bir yaklaşım benimsenmiştir.²³¹ Buna karşı, Kravçuk döneminde “özelleştirme, ekonomik kriz, güvenlik sorunları, yolsuzluk, yoksulluk ve oligark yapılarının etkinlik kazanması” gibi birçok olumsuz durum ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı ülkeye yabancı sermaye akışı kesilmiş ve sorunlu olan ekonomi daha da kötüleşmiştir.²³²

Ekonomik ve iç siyasi sorunların anında Kravçuk döneminde önemli dış politika sorunları ortaya çıkmıştır. Rusya ile “Sivastopol askeri üssünün kiralanması, Ukrayna'daki Sovyet nükleer silahların iadesi ve Kırım'daki Rus nüfusu üzerinden ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi” gibi sorunların bulunması iki ülke arasında olumsuz bir hava oluşturmuştur.²³³

²²⁸ Büyükakıncı, a.g.m., s. 405-406

²²⁹ Deniz Bertay, “Türkiye İle İlişkilere Sıfırdan Başladık”, 16.03.2017, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/TURKIYE-ILE-ILISKILERE-SIFIRDAN-BASLADIK>, (19.10.2021).

²³⁰ Oktay Bingöl, “Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörüler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 41 (2014), s. 18.

²³¹ Aydıngün, a.g.e., s. 224.

²³² Tolga Bilener, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 13 (2007), s. 118.

²³³ Aydıngün, a.g.e., s. 223.

Kravçuk dönemi, reform çalışmalarının ortaya koyulduğu ancak istenilen düzeyde sonuç alınmadığı bir süreç olarak görülmüştür. 1991-1994 yılları arasında görev yapan Kravçuk'tan sonra aynı dönemde başbakanlık görevinde bulunan ve Rusya'ya yakın bir görüntü içerisinde olan Leonid Kuçma göreve gelmiştir.²³⁴

2.2. Leonid Kuçma Dönemi

Leonid Kuçma, 1994'den 2005'e kadar iki dönem üstüste devlet başkanlığı görevinde bulunmuştur. İlk dönemi daha çok demokratik dönüşüm, istikrar gibi kavramların üzerinde durmuş, bağımsızlığın benimsenmesi ve sorunların giderilmesi üzerine gelişmişken; ikinci dönem daha otoriter ve gücün merkezde toplandığı bir süreci öne çıkarmış ve siyasi krizler etrafında şekillenmiştir. Kuçma, siyasi ve ekonomik alandaki bozulmaların düzeltilmesine öncelik vererek Ukrayna'nın bağımsızlığını sağlam bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Her ne kadar Rusya'ya olan yakınlığıyla ön plana çıksa da, Rusya'ya karşı dengeleyici politikalar uygulayarak Ukrayna devletinin çıkarlarını ön planda tutmuştur. Bu bakımdan çok yönlü bir dış politika yaklaşımını ortaya koyan Kuçma, aynı zamanda da Batı ve ABD ile de iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Özellikle de ilk döneminde uyguladığı bu politika sayesinde Ukrayna, ABD'nin dış yardım yaptığı ülkeler sırasında üçüncü sırada yer almıştır.²³⁵

Yeni kurulan bir ülke olarak siyasi ve ekonomik alanda sağlam adımlar atılması gerekmektedir. Bu bakımdan Kuçma'nın ilk dönemini kapsayan yenilikler şunlardır²³⁶:

- Ukrayna Parlamentosu tarafından 1996 yılında yeni anayasa kabul edilmiş ve bağımsızlık anlayışının zemini oluşturulmuştur.
- Ekonomik reform paketleri uygulamaya geçirilmiştir.
- Rusya ve Romanya ile karşılıklı olarak sınırların belirlenmesi ve tanınması konusunda anlaşma yapılmıştır.

²³⁴ Günhan Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkancı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 368.

²³⁵ Tecer, a.g.m., s. 111.

²³⁶ Aydıngün, a.g.e., ss. 228-229.

- Rus nüfusun etkin olduğu Kırım’da ayrılıkçı bir hareketin ortaya çıkmaması için “sınırlı özerklik” statüsü uygulanmıştır.
- Siyasi çekişmelerin önlenmesi için demokratik yaklaşımlar ortaya koyulmuş ve ilk dönemi kapsayacak siyasi ve ekonomik reform paketleri uygulanmıştır.

Bu reform sürecinin yanında Kuçma döneminde ön plana çıkan bir nokta da dış politika alanındadır. Rusya’ya olan yakınlığına rağmen Kiev’in AB ve ABD’ye yönelik olan olumlu tutumu ile bir denge politikası izlediği görülmektedir. Bunu Kuçma’nın siyasi tercihlerinin yanında Rusya’nın ortaya koyduğu dış politika yaklaşımlarıyla birlikte açıklamak mümkündür. Rusya’nın, Sivastopol ve Kırım üzerindeki hak talepleri, Kuçma’nın AB ve ABD ile ilişki içerisinde olmasına olanak sağlamıştır. Kuçma’nın ortaya koyduğu bu denge politikasının bir sonucu olarak Rusya, Ukrayna’ya karşı daha makul bir politika izlemeye başlamıştır.²³⁷ Bunun yanında 1997 yılında Ukrayna ve NATO arasında “Madrid Zirvesi” ile bir ortaklık süreci başlatılmış ve Ukrayna’nın Batı yaklaşımı sadece bir dengeleme aracı olarak kalmamıştır. Bu bağlamda Ukrayna’nın sınır güvenliğinin Avrupa açısından ön plana çıkması Ukrayna için önemli bir fırsat olmuştur. Bununla birlikte Kiev yönetiminin iki taraf açısından da önemli bir konum elde etmesi, Ukrayna’nın kazançlı bir dış politika izlediğini göstermektedir.²³⁸

1999 yılında yapılan seçimlerin tekrardan Kuçma tarafından kazanılmasıyla birlikte ilk dönemdekinden farklı bir politika süreci ortaya çıkmıştır. İlk olarak, reform sürecinin önünde durduğunu iddia ettiği parlamentoya yönelik bir takım değişiklikler yapılmıştır. Parlamento ve vekillerin etkinliğini azaltmaya çalışan Kuçma, kendi politikalarını hayata geçirmeyi amaçlamıştır.²³⁹ Kuçma’nın bu yaklaşımı referandumda halk tarafından desteklenmiş ve parlamentonun etkinliğinin azaldığı bir sürece girilmiştir. Bu durum

²³⁷ Taras Kuzio, “EU and Ukraine: A Turning Point in 2004?”, *Institute for Security Studies*, S. 47 (2003), s. 8.

²³⁸ Merve İrem Yapıcı, “Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Cilt 3*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2011, s. 1484.

²³⁹ Tolga Bilener, “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 323.

Kuçma'nın yönetim tarzının değişmesine ve siyasi bir kırılmanın yaşanmasına neden olmuştur.

Kuçma döneminde ön plana çıkan olumsuzlukların başında muhalif Georgiy Gongadze'nin öldürülmesi gelmektedir. Bu olay, sonrasında Ukrayna'da çeşitli gösterilere yol açmıştır. Aynı zamanda devlet başkanına karşı hakaret suçunun ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir unsur olarak kullanılması da Kuçma'nın eleştirilmesinin önüne geçmiştir.²⁴⁰

Kuçma döneminde yaşanan bir diğer olumsuzluk ise ABD ve Ukrayna arasında Irak savaşı sürecinde yaşananlardır. Ukrayna'nın, BM kararına rağmen Irak'a radar sistemi satması ABD tarafından tepki ile karşılanmış ve Ukrayna'ya sağlanacak kredi iptal edilmiştir. Bu bakımdan Ukrayna hem siyasi hem de ekonomik yönden sıkıntılı bir sürecin içerisine girmiştir.²⁴¹

Bunun yanında dış politika bakımından da AB ve NATO önceliğinde olan süreç, giderek Rusya'ya doğru kaymıştır. Bunda ABD ile bozulan ilişkilerinin payı büyüktür. Ancak daha önemlisi Rusya'da yaşanan iktidar değişikliğidir. Putin, Yeltsin'in aksine Ukrayna'nın bağımsızlığını benimsemiş ve “stratejik ortaklık” üzerine bir dış politika belirlemiştir.²⁴²

Yani kısacası, Kuçma dönemi, iki farklı yaklaşımın ortaya konulduğu bir süreç olmuştur. İkinci döneminde ortaya çıkan olumsuzluklar (muhalfeft üzerindeki baskıların artması, yolsuzluk, istikrarsızlık, ekonomik sorunlar vb.) Kuçma'ya olan tepkileri artırmıştır. Bundan dolayı da Kuçma, 2004 yılındaki seçimlerde aday olmak yerine Viktor Yanukoviç'i desteklemiştir.²⁴³

²⁴⁰ Bilener, a.g.m., s. 324.

²⁴¹ Cem Karadeli, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna'da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 354-355.

²⁴² Büyükkıncı, a.g.m., s. 435.

²⁴³ “Ukrayna Parlamentosu Toplanıyor”, *BBC*, 04.11.2014, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/041127_ukraine_parliament.shtml, (19.09.2021).

2.3.Viktor Yuşçenko Dönemi

Viktor Yuşçenko, 1991-2001 yılları arası başbakanlık görevinde bulunmuş ve Kuçma yönetiminin ülkedeki krizlerden sorumlu olduğunu belirterek istifa etmiştir. Kuçma'nın, Ukrayna'yı AB'den uzaklaştırarak Rusya yanlısı bir politikaya sürüklediği eleştirisinde bulunmuştur. Yuşçenko'nun, başbakanlığı süresince Batı yanlısı bir yaklaşımı benimsemesi ve adaylık sürecinden sonra da buna vurgu yapması onun popülerliğini artırmıştır.²⁴⁴ Yuşçenko, "Bizim Ukrayna"²⁴⁵ Partisinin başkanlığında bulunmasından dolayı da doğal olarak başkanlık için aday olmuştur. Bununla birlikte diğer bir önemli partinin lideri olan ve Batı yanlısı Yuliya Timoşenko'nun da Yuşçenko'yu desteklemesi onun seçilme ihtimalini artırmıştır.

Dolayısıyla 2004 seçimleri, Batı ve Rusya yanlısı iki grubun yarışmasını sembolize etmiştir. İlk tur seçimlerinde adayların çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle eski başbakan Yuşçenko ile mevcut başbakan Yanukoviç ikinci tura kalmıştır. Bu iki aday arasında yapılan seçim sonucunda Yanukoviç %49,4 oy oranıyla seçimleri kazandığı ilan edilmiştir. Ancak, seçimlerin şaibe içerdiğini belirten Yuşçenko ve muhalefet, seçimlerin tekrarlanması amacıyla sokağa dökülmüş ve böylece "Turuncu Devrim" sürecini başlatmıştır. Ülkenin bütününe yayılan eylemler sonucunda seçimler yenilenmiş ve Yuşçenko, %51,9 oy oranıyla Ukrayna'nın üçüncü devlet başkanı olarak seçilmiştir.²⁴⁶

Ukrayna'da yaşanan bu seçim süreci Batı tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak, Gürcistan'da başlayan ve Ukrayna'da devam eden "renkli devrim" süreçleri Rusya açısından yakın coğrafyasında bir tehdit olarak algılanmıştır.²⁴⁷

Ukrayna'da Batı yanlısı bir yönetimin bulunması nedeniyle Rusya, AB'nin doğu politikasının bölgede etkin olmasını istememektedir. Bu bağlamda "*AB'nin Ukrayna politikası ile Rusya'nın BDT entegrasyonu çerçevesinde izlediği Ukrayna politikası, coğrafi*

²⁴⁴ Tecer, a.g.m., s. 114.

²⁴⁵ Bizim Ukrayna (Temmuz 2009'un ortasından önce Halk Birliği "Bizim Ukrayna" olarak bilinir) 2005'te kurulan Ukrayna'nın merkez sağ siyasi partisidir. Ülke çapında desteğinin çoğunu kaybetti, ancak yine de Batı Ukrayna'da bazı bölgesel temsillere sahip.

²⁴⁶ Sarıkaya, a.g.m., s. 4.

²⁴⁷ İlyas Kemaloğlu, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), s. 9.

olarak kesişmiştir ve bu nedenle zaman zaman Rusya ile AB, ortak komşuluk alanında karşı karşıya gelmişlerdir.”²⁴⁸ Aynı zamanda AB’nin 2004 yılındaki genişleme süreciyle beraber Ukrayna, AB ve Rusya arasında bir geçiş ülkesi konumuna gelmiştir. Bu durum, iki tarafın da Ukrayna’ya verdiği önemin artmasına neden olmuştur.

Turuncu Devrim süreci ile birlikte Ukrayna’da demokratik bir dönüşüm süreci yaşanacağı beklentisi ortaya çıkmıştır. Ancak, bu süreçte siyasiler arasındaki çekişmelerden kaynaklı iç politik sorunlar devam etmiş ve halkın demokratik yönetim beklentileri tam olarak gerçekleşmemiştir.²⁴⁹

Yuşçenko, seçim sürecinde kendisini destekleyen Timoşenko’yu başbakanlığa getirmiş ancak bu ikilinin kısa sürede farklı yaklaşımlar içerisine girmesinden dolayı Başkan, Timoşenko’yu başbakanlık görevinden almıştır.²⁵⁰ Ancak bu adım Ukrayna’nın içerisinde bulunduğu iç politik sorunlara çözüm üretememiştir.

Yuşçenko, Kuçma döneminin ortaya çıkardığı ekonomik sorunların çözümüne yönelik başarılı bir politika uygulayamaması nedeniyle de halk nezdinde itibar kaybetmiştir. Bunun yanında seçim sürecinde yolsuzlukla mücadele konusuna önem vermesine rağmen kendi iktidarı içerisindeki olaylar karşısında bir adım atmaması da Yuşçenko açısından olumsuz bir hava oluşturmuştur.²⁵¹ Bununla birlikte Rusya Yuşçenko’nun seçilmesinden sonra enerji faktörünü Ukrayna üzerinde bir güç aracı olarak kullanmaya başlamış ve doğal gaz alım fiyatlarını iki kat artırmıştır. Bu da halkın kötü durumda olan ekonomisine daha da olumsuz yansımıştır.²⁵²

2006 yılında yapılan genel seçimlerde Yuşçenko, Yanukoviç ve Timoşenko’nun partilerinin çoğunluğu elde edememesinden dolayı koalisyon görüşmeleri başlamıştır.

²⁴⁸ Habibe Özdal, *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Kırım’ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: USAK Yayınları, 2016, s. 170.

²⁴⁹ Sinan Oğan, “Ukrayna’da Devlet Başkanlığı Seçimleri: Turuncu Devrimin Sonu”, 17.01.2010, <http://turksam.org.ukrayna-da-devlet-baskanligi-secimleri-turuncu-devriminsonu>, (25.09.2021).

²⁵⁰ “Ukrayna’da Hükümet Görevden Alındı”, *Hürriyet*, 08.09.2005, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ukraynada-hukümet-gorevden-alindi-348467>, (18.10.2021).

²⁵¹ Deniz Berktaş, “Ukrayna’da Turuncu Devrim Biterken”, 22.01.2010, https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2010/01/100122_fooc_ukraine, (24.09.2021).

²⁵² Özdal, a.g.m., ss. 171-172.

Yuşçenko ve Timoşenko kısa süreli bir koalisyon oluştursa da daha sonrasında dağılmıştır. Ardından Yuşçenko başbakanlık görevini Yanukoviç'e vermek durumunda kalmıştır. Bu süreç içerisinde Yuşçenko'nun yetkilerini sınırlandıran bir tasarıya, Timoşenko'nun destek vermesiyle beraber Yuşçenko'nun hareket alanı kısıtlanmış ve başkan, parlamentoyu feshederek erken seçime gitmiştir.²⁵³

2007'de gerçekleşen erken seçimde yeterli çoğunluğu sağlayan partinin bulunmaması nedeniyle Timoşenko ve Yuşçenko'nun partileri arasında tekrardan bir koalisyon oluşturulmuş ve Timoşenko bir kez daha başbakan olmuştur.²⁵⁴ Ancak bu süreç de daha önceki gibi ilerleyerek yine Yuşçenko-Timoşenko kavgasına dönmüştür. Enerji alanı başta olmak üzere zor bir süreç yaşanan Ukrayna, 2008 krizi ile birlikte daha kötü ekonomik koşullarla karşılaşmıştır.²⁵⁵

Rusya, Timoşenko ve Yuşçenko ikilisinin iktidarda olmasından dolayı bir kez daha enerji kartını bir güç aracı olarak kullanmıştır. Rusya, Ukrayna'nın biriken enerji borçlarını ödemesini istemiş ve ödenmediği durumda gazın kesileceğini bildirmiştir. Bu durumun AB açısından yeni bir enerji krizini oluşturmaması için de Ukrayna'nın Rusya ile uzlaşması için çaba harcamıştır. Bu kapsamda Timoşenko'nun Rusya ile anlaşmayı kabul etmesi, Ukrayna'yı ekonomik açıdan olumsuz bir duruma sokmuştur.²⁵⁶

2010 yılındaki seçimlere doğru Ukrayna'da Yuşçenko ve Timoşenko'ya karşı olan ilgi azalmış ve bunun karşısında Yanukoviç ve Rusya'ya karşı olan ilgi artmıştır. Bunun yanında Ukraynalılarda Rusya'dan uzaklaştıkça ekonomik bozulmaların olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Sonuç olarak bu durum 2010 seçimlerinde Rusya ile yakın ilişki içerisinde olunacağını belirten Yanukoviç'in zaferi ile sonuçlanmıştır.²⁵⁷

²⁵³ "Turuncu Devrim Sarı Oluyor" *Hürriyet*, 03.04.2007, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turuncu-devrim-sari-oluyor-6259645>, (18.10.2021).

²⁵⁴ "Ukrayna Seçimlerinde Zafer Kimin?" *Amerika'nın Sesi*, 01.10.2007, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-10-01-voa8-88060677/855433.html>, (18.10.2021).

²⁵⁵ "Rusya Ukrayna Enerji Krizi-2009", *ORSAM*, 05.01.2009, <https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-ukrayna-enerji-krizi-2009/>, (19.10.2021).

²⁵⁶ Doğanay Yılmaz, *Enerji Güvenliği Açısından Bir Transit Ülke Olarak Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 90.

²⁵⁷ Ali Cura, "Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu", 01.01.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271>, (19.10.2021).

2.4.Viktor Yanukoviç Dönemi

2010 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Cumhurbaşkanı Yuşçenko, Başbakan Timoşenko ve eski Başbakanlardan Yanukoviç'in de aralarında bulunduğu bir grup aday yarışmıştır. İlk turda Yanukoviç %35, Timoşenko %25 oy oranına ulaşırken mevcut Cumhurbaşkanı Yuşçenko %5 oy oranında kalmıştır.²⁵⁸ Daha sonra Yanukoviç ve Timoşenko arasında gerçekleşen ikinci tur oylamada oyların %48'ini alan Yanukoviç, Ukrayna'nın dördüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçimlerin kesinleşmesinden sonra yapılan açıklamalarda Turuncu Devrim'in sonunun geldiği belirtilerek yeni bir dönemin başlayacağı vurgulanmıştır.²⁵⁹

Yanukoviç'in seçimleri kazanması ile birlikte Ukrayna'nın dış politikasındaki yönünün Rusya'ya kayacağı anlaşılmıştır. Ancak, Yanukoviç Batı ile uyumlu çalışacağını ve AB hedefinin devam edeceğini belirtmiş ve bir yandan da Rusya ile olan olumsuzlukları düzelteceğini vurgulamıştır.²⁶⁰ Bu bakımdan Yanukoviç AB ve Rusya arasında oluşturulacak bir gaz hattının Ukrayna üzerinden sorunsuz bir şekilde iletilebileceğini belirterek dış politika yaklaşımının bu doğrultuda şekilleneceğini göstermiştir. Bunun yanında Yuşçenko döneminden kalan doğal gaz sorunu da Sivastopol üssünün kiralanmasına dair sözleşmenin uzatılması suretiyle 25 yıl uzatılması suretiyle çözüme kavuşturulmuştur.²⁶¹

Yanukoviç önceki döneminin aksine dengeli bir yaklaşım belirlemiş ve AB ile ilişkilere önem vermiştir. Seçim sürecinde de Rus yanlısı bir yaklaşımdan çok iki taraflı bir politika izlemiştir.²⁶² Yanukoviç, Rus yanlısı birisi olmasına rağmen toplumun neredeyse yarısının da karşıt bir yaklaşımda olduğunu gözeterek AB ve Rusya ile dengeli ortaklık

²⁵⁸ Emine Akçadağ Alagöz, "Seçimlerin Ardından Ukrayna'nın Yönü", 05.05.2010, <http://www.bilgesam.org/incele/782/-secimler-ardindan-ukrayna%E2%80%99nininyonu/#.XL7aJ-gzbIU>, (23.08.2021).

²⁵⁹ "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in sonu" *DW Türkçe*, 08.02.2010, <https://www.dw.com/tr/ukraynada-turuncu-devrimin-sonu/a-5225510>, (19.10.2021).

²⁶⁰ Cura, a.g.m.

²⁶¹ Akçadağ Alagöz, a.g.m., s. 10.

²⁶² Sarıkaya, a.g.m., s. 6.

içerisinde olmaya özen göstermiştir.²⁶³ Ancak, AB-Ukrayna ikili ilişkileri çeşitli reformların gerçekleştirilememesinden dolayı sorunlu bir durumda kalmıştır. Bu sürecin ilerleyememesinde Rusya'nın etkisi bulunmaktadır. Ukrayna üzerindeki etkisini kaybetmek istemeyen Rusya, AB-Ukrayna ilişkisinin gelişmesini önlemeye çalışmıştır.²⁶⁴

Ukrayna, Rusya'nın oluşturduğu baskı karşısında duracak ekonomik bir güce sahip olmadığı gibi enerji alanında da Rusya'ya doğrudan bağlıdır. Ukrayna-Rusya ilişkilerinde sorun yaşanması daha önceki örneklerde olduğu gibi enerji krizlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.²⁶⁵ Bu bakımdan Rusya'nın enerji alanındaki gücü sadece Ukrayna için değil aynı zamanda Ukrayna'yı transit olarak kullanan AB ülkeleri için de bir sorun oluşturmaktadır.²⁶⁶

Rusya'nın bu dönemde Ukrayna dış politikası üzerindeki etkisi artmıştır. 2013 yılında imzalanması planlanan "AB-Ukrayna Ortaklık Anlaşması" Rusya'nın gösterdiği muhalefet nedeniyle Yanukoviç tarafından geri çekilmiş ve Rusya'nın da sürece dâhil edilmesi istenmiştir. Yanukoviç'in bu yaklaşımı benimsemesinde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı ticari kota uygulamaya başlaması önemli bir nedendir.²⁶⁷

Yanukoviç'in anlaşmayı imzalamamasından sonra Ukrayna içerisinde çeşitli gösteriler ortaya çıkmıştır. Gösterilerin büyümesi ile birlikte Yanukoviç ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Gösterilerin devam etmesi ve Yanukoviç'in istifa etmemesi sonrasında parlamento Yanukoviç'i görevden alarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yeniden yapılmasına karar vermiştir. Haziran'da yapılan seçimlerde Petro Poroşenko çoğunluğu sağlayarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Yaşanan bu sürecin en önemli sonucu olarak Kırım bölgesinde ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. Yanukoviç sonrasında Kırım'da etkinlik kazanan ayrılıkçılar, Kırım

²⁶³ Giray Saynur Derman, Yerkınay Ongarova, "Ukrayna'da Siyasi Kriz", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 42 (2014), s. 18.

²⁶⁴ Orhan Gafarlı, "AB ile Rusya Arasında Ukrayna", 02.02.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/76/-ab-ile-rusya-arasında-ukrayna/#.XM679-gzbIU>, s. 12-13, (19.10.2021).

²⁶⁵ Özdal, a.g.m., 2013, s. 9.

²⁶⁶ Erhan Akdemir, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu mu? Yeni Aday mı?", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 41 (2014), s. 71.

²⁶⁷ Karadeli, a.g.m., s. 126.

parlamentosunda Rusya'ya bağlanmak için referanduma gidileceğini açıklamışlardır.²⁶⁸ 16 Mart'ta yapılan referandumda %93'lük bir oranla Rusya'ya bağlanma kararı çıkmıştır.²⁶⁹ Bölgede bulunan Kırım Tatar nüfusunun %99-u referandumu boykot etmiştir. Referandum sonrasında Putin, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını onaylamıştır. Kırım'da yaşanan bu durum Ukrayna'daki diğer ayrılıkçı bölgelere de yansımış ve bu bölgelerde ayrılıkçı hareketlerin etkinlik kazanmasına neden olmuştur.

2.5.Petro Poroşenko Dönemi

Poroşenko, 2014 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ilk turunda %55 oranında oy alarak Ukrayna'nın beşinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Poroşenko'nun seçimlerdeki rakibi olan Timoşenko ise %12 oranında kalmıştır. Turuncu Devrim süresi boyunca Yuşçenko ve Timoşenko ile ortak hareket eden Poroşenko, AB ile yakın ilişkiler içerisinde olmaya çalışmıştır. Bunun yanında Poroşenko, seçimlerin ardından Kırım'ın ilhakını tanımayacağını ve Kırım'ın Ukrayna toprağı olduğunu belirtmiş ve AB üyeliği hedefini gerçekleştirmek istediklerini vurgulamıştır.²⁷⁰

Poroşenko göreve gelir gelmez AB ile ortaklık anlaşması imzalamış ve AB üyeliği hedefi doğrultusunda "Strateji 2020" planını uygulamaya geçireceğini açıklamıştır.²⁷¹ Ukrayna ve AB arasında imzalanan anlaşmanın, Rusya'nın tepkisi nedeniyle yürürlüğe girmesi ertelenmiş ve Rusya'nın da dâhil olduğu üçlü bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin bir neticeye ulaşamaması sonrasında, anlaşmanın yürürlüğe girmesi nedeniyle Rusya, Ukrayna'ya yaptırım kararı almıştır.²⁷²

²⁶⁸ "Kırım Referanduma Gidiyor!", *Sözcü*, 27.02.2014 , <https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/kirim-referanduma-gidiyor-463454/>, (19.10.2021).

²⁶⁹ "Kırım Referandumunda Rusya'ya 'Evet'", *BBC Türkçe*, 16.03.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140316_kirim_sonuc, (19.10.2021).

²⁷⁰ "Çikolata Kralı' Zaferini İlan Etti", *DW Türkçe*, 25.05.2014, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7ikolata-kral%C4%B1-zaferini-ilan-etti/a-17662089>, (19.10.2021).

²⁷¹ "Ukrayna'nın hedefi 2020", *T24*, 25.09.2014, <https://t24.com.tr/haber/ukraynanin-hedefi-2020,271861>, (19.10.2021).

²⁷² Cura, a.g.m.

Poroşenko dönemi, AB ile ilişkilerin geliştiği ancak diğer konularda başarı elde edilemeyen bir dönem olarak görülmektedir. Kırım'ın ilhak sürecinin devam etmesi, Donbas çatışmalarının sonuçlandırılmaması, hukuk ve ekonomi alanındaki bozulmaların düzeltilmemesi ve AB üyeliği sürecinde bir ilerlemenin olmaması nedeniyle Poroşenko yönetiminin seçim sürecindeki vaatlerinin çoğunun gerçekleştirilemediği görülmektedir.²⁷³ Donbas çatışmalarında bir sonuca ulaşılamaması ve çatışmaların artmasından dolayı Poroşenko bir çözüm önerisi getirerek suça karışmayan ayrılıkçıların affedileceğini açıklamıştır. Donbas olaylarında çeşitli ateşkes anlaşmaları yapılmasına rağmen bunlar uzun soluklu olmamış ve çatışmalar tekrardan başlamıştır.

Rusya ve Ukrayna arasında ortaya çıkan diğer bir sorun ise Kerç Boğazı'nda, Ukrayna gemisine ve mürettebatına yapılan müdahaledir. Rusya, Kırım'ın ilhakı ile birlikte Kerç Boğazı'ndan geçen Ukrayna gemilerine dönem dönem sorun oluşturmaktadır. Yaşanan bu süreç iki ülkeyi sıcak çatışma noktasına getirmiştir. AB ise Rusya'nın bu tavrı karşısında yaptırım kararı almıştır. Süreç karşılıklı açıklama ve yaptırımlar ile devam etmiştir.²⁷⁴ Rusya yaşanan süreçte NATO ve AB'nin tavrı karşısında Gürcistan'da yapılanın Ukrayna'da da yapılmak istendiğini belirterek bu sürecin Rusya ve NATO'nun da dahil olduğu bir çatışmaya yol açacağı uyarısında bulunmuştur. Süreç, Rusya'nın gemileri iade etmesi ile çatışma yaşanmadan tamamlanmış ve Ukrayna yaşanan bu sorun ile ilgili olarak Rusya'ya karşı dava açacağını belirtmiştir.²⁷⁵

Poroşenko döneminde ortaya çıkan bir diğer sorun da Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Rus Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmak istemesi üzerine olmuştur. Ukrayna'yı "Kutsal Rusya"nın bir parçası olarak tanımlamış Rus Ortodoks Kilisesi, ve Putin'in siyasi söylemlerine destek olarak, ayrılık konusunda etkili olmuştur.²⁷⁶ Bu doğrultuda

²⁷³ "Poroşenko iktidarı: Çok vaat, sıfır icraat", *Sputnik Türkiye*, 25.05.2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505251015640679/>, (19.10.2021).

²⁷⁴ "Ukrayna Kerç Boğazı'nda Rus Tankerine El Koydu", *Cumhuriyet*, 25.07.2019, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ukrayna-kerc-bogazinda-rus-tankerine-el-koydu-1504848>, (19.10.2021).

²⁷⁵ "Rusya Ukrayna'ya Ait Üç Savaş Gemisini İade Etti" *DW Türkçe*, 18.11.2019, <https://www.dw.com/tr/rusya-ukraynaya-ait-%C3%BC%C3%A7-sava%C5%9F-gemisini-iade-etti/a-51300707>, (19.10.2021).

²⁷⁶ Merve İrem Yapıcı, "Rusya'da Kilise-Devlet İlişkilerinde "Asimetrik Senfoni" Modeli: Ukrayna Krizi Örneği", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1 (2016), s. 186.

Poroşenko'nun Fener Rum Patriğine yaptığı talep İstanbul tarafından olumlu karşılanmış ve Ukrayna Ortodoks Kilise'si özerklik kazanmıştır.²⁷⁷ Poroşenko alınan bu karar sonrasında, *"Bugün tarihe kutsal bir gün olarak geçecek. Bugün Rusya'dan nihai bağımsızlığın elde edildiği gün. Bu, Putinsiz ve Kirillsiz (Moskova Patriği) bir kilise"*²⁷⁸ şeklindeki açıklamasıyla konunun önemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Poroşenko dönemi, Rusya ve Ukrayna'nın etrafında çeşitli uluslararası örgütlerin de dâhil olduğu bir çatışma alanı olarak ortaya çıkmış ve bu dönemde sınır krizlerinin yanı sıra yeni sorunların da oluştuğu gözlenmiştir.

2.6.Volodimir Zelenski Dönemi

2019 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Poroşenko, Timoşenko ve daha önce siyasi tecrübesi bulunmayan Volodimir Zelenski'nin de aralarında bulunduğu 30'dan fazla adayın yarıştığı bir seçim gerçekleşmiştir. Seçimlerin ilk turunda Zelenski %30 oy oranı alırken, ikinci sırada mevcut başkan Poroşenko %15 oranında oy almıştır. 2019 yılının Nisan ayında gerçekleşen ikinci tur oylamada Zelenski %73 oy alarak, Ukrayna'nın altıncı Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁷⁹

Zelenski cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından ilk olarak erken seçim ilan ederek parlamentoyu feshetmiştir. Parlamentoda halen eski başkan Poroşenko'nun etkin olması sebebiyle bu kararı almıştır. Bunun yanında dokunulmazlıkların kaldırılması ve yolsuzluk gibi temel konularla da ilgilenmiştir. Dış politikasında Batı yanlısı bir görüntü çizen Zelenski, Rusya ile yaşanan sorunların çözümü için Putin ile masaya oturabileceğini belirtmiştir.²⁸⁰

²⁷⁷ Hilmi Hacaloğlu, "Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin Moskova'dan Kopuşu Ne Anlama Geliyor?", *Amerika'nın Sesi*, 12.01.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ukrayna-ortodoks-rus-kilisesi-4740289.html>, (19.10.2021).

²⁷⁸ Sonat Kerem, "Ukrayna'da Bağımsız Kilise Kuruldu; Karar Neden Önemli?", *T24*, 16.12.2018, <https://t24.com.tr/haber/ukraynada-bagimsiz-kilise-kuruldu-karar-neden-onemli,773793>, (19.10.2021).

²⁷⁹ "Ukrayna'da Seçimi Komedyen Zelenskiy Kazandı", *TRT Haber*, 21.04.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ukraynada-secimi-komedyen-zelenskiy-kazandi-412672.html>, (19.10.2021).

²⁸⁰ Sonat Kerem, "Ukrayna'da Erken Seçim: Zelenskiy Görevdeki İlk 2 Ayında Neler Yaptı?", *BBC Türkçe*, 21.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49052342>, (19.10.2021).

Zelenski, Kırım ve Donbas konusunda çatışmadan çok, uzlaşmacı bir görüntü ortaya koymuştur. Özellikle esir askerlerin geri getirilmesi ve bölgelerdeki çatışmaların azaltılmasını hedeflemiştir. Ancak, bu süreç iç kamuoyu açısından yeterli bulunmamaktadır.

Zelenski, “Kırım’ı almalarına izin vermemeliydik. Bu büyük bir sorun. Sadece izin vermemeliydik. Ancak bugün bunun nasıl olduğuyla ilgili kendimizi hırpalayamayız. Eminim ki bir gün herkes bundan sorumlu tutulacak. Çok insan buna dahil oldu. Kırım bizim toprağımız. Geri alacağız”²⁸¹ şeklindeki açıklamasıyla Kırım’ın Ukrayna’ya ait olduğunu bir kez daha belirtmiştir. Bu açıklamaya karşın Rusya tarafından Kırım’ın Rusya’ya ait olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında Zelenski’ye göre Rusya, Ukrayna’nın Avrupa’nın bir parçası olmasını istememektedir.

Zelenski, çözüme odaklı ve çatışmadan kaçınan tavrı nedeniyle iç politikada sorun yaşamaktadır. Bundan dolayı dış politikada daha farklı bir yaklaşıma yönelmeye başlamıştır. Bu durum dört temel faktöre dayanmaktadır. İlk olarak dış politikadaki yumuşak tavırların iç politikada olumsuz bir hava oluşturması; ikinci olarak, Rusya’nın Belarus’ta etkinlik göstermesinden dolayı AB’nin ve NATO’nun dikkatini Rus yayılmacılığına çekebilecek olması; üçüncüsü ise, ABD’de yaşanan başkan değişikliği sonrasında Biden’ın, Trump’a göre daha fazla Rusya’nın üzerine gideceğini düşünmesi ve son olarak da askeri gücündeki artışın ön plana çıkmasından dolayı dış politikasında değişikliğe gitmiştir. Türkiye’den alınan SİHA ve İHA’lar bu kapsamda önemlidir.

Bu değişiklikler Ukrayna dış politikasında üç noktada ortaya çıkmıştır. İlki, Rus yanlısı “Viktor Medvedçuk”a yönelik yaptırım uygulanmış ve Rus yanlısı medya organlarına karşı “bilgi dezenformasyonunu”nun önüne geçilmiştir. İkincisi, askeri kapasitesinin artırılması ve çatışma bölgelerine yönelik askeri ekipman ve birlik desteği sağlanarak “Ukrayna’nın askeri savunmasızlık” imajının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Son olarak, Rusya’ya karşı diplomatik yollarla caydırıcılık alanlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda AB ve NATO üyeliği öncelikli olmak üzere, ABD ile AB’nin Rusya devletine

²⁸¹ Oleksandra Vakulina, “Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenskiy: Kırım Bizim Toprağımız, Geri Alacağız”, *Euronews*, 25.08.2020, <https://tr.euronews.com/2020/08/25/ukrayna-cumhurbaskan-volodimir-zelenskiy-k-r-m-bizim-toprag-m-z-geri-alacag-z>, (19.10.2021).

karşı uygulaması gereken yaptırımlar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında bir diğer önemli konu da Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Türkiye, Karadeniz’de Rusya’yı dengeleyici bir güç olarak değerlendirilmiştir.²⁸² Bununla birlikte NATO’nun Karadeniz’de etkinliğini artırmasını istemesi ve Çin ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması da son dönemde ön plana çıkan konular arasındadır.

3. Rusya’nın Dış Politika Yaklaşımı

SSCB sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerin içinde Rusya Federasyonu, Sovyet mirasının ana varisi olarak görülmektedir. Bu bakımdan 8 Aralık 1991’de Rusya, Ukrayna ve Belarus başta olmak üzere eski Sovyet ülkelerinin de dâhil olması planlanan Bağımsız Devletler Topluluğu’nu kurmuştur. Bu örgüt vasıtasıyla Rusya’nın eski Sovyet coğrafyası ile olan ilişkilerini korumanın yanında, bölgesel güvenliğin sağlanmasında da önemli bir rol oynaması amaçlanmıştır.

Rusya, Sovyet sonrası dönemde yeni sınırları kapsayan yeni bir dış politika tercihiinde bulunmak durumunda kalmıştır. Bu bakımdan Rusya’nın uluslararası alandaki konumuna yönelik çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Rusya, sistem içerisinde kendini bir güç olarak mı gösterecek yoksa daha etkisiz bir konumda mı bulunacak soruları, uluslararası ilişkilerin önemli bir sorunsalı haline gelmiştir.²⁸³

Rusya’nın bağımsızlık sonrasındaki ilk dönemleri, Sovyetlerden kalan sorunlar ile mücadeleyi kapsayan bir süreç olarak görülmektedir. Bu bakımdan ekonominin düzeltilmesi, siyasi ve hukuki altyapının oluşturulması ve coğrafi değişimin ortaya çıkardığı sorunların çözülmesini kapsayan bir “geçiş dönemi” ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Rusya, sahip

²⁸² İlyas Topsakal, Alperen Kürşad Zengin, “Ukrayna-Rusya Hattında Askeri Tırmanma: Çok Aktörlü Krizin Siyasal Çıktıları ve Türkiye”, *Kriter*, C. 6, S. 57 (2021).

²⁸³ Rami Şaylıman, Çiğdem Şaylıman, “Rusya’nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükcakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, s. 294.

olduğu geniş yüzölçümü, enerji kaynakları, sanayisi ve askeri kapasitesiyle birlikte “büyük güç” olduğunu hissettirmiştir.²⁸⁴

Ortaya çıkan yeni süreç Rusya’da çeşitli sorunları ve bozulmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle devlet başkanlığı ve parlamento arasında yaşanan güç çekişmesi, ekonomik sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Bu bakımdan yaşanan siyasi krizler Rus halkının ekonomik gücünü azaltan temel etken haline gelmiştir.²⁸⁵ Rusya’nın ilk başkanı olan Boris Yeltsin, Rusya’daki sorunların çözüme kavuşturulması için öncelikle Batı sistemine entegre olmayı planlayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu kapsamda liberal bir piyasanın oluşturulması hususunda Batılı devletlerin bu süreçte destekleri beklenmiştir.²⁸⁶

Yeltsin, ekonomik kaynaklı iç sorunların Rusya açısından önemli bir sorun alanı haline geleceğini bilmekteydi. Bu bakımdan suç oranlarının artması, işsizliğin yaşanması ve halkın bunalım içerisinde olması bu iç sorunların temelini oluşturmuştu.²⁸⁷ Yeltsin’in iç ve dış politikada uyguladığı Batı merkezli yaklaşım, sorunların çözülmesini sağlamadığından dolayı iç muhalefetteki milliyetçi yaklaşımlar artış göstermiştir. Bu bağlamda Rusya’nın, kültürel kodlarına dönüş yapması gerektiği görüşü ön plana çıkmıştır.

Ekonomik sorunların yanında dış politika karar alma mekanizmalarındaki çok başlık da önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, dış politika sürecinde birden fazla karar merciinin bulunması sebebiyle aktif bir yaklaşım oluşturamamıştır.²⁸⁸ Rus dış politikasını olumsuz etkileyen bu süreç “iki başlılık” olarak adlandırılan Devlet başkanı ve Duma arasındaki güç çatışmasının giderilmesi gerektiğini

²⁸⁴ Alexei Arbatov, “Russian Security Interests and Dilemmas: an Agenda For The Future”, *Managing Conflicts in the Former Soviet Union*, der. Alexei Arbatov, Abram Chayes, Antonia Hnadler, London: MIT Press, 1997, s. 414.

²⁸⁵ Erhan Büyükakıncı, “Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, s. 139.

²⁸⁶ Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim*, Ankara: Nobel, 2002, s. 108.

²⁸⁷ Eugene B. Rumer, Celeste A. Wallender, “Russia: Power in Weakness?”, *The Washington Quarterly*, C. 27, S. 1 (2003/2004), s. 57.

²⁸⁸ Büyükakıncı, a.g.e., s. 143.

göstermiştir. Yeltsin'in reform taleplerinin Duma tarafından engellenmesi de bir siyasi kriz ortaya çıkarmıştır.²⁸⁹

Yeltsin, Duma konusundaki sorunları 1993 referandumunu ile halletmesine rağmen Batı merkezli yaklaşımı nedeniyle karşısında önemli bir muhalefetin oluşmasına engel olamamıştır. Bu muhalif grubun temel varsayımları Rusya'nın bir büyük güç olması gerektiği üzerineydi. Bunun da Rus (Slav) kimliği üzerine inşa edilerek gerçekleşeceğine inanılmaktaydı.²⁹⁰ Neticede Rusya, Yeltsin yönetimindeki ilk yıllarını "reform" ve "kriz" süreçleri içerisinde yaşamıştır. Ekonomik ve siyasi sorunların ağırlıkta olduğu bu süreç, aynı zamanda da Rus dış politikasının şekillenmesi açısından iki temel yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur: Atlantikçilik ve Avrasyacılık.

Rusya'nın dış politika yaklaşımında kimlik sorunu yaşaması uluslararası sistem açısından da belirsizlik oluşturmaktadır. Bu bakımdan Achcar'a göre "*Rusya'nın belirsiz geleceği, ABD Başkanının üzerinde dolaşıp durduğu farklı siyasal denklemlerin temel bilinmeyenidir*"²⁹¹

Sovyet sonrası dönemde Rusya, Doğu ve Batı arasında bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. Bu bakımdan Rusya'nın kendi konumu ve değerlerini tanımasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda Batı içinde Rusya'nın tanımlanmasında da zorluklara neden olmuştur.²⁹² Bu bakımdan Rusya açısından "Atlantikçi" ve "Avrasyacı" olmak üzere iki zıt görüş ön plana çıkmıştır. Bu fikirlerin tarihi arka planına bakıldığında bunların "Avrupacılık" ve "Slavofil" akımlarının bugünkü karşılıkları olduğu görülmektedir.²⁹³

²⁸⁹ Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", Erhan Büyükkakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, s. 175.

²⁹⁰ Robert D. Blackwill, "Trilateral Policies Towards Russia", *Engaging Russia: a Report to the Trilateral Commission*, ed. Robert D. Blackwill, Rodric Braithwaite, Akshiko Tanaka, New York: The Trilateral Commission, 1995, s. 47.

²⁹¹ Gilbert Achcar, "Rasputin Satranç Oynuyor: Ne Yapmalı da Batıyı Yeni Bir Savaşa Sokmalı", *Evrenin Efendileri*, der. Tarık Ali, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: Om Yayınevi, 2001, s. 118.

²⁹² Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul: Boyut, 2002, s. 143.

²⁹³ Ira Strauss, "Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does that Leave Russia?", *European Security*, C. 8, S. 4 (2001), s. 4.

Rusya'nın bu kimlik farklılıkları üzerine inşa edilen iki farklı dış politika yaklaşımı bulunmaktadır. Bu bakımdan dış politika tercihlerinin belirlenmesinde belirli dönemlerde uygulanan bu iki yaklaşımda Rusya'nın farklı bir siyasi kültürün temsilcisi olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı da Rus dış politikasının temel dönüşümü bu yaklaşımlar etrafında olmuştur.

3.1. Atlantikçi Yaklaşım

Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın ekonomik ve siyasi alan başta olmak üzere Batı ile entegrasyonun sağlanması hem Rusya'nın hem de Batı'nın uluslararası alanda önem verdiği bir konu olmuştur. Bu bağlamda Rusya'da liberal piyasanın ve demokratik kurumların oluşturulması amaçlanmıştır. 1991-1993 arasındaki dönemde Rusya kendisini Batı'ya entegre etmeye çalışmıştır. Bu dönemde en öne çıkan isimler Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Başbakan İgor Gaydar ve Dışişleri Bakanı olan Andrei Kozirev'dir.

Atlantikçi yaklaşıma göre ekonomik ve siyasi alanda batılı değerlerin kabul edilmesi ve bu doğrultuda reformlar yapılması, Rusya'ya büyük güç konumunu geri getirecektir. Bu bakımdan Rusya'nın Batı değerleri olarak görülen “demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü” gibi temel kavramlar etrafında bir iç ve dış politika belirlemesi gerekmektedir.²⁹⁴

Atlantikçiler, Rusya'nın “görev” ve “sorumluluk” anlayışı içerisinde Batı merkezli bir dış politika belirlemesinin pragmatik bir süreç olduğunu düşünmektedirler. Bunun yanında Rusya'nın içerisinde bulunduğu reform süreci de Batı tarafından desteklenmektedir. Kozirev, bu yaklaşımın Rusya için en doğrusu olduğunu varsaymıştır.²⁹⁵ Kozirev'e göre bu süreç “*Perestroyka ile başlayan yakınlaşma doğrultusunda Batı ile olan ilişkilerimizde, her zaman tutarlı adımlar atmasak da genel olarak ilişkileri mantıklı ve tutarlı bir şekilde sonuçlandırmalıyız*” şeklindeki ifade edilmektedir.²⁹⁶

²⁹⁴ Vera Tolz, “Forging the National Identity and National Building in Post-Soviet Russia”, *Europe Asia Studies*, C. 50, S. 4 (1998), s. 1004.

²⁹⁵ Jim Headley, “Sarajevo, February 1994: the First Russia-NATO Crisis of the post Cold War Era”, *Review of International Studies*, C. 29, S. 2 (2003), s. 214.

²⁹⁶ Christian Thorun, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, s. 47.

Atlantikçilere göre Rusya'nın dış politikası, Sovyetlerden farklı olarak küresel bir amaç yerine daha barışçıl ve ulusal çıkar odaklı bir yaklaşımın belirlenmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan “yayılmacı” bir dış politika yerine Batı ile entegre olmasını sağlayacak ılımlı politikaların benimsenmesi sayesinde Rusya'nın Batılı devletlerle eş değer konuma geleceğini düşünmüşlerdir. Bundan dolayı Rusya, Sovyetlere benzer bir yaklaşımla Batı ile güç mücadelesi içerisine girerek ekonomik ve siyasi alanda yaşanan bozulmaların daha da derinleşeceğine şahit olabilirdi. Aynı zamanda ekonomik düzenin sağlanabilmesi için Batı ile çatışmanın aksine, onun yardımına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Atlantikçilerin barışçıl politikaların uygulanması konusunda genel bir kabulü varken bütün Batı'yı aynı şekilde görmemektedirler. Bu bakımdan AB ve ABD arasında farklılıklar bulunduğunu ve Rusya'nın, AB ile birlikte hareket ederek ABD'yi dengelemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁹⁷

Atlantikçi yaklaşıma göre, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası üzerine “özel bir görev” anlayışı benimsemesi tekrardan emperyal bir yaklaşımın benimsenmesine olanak sağlayacaktır. Bu da Rusya'nın demokratikleşme ve ekonomik kalkınma adımlarını olumsuz etkileyecek bir süreci oraya çıkaracaktır.²⁹⁸ Bunun yanında Rus kimliği konusunda da Atlantikçilere göre etnik bir temele dayanan “Russkaya” kavramı yerine yurttaşlığı ön planda tutan “Rossiiskaya” kavramını kullanmışlardır. Bu da Rusya'nın çok çeşitli etnik yapısı dikkate alındığında bir Rus milleti oluşturulmasını amaçlanmaktadır.²⁹⁹

Rusya'nın ilk dönemlerinde uygulamaya koyduğu Atlantikçi yaklaşım, ekonomik alanda olumlu bir sonuç getirmemiştir. Toplumun ve kurumların pazar ekonomisine geçişte yaşadığı sorunlar Rusya'nın ekonomik olarak toparlanmasını engellemiştir.³⁰⁰ Bunun yanında Batı ekonomik modelinin Rus halkı yerine Batılı şirketlerin yararına kullanıldığı görüşü de ortaya çıkmıştır. Öte yandan Batının, Rusya'ya karşı ılımlı bir yaklaşımdan çok agresif bir tutum takınması ve Balkanlarda yayılım göstermesi Rusya açısından bir

²⁹⁷ Dağı, a.g.e., s. 149.

²⁹⁸ a.g.e., ss. 151-153.

²⁹⁹ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*, Ankara: USAK Yayınları. 2010, s. 148.

³⁰⁰ Selim Kurt, “Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 14, S. 28 (2018), s. 119.

güvensizlik oluşturmıştır. Bu durum Rusya'nın bölgede etkin olmasını amaçlayan “Avrasyacı” yaklaşımın etkinlik kazanmasına yol açmıştır.³⁰¹

Rusya'nın bu ılımlı yaklaşımına karşı ciddi bir iç muhalefet ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Rusya'nın “yakın çevre”sini ön planda tutan bir pozisyona dönüşmesinin önü açılmıştır. Atlantikçi yaklaşımın ortaya koyduğu “medeni diyalogun” önem kaybetmesi ile Rusya'da Avrasyacı yaklaşım, bölgesel etkinliğinin artırılması, ulusal çıkarın ön planda tutulması ve diaspora faaliyetlerine önem verilmesi gibi birçok başlıkta etkin olmaya başlamıştır.³⁰²

3.2. Avrasyacı Yaklaşım

Rusya, Sovyet sonrası dönemde yeni bir kimlik oluşturma arayışına girmiştir. Bu bakımdan ilk olarak Batılı tarzda özgürlüğün ve bireyciliğin ön planda olduğu bir anlayış benimsenmiştir. Ancak, bu yaklaşım Rus kimliği ve gelenekleri ile ters düştüğünden çok uzun bir dönem sürmemiştir.³⁰³

Avrasyacılık, Rusya'nın Doğu ve Batı arasında kendine özgü değerlerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı Rusya'yı, Doğulu veya Batılı olarak tanımlamak doğru değildir. Rusya bulunduğu coğrafyayla, yani Avrasya ile eş değer bir yapıdadır.³⁰⁴ Avrasyacılık anlayışı, dış politikada daha etkin olmayı gerektirmektedir. Bu bakımdan Avrasyacılar, imparatorluk ve büyük güç hedefini ortaya koymuşlar ve bunu kendileri için bir “özel misyon” olarak görmüşlerdir.³⁰⁵

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Rusya'nın Atlantikçi bir yaklaşımı benimsemesi sonrasında iç ve dış politikada istenilen başarı gelmemiştir. Bunun yanında artan muhalefet Atlantikçi yaklaşımın, Rusya'nın tarihi köklerine uygun olmadığını

³⁰¹ Dağı, a.g.e., s. 156.

³⁰² Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: Alfa, 2004, s. 12.

³⁰³ a.g.e., s. 28.

³⁰⁴ Erel Tellal, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi’ne”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C. 21, S. 204 (1997), s. 36.

³⁰⁵ Elnur Soltan, “Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği”, *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, C. 6, S. 4 (2001), s. 73.

vurgulamıştır. Avrasyacılar, Rusya'nın mevcut sorunlarının çözümü için kendi kimliğine uygun hareket görüşünü savunmuşlardır. Ayrıca, kendi potansiyelini ve değerlerini ortaya koyduğu zaman ABD ile mücadele edebileceklerini belirtmişlerdir.³⁰⁶

Avrasyacılar göre Rusya, kendisini Batılı veya Doğulu olarak tanımlamaya çalışırken Batı, Rusya'yı hiçbir zaman kendi parçası olarak görmemiştir. Bunun içerisinde Rusya'nın Ortodoks olmasının da payının olduğunu belirtmektedirler. Batı, Rusya'yı bir dost olarak görmekten çok çatışma ve ekonomik sorunlar içerisinde bırakarak güçsüzleştirmeyi amaçlamaktadır.³⁰⁷

Rusya'nın bağımsızlığın ilk dönemlerinde uyguladığı Atlantikçi politikanın ABD hegemonyasının kabulüne karşı çıkarak Yakın çevresinde etkili olmalarına izin verilmesini eleştirmişlerdir. Bunun yanında ABD ve Batı'nın, Müslüman topluma yönelik olumsuz tavrının Rusya tarafından desteklenmesinin olumsuz sonuçlar oluşturacağını belirtmişlerdir. Çünkü, Rusya'nın hem iç coğrafyasında hem de yakın coğrafyasında büyük bir Müslüman topluluğu bulunmaktadır. Rusya'nın Müslümanlara karşı bir yaklaşım içerisine girmesinin kendi coğrafyasında çatışma ihtimalini ortaya çıkaracağını belirtmişlerdir.³⁰⁸

Avrasyacılık yaklaşımı 1991-1993 yıllarını etkileyen Atlantikçi anlayışın mevcut sorunlara çözüm olamaması sonrasında önem kazanmıştır. Yeltsin sonrası iktidara gelen Putin, Avrasyacılığın uygulayıcısı olmuştur. Bunun yanında Avrasyacılığın Rus dış politikasında etkin hale gelmesinde Alexander Dugin ve Yevgeni Primakov gibi şahsiyetler önemli rol oynamışlardır. Özellikle de Primakov'un dışişleri bakanlığı dönemi bu anlayışın etkinlik kazanmasında dikkat çekici olmuştur.³⁰⁹

Avrasyacılar, Atlantikçi anlayışta olduğu gibi liberal bir yaklaşımı değil de realist bir yaklaşımı benimsemiş ve uluslararası alanda devletlerin dostluk ilişkisi içerisinde

³⁰⁶ Tüysüzoğlu, a.g.m., s. 58.

³⁰⁷ Yevgeni Bajanov, "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, (Haz.) Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, 2000, s. 68-69.

³⁰⁸ Dağı, a.g.e., s. 167-169.

³⁰⁹ Muhittin T. Özsağlam, "Geçmişten Günümüze Avrasyacılık", *Kıbrıs Yazıları*, S.3 (2006), s. 119.

olamayacaklarını belirtmişlerdir.³¹⁰ Bundan dolayı da Rusya'nın çıkarlarını temel alacak bir dış politika yaklaşımının ortaya konulmasını amaçlamışlardır. Bunun için de Batılı ülkelerle beraber hareket etmek yerine Avrasya bölgesinin büyük gücü olmayı hedeflemişlerdir. Bunu Avrupa Birliği'ne olan bakışlarında da görmek mümkündür. AB yerine Avrasya Birliği'nin oluşturulmasını ve etkinlik kazanmasını hedeflemişlerdir.³¹¹

Avrasya Birliği konusundaki temel teorik yaklaşım Dugin'e aittir. Ona göre bu birlik bölgedeki farklı etnik yapıların bir araya gelmesini sağlayacak ve bölgenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktı. Birlik içerisinde özgürlük anlayışı temel kavram olarak ön plana çıkmalıydı. Ancak bu özgürlük bireysel düzeyden çok toplumsal bir anlamda olmalıydı. Dugin'e göre Rusya'nın farklı yapılar içerisinde güçsüz konumda bulunması kendi değerleriyle uyuşmayacaktır. Bunun yerine imparatorluk mirasının ortaya çıkarılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunu da şu şekilde ifade etmektedir:

*“Rusya'nın jeopolitik ve stratejik egemenliği için gereken, sadece kaybedilen yakın çevrenin yeniden kazanılması ve Doğu Avrupa ülkeleri ile müttefiklik ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi değil, aynı zamanda kıtasal Batı (öncelikle, Amerika güdümlü NATO'nun Atlantikçi himayeciliğinden kurtulmaya meyleden Fransız- Alman Bloku) ve kıtasal Doğu (İran, Hindistan ve Japonya) devletlerinin Avrasya stratejik blokuna dâhil edilmesidir.”*³¹²

Dugin'in bu yaklaşımına göre Batı'nın, Rusya'yı bir tehdit olarak algılamasına karşı Rusya'nın bir denge siyasetine yönelmesi gerekmektedir. Bu bakımdan “çok kutuplu dış politika” Rusya için bir dengeleme siyaseti olarak görülmektedir.

Avrasyacı yaklaşımın temel noktalarına bakıldığında ekonomik, siyasal ve kültürel bir birlikteliğin amaçlandığı görülmektedir. Bu bakımdan Avrasya bölgesindeki devletlerin bölgeye özgü değerler ekseninde hareket etmesi beklenmektedir. Bundan dolayı da finans,

³¹⁰ Sait Sönmez, “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi”, *Akademik Bakış*, S. 6 (2010), s. 79.

³¹¹ Dağı, a.g.e., s. 164-166.

³¹² Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği - Avrasyacı Yaklaşım*. (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 10.

enerji, ticaret ve ulaşım gibi alanlarda bölgesel bir bütünlüğün sağlanmasına büyük önem verilmektedir.³¹³

1991-1993 dönemi sonrasında etkinlik kazanan Avrasyacılık aynı zamanda ortaya koyulan “yakın çevre” anlayışının da bir göstergesidir. Tarihsel değerlerin ön planda tutulduğu bu yaklaşımda Avrasya bölgesi, bir bütün olarak görülmekte ve Rusya’nın imparatorluk sahası olarak tanımlanmaktadır.³¹⁴ Bu bağlamda Avrasyacı anlayışın, Rusya’yı daha çok tekrardan realist bir görüşe döndürdüğünü belirtmek gerekir. Özellikle de Putin dönemi bu yaklaşımın etkisinde şekillenmiştir.

4. Rusya’nın Dış Politikasında Karar Alıcıların Etkisi

1991 sonrasında bağımsızlığını kazanan Rusya Federasyonu, Sovyet mirasının temsilcisi konumunda olmuştur. Federasyonun ilk başkanı olarak Boris Yeltsin seçilmiş ve Rusya’yı daha çok Atlantikçi bir yaklaşımla yönetmeye başlamıştır.

4.1. Boris Yeltsin Dönemi

Rusya, Sovyetler sonrasındaki dış politika yaklaşımını Batılı değerler etrafında oluşturmuştur. Bu dönem Batı ile iyi ilişkilerin geliştirildiği uzlaşmacı bir “romantizm” dönemi olarak tarif edilmektedir. Bu dönemde ortaya koyulan Batı yanlısı politikalar temelde, kötü olan ekonomik durumun düzeltilmesini amaçlamaktadır. Bundan dolayı da Batı ile ilişkilerin geliştirilip kaynak sağlanmasının önemi vurgulanmıştır.³¹⁵ Yeltsin, bu dönemde liberal değerleri dış politikada etkin tutarak eski Sovyet coğrafyasından lider bir konumda bulunmaktan çekinmiştir.

Rusya’nın uygulamaya çalıştığı Batılı politikalar karşısında süreci aksatacak önemli iç sorunlar ortaya çıkmıştır. Çeçen sorunu, ekonomik bozulma ve toplumsal kutuplaşma

³¹³ Özsağlam, a.g.m., s. 119.

³¹⁴ İdil Tuncer, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: “Yakın Çevre” ve Türkiye”, *En Uzun On Yıl Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, ed. Gencer Özkan, Şule Kut, İstanbul: Birke Yayınları, 2000, s. 450.

³¹⁵ Alexei Arbatov, “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, C. 18, S. 2 (1993), s. 4.

bunlardan bazılarıdır. Bunun yanında Batılı devletlerin Rusya'ya yardım etmekten çok eski Sovyet coğrafyasında güç kazanmaya başlaması Rusya'nın dış politika yaklaşımının sorgulanmasına yol açmıştır.³¹⁶

Rusya'nın Atlantikçi yaklaşımının önem kaybetmesi üzerine "yakın çevre" yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım etrafında Rus dış politikasında çıkar ve pragmatizm hakim olmaya başlamıştır.³¹⁷ Bunun yanında eski Sovyet ülkelerinin Batı kurumları içerisine girmesi/girmeyi istemesi üzerine Rusya'nın bu bölgelere olan tavrı "yakın çevre" yaklaşımıyla değişiklik göstermiştir. Aynı zamanda Rusya; Çin ve Hindistan gibi uzak doğu ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu konuda Kozirev, "*Rusya, Doğu ile Batı arasında kalarak ortaklık alanını daraltmamalıdır, zira onun ilgi alanı daha geniştir*"³¹⁸ sözlerini sarfetmiştir. Yeltsin de bu anlayış etrafında bölge ülkelerini ziyaret ederek onlara ekonomik ve siyasi bağların artırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan 1996 yılında Şanghay'da gerçekleşen toplantıda "Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan" askeri alanda ortaklığı hedefleyen "Şanghay Beşlisi" kuruluşunu kurmuşlardır.³¹⁹

Öte yandan Rusya'nın 1990'larda Orta Doğu bölgesinde etkisiz kalmasında dış ekonomik yardımlar da önemli bir rol oynamıştır. Yeltsin, ABD yardımlarının kesilmemesi için bu bölgede gerçekleşen olaylara karşın etkin bir dış politika ortaya koyamamıştır. Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinin ardından ABD ile beraber hareket ederek BM'nin yaptırımlarına uymuştur.³²⁰

Kısacası Yeltsin dönemi, Atlantikçi bir anlayışla başlamış ve bölgesinde etkin bir politika üretememiştir. Bunun yanında zamanla Yeltsin ve Kozirev arasında oluşan fikir ayrılıkları da Kozirev'in görevden alınmasına neden olmuştur. 1996 yılında Kozirev'in

³¹⁶ Aleksandr Dugin, *Geopolitika Rossii (Rusya'nın Jeopolitiği)*, Moskova: Akademicheski Proekt, 2012, s. 366-377.

³¹⁷ Indrani Talukdar, "Russia's Foreign Policy in the Current Period: Continuation or a New Shift?", *Indian Council of World Affairs*, 2013, s. 2-3.

³¹⁸ Volna Skandalov Zahlestivaet, "Rossiski Parlament" (Skandal Rus Parlamentosunu Ele Geçirdi), *İzvestiya*, No: 233, 1992.

³¹⁹ Gilbert Archar, *Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya, Evrenin Efendileri*, der. Tarık Ali, İstanbul: Om Yayınevi, (Çev. Yavuz Alogan), 2001, s. 192.

³²⁰ N.Mark Katz, "Losing Balance: Russian Foreign Policy toward Iraq and Iran", *Current History*, C. 102, S. 666 (2003), s. 343.

yerine Dışışleri Bakanlığına Primakov getirilmiştir. Bu dönemde Rus politikası daha ön plana çıkmıştır. Primakov sonrasında dış politikada ulusal çıkar kavramına vurgu daha çok yapılmış ve Rusya'nın uluslararası örgütlerdeki etkinliği önem kazanmıştır. Bununla beraber Rusya'nın dış politika anlayışı çok taraflı bir şekil almaya başlamıştır. Aynı zamanda Primakov döneminde ABD merkezli tek kutuplu anlayış yerine Batı ülkeleriyle işbirliğini de kapsayan ve Rusya'nın çıkarları doğrultusunda çok kutuplu bir anlayışın ön plana çıkması amaçlamıştır.³²¹ Bu bağlamda 1996 sonrasındaki dönem Rusya'nın bölgede ve uluslararası sistemde etkinlik kazanmaya başladığı ve Rus ulusal çıkarları etrafında dış politika oluşturulmasını hedefleyen bir dönem olmuştur

Yeltsin dönemi bu bakımdan, Sovyetler sonrasında yeni bir dış politika anlayışının belirlenmesi açısından sorunlu bir dönemi içermektedir. Atlantikçi anlayış bu noktada Yeltsin'in iç ve dış politikasında etkisiz kalmaya başlamıştır. Bunun yerine Rus kimliği ve tarihini ön planda tutan Avrasyacı anlayışın etkin olması ile birlikte dış politikada aktif bir profil çizilmiştir. Bunun yanında Yeltsin döneminin etkisiz dış politikasındaki temel etken, Sovyetlerden kalan “olumsuz miras”tır. Ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak bozulmuş bir yapının, yeniden oluşturulması süreci Yeltsin'in dış politika etkinliğini azaltmıştır.³²²

4.2.Vladimir Putin Dönemi

Bu çalışmada, Putin dönemi dış politikası genel hatlarıyla iki dönemde incelenmektedir. İlki, 2000-2007 dönemi (pragmatik dış politika), ikincisi ise 2008 sonrası dönem (saldırgan realizm etrafında gelişen dış politika) olarak tanımlanabilir. İkinci dönem içerisinde Rusya'nın, Gürcistan, Ukrayna ve Suriye müdahaleleri bulunmaktadır.

Putin, ilk döneminde Batı'nın Rusya'nın “yakın çevre”sinde gösterdiği etkinliğe karşı sert bir tutum içerisinde olmamıştı. Bunda ekonomik kaygıların ön planda tutulması etkili olmuştur. Aynı zamanda Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya bölgesindeki olaylara karşı Batı

³²¹ F. Stephen Larrabee, Theodore W. Karasik, *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*, Rand Corporation, 1997.

³²² H. S. Magomedova, “Vneshnaya Politika Elcina” (Yeltsin'in Dış Politikası), *Simvol Nauki*, No. 5, 2016, s. 251.

tarafından Rusya'nın tavrının eleştirmesinden dolayı yeni bir sorun alanı oluşturmayacak şekilde ikili ilişkiler düzeltilmeye çalışılmıştır.³²³

Putin döneminde otoriteyi güçlendirmek adına oligarkların üzerinde baskı uygulayarak farklı yaklaşımların ortaya çıkması önlenmiştir. Bunun yanında medya alanında faaliyet gösteren oligarkların bastırılması ile medyadaki devlet kontrolü artırılmıştır. Bu süreçte devlette etkin olan oligark yapısı, yerini askeri/istihbarat yapısına bırakmıştır.³²⁴

Çeçenistan sorunu Putin'in Rusya'da etkinlik kazanmasındaki önemli bir başarıdır. 1999 yılında Çeçenistan'a yönelik gerçekleştirdiği müdahale ile sorunun büyük bir kısmı çözüme kavuşmuş ve isyan bastırılmıştır. Bu süreçte Batı ile olan iyi ilişkiler doğrultusunda Rusya'nın sert tavrı çok fazla tepki çekmemiştir. Daha sonrasında sorun Rus destekli Kadirov'un Çeçenistan'ın başına getirilmesi ile büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.³²⁵

Putin döneminin öne çıkan konularından biri de ABD ile varılan nükleer silahların azaltılması anlaşmasıdır. Bu bakımdan "START II" anlaşması 2000 yılında onaylanmıştır. Bunun yanında 2002 yılında da Bush ve Putin'in gerçekleştirdiği bir toplantıda mevcut nükleer silahların 2/3 oranında azaltılması planlanmıştır.³²⁶

Putin'in bu dönemde uyguladığı pragmatik dış politika ile Çeçen sorunu çözüme kavuşturulmuş ve enerji hatlarının güvenliği sağlanmıştır. 11 Eylül'ün ortaya çıkardığı terörizm tehdidi bu bakımdan Çeçen sorununun çözümüne katkı sağlamıştır. Uluslararası terörizm karşısında Rusya'nın ABD ve Batılı devletlerle aynı pozisyonda olması Rusya'ya karşı olumlu bir hava yaratmıştır. Bunun yanında Rusya'nın G8 ve DTÖ üyeliği elde etmesi de uygulanan pragmatik dış politikanın bir getirisi olmuştur.³²⁷

Putin'in ilk dönemde uyguladığı pragmatik dış politika sonucunda Batı ile iyi ilişkiler gelişmiştir. Aynı zamanda Rusya'nın yapısal dönüşümü ve sektörel düzenlemeleri sayesinde

³²³ Fikret Elma "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", *Journal of Azerbaijani Studies*, 2009, ss. 135-136.

³²⁴ S. Harun Yılmaz, *Rusya'da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi*, İstanbul: Versus Kitap, 2006, s. 362.

³²⁵ Sumantra Maitra, *Was Putin Ever a Friend of the West? Realism and the Rise and Decline of Putin's Rapprochement with the Bush Administration after 9/11*,

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2704623, 2011, s. 24.

³²⁶ CIDOB, "Foreign Policy of the Russian Federation", *CIDOB International Yearbook*, Barcelona: Barcelona Center for International Affairs, 2010, ss. 225-230.

³²⁷ Elma, a.g.m, 132

enerji alanında gelirlerini artırmıştır. Bu dönüşüm halkın ekonomik durumunun düzelmesine ve refah seviyesinin artmasına neden olmuştur. Bunun yanında enerji alanındaki başarısı ile tekrardan “büyük güç” olma iddiasını güçlendirmiştir.

Rusya’nın ekonomik olarak gelişme göstermesi ile daha etkin bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu bakımdan ABD’nin “Anti-Balistik Füze Anlaşması”ndan çekilmesi sonrasında Rusya da “START II” anlaşmasından çekilmiştir. Terörizmle mücadelede ABD ile beraber hareket etmesine rağmen BM çatısı altında gerçekleştirilecek Irak müdahalesinde veto hakkını kullanmıştır. Aynı zamanda Orta Asya’da askeri üsler kurmuş ve İran, Suriye ve Venezuela gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir.³²⁸ Rusya’nın 2008 krizinde Gürcistan’a yönelik uyguladığı revizyonist yaklaşım Mearsheimer’a göre saldırgan realizm etrafında değerlendirilmelidir. Bunu da “*Uluslararası sistem, büyük güçleri göreceli güçlerini artırmaya zorlar, çünkü büyük güçler bu sayede güvenliklerini sağlarlar*” yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır.³²⁹

Rusya’nın uygulamaya geçirdiği revizyonist yaklaşım 2008 Dış Politika Konseptinde görülmektedir. Bu durum Rusya’nın çıkarları ile ilgili alanlarda “*eğer partner ülkeler ortak bir eyleme katılmada hazırlıksızsa, uluslararası hukuk çerçevesinde tek taraflı hareket edebilir*” yaklaşımında görmek mümkündür.³³⁰ Gürcistan’a yönelik müdahale de bu konseptin yayınlanmasından sonra gerçekleşmiştir. 2013 yılında yayınlanan Dış Politika Konseptinde, Yakın Çevre ön plana çıkarılmış ve Avrasya Ekonomik Birliği özelinde ekonomik entegrasyona vurgu yapılmıştır. Son olarak da BDT’nin güçlendirilmesi ve ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.³³¹

2014 yılında Ukrayna Krizi sonrasında yayınlanan askeri doktrinde NATO’nun Rusya’nın yakın çevresine yönelik genişleme süreci ana tehdit olarak tanımlanmaktadır. NATO’nun bu bölgelere yönelik askeri kapasitesini ve Karadeniz’deki etkinliğini artırmak

³²⁸ CIDOB, a.g.e., s. 225.

³²⁹ John J. Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault”, *Foreign Affairs*, C. 93, S. 5 (2014), ss. 77-89.

³³⁰ CIDOB, a.g.e., s. 229.

³³¹ Elşan İzzatov, *Rusya’nın Yakın Çevre Politikasında Bir Enstrüman Olarak Etnik Temelli Sorunlar ve Güney Kafkasya*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 194.

istemmesini kendine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Bu bakımdan “Rus çıkarlarını tehdit eden” devletlerin, Rusya tarafından düşman olarak algılanacağı belirtilmiştir. Bu durum karşısında Rusya, ordunun güçlendirilmesini, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ve Latin Amerika gibi çeşitli örgüt ve ülkelerle işbirliğinin artırılmasını ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü’nün kapasitesinin geliştirilmesini planlamıştır. Bunun yanında Rusya dışında yaşanan Rus nüfusun korunması için de askeri müdahale yapılabileceği belirtilmiştir.³³² Rusya’nın yakın coğrafyasında ortaya çıkan “Renkli Devrimler” ile birlikte Arap Baharı sürecinin de “dış destekli gruplar” tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu bakımdan sivil toplum faaliyetlerinin denetim altına alınması ve dış müdahalenin önüne geçilmesi de bu doktrinle ortaya konulmuştur.³³³

Gürcistan ve Ukrayna müdahalelerinin ardından gerçekleşen bir diğer müdahale Suriye’ye yönelik olmuştur. Bu müdahale ile birlikte Rusya, ilk kez eski Sovyet coğrafyası dışında bir alanda askeri müdahale uygulamıştır. Bu bakımdan Rusya’nın Suriye müdahalesi Trenin tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

*“Rusya için Suriye sadece Ortadoğu jeopolitiği, Soğuk Savaş dönemindeki ittifak, silah satışları veya Tartus deniz ikmal tesislerinin yenilenmesi gibi özel çıkarlar ile ilgili değildir. (...) Rusya’nın siyasi perspektifinden bakıldığında Suriye, daha çok tıpkı geçmişteki Libya, Irak veya Yugoslavya’da olduğu gibi dünya düzeni konusu ile ilgilidir. Kimin askeri güç kullanıp kullanmayacağına, kimin hangi koşullarda ve kurallarda askeri gücün kullanabileceğine karar verdiği ile ilgilidir.”*³³⁴

Bu bakımdan Rusya’nın 2008 sonrasında uyguladığı müdahalelerin farklı nedenleri bulunmaktadır. Dolayısıyla Moskova yönetimi, Gürcistan ve Ukrayna’da yakın çevresini korumak isterken Suriye’de güç mücadelesi içerisinde.

³³² Elnur İsmayilov, Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya’nın Yeni Askeri Doktrini, *Bilgesam Analiz*, no: 1190, 2015, s. 1-3.

³³³ İzzatov, a.g.m., s. 196.

³³⁴ Dmitri Trenin, “Syria: A Russian Perspective”, 28.06.2012, <http://carnegieendowment.org/2012/06/28/syria-russian-perspective/ccln>, (10.10.2021).

5. Bağımsızlık Sonrasında Rusya-Ukrayna İkili İlişkileri

Ukrayna bağımsızlık sonrası dönemde demokratikleşme sürecine girmiştir. Bundan dolayı demokratik bir yönetimin oluşturulabilmesi için sivil toplum ve ekonomik pazara ihtiyaç duymuştur. Rusya ise aynı dönemde eski geleneklerini bırakarak Batı yanlısı ılımlı bir politika uygulamaya devam ediyordu.

Bağımsızlık sonrasında iki ülke de Batı ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bunun yanında Rusya'nın önderliğinde oluşturulan BDT'ye yönelik iki ülke arasında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ukrayna birliğin içerisinde ekonomik olarak bulunmayı amaçlarken; Rusya, Ukrayna'nın birliğe bağlı kalmasını hedeflemiştir. Bu bağlılığı da ekonomik güç unsurlarıyla sağlamıştır.³³⁵ Bu sorunun yanında iki ülke arası SSCB döneminden kalan nükleer silahların hangi ülkede kalacağı konusu büyük bir sorun oluşturmuştur. Ukrayna'da Kravçuk döneminde çözüme kavuşmayan konu Kuçma döneminde Ukrayna'nın silahları teslim etmesiyle ortadan kalkmıştır.³³⁶

İki ülke arasında Kırım ve Sivastopol üzerinde de bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Rusya, bu bölgelerdeki Ukrayna hakimiyetini istememekte ve Ukrayna'nın Rusya'nın bir parçası olduğunu belirtmektedir. Rusya için Ukrayna, Karadeniz'deki etkinliği sürdürmek istemesi ve büyük bir Rus nüfusunu barındırmasından dolayı önemlidir.³³⁷ Ancak yine de Putin döneminde uygulanan pragmatik dış politikada, "Ukrayna ve Gürcistan" gibi dış sorunların yerine "Çeçenistan ve Dağıstan" gibi iç sorunlar ön planda tutulmuştur. Aynı zamanda Batı ile iyi ilişkiler geliştirilmiş ve ABD'nin terörle mücadelesine destek verilmiştir.³³⁸ Ancak 2008 sonrasında değişen Rus dış politikasında "yakın çevre" yaklaşımı yenilenmiş ve Ukrayna başta olmak üzere eski Sovyet coğrafyasında üstünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Rusya; Ukrayna ve Gürcistan'ın AB ve NATO üyelikleri

³³⁵ Turan, a.g.m., s. 372.

³³⁶ Kuzio, a.g.m., s. 22.

³³⁷ Sertif Demir, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 181.

³³⁸ Gerard Toal, *Near Abroad: Putin the West and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 90-92.

konusunda tavizsiz bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Putin yaptığı bir konuşmada bu durumun “savaş sebebi” sayılacağını açıkça belirtmiştir.³³⁹

Rusya ve eski Sovyet coğrafyası arasında ekonomik düzeyde gelişen ilişkiler, yaşanan devrim süreçleri (Gül, Turuncu ve Lale Devrimi) ile birlikte değişim göstermiştir. Bu bakımdan Ukrayna’da yaşanan devrim süreci sonrasında Ukrayna-Rusya ilişkilerinde gerilimler yaşanmıştır. Batı yanlısı Yuşçenko’nun iktidara gelmesiyle birlikte ekonomi ve enerji alanları başta olmak üzere birçok alanda Rusya, Ukrayna’ya yönelik baskı uygulamaya başlamıştır. Rusya’nın enerji alanında uyguladığı baskı ve gaz kesintisi sadece Ukrayna’yı değil aynı zamanda Avrupa’yı da doğrudan etkilemiştir.³⁴⁰ Bunun yanında Moskova, eski Sovyet coğrafyasında Rus etkisini artırmak için kendi destekçilerini oluşturmuş ve onları desteklemiştir.

Yuşçenko döneminde sıkıntılı olan ikili ilişkiler Yanukoviç’in göreve gelmesiyle tekrardan ivme kazanmış ve Rus etkisinin giderek arttığı görülmüştür. Bu duruma örnek olarak AB ile imzalanması planlanan “Avrupa Birliği ile İşbirliği Anlaşması” Rusya’nın baskısı sonucunda imzalanmamıştır. Ekonomik olarak sıkıntılı bir süreç geçiren Ukrayna, bu süreç sonrasında siyasi bir krizin içerisine girmiştir. Bu kriz sonucunda Yanukoviç görevden alınmış ve Rusya da bu duruma karşılık olarak Kırım bölgesini ilhak etmiştir. Yaşanılan bu süreç Ukrayna içerisindeki Rus algısının tamamen değişmesine neden olmuştur.³⁴¹

Rusya ve Ukrayna arasında Kırım ve Sivastopol bölgesi önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Karadeniz bağlantısı ve Rusya’nın askeri deniz üssünün burada olması açısından Rusya bu bölge üzerinde Batı etkisinin oluşmasını istememiştir. Bu bakımdan Sivastopol Üssü’nün kiralama sözleşmesinin bitecek olmasından dolayı 2010 yılında enerji fiyatlarının düşürülmesi konusunda uzlaşmaya varılmış ve üssün kullanımı 25 yıllığına

³³⁹ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 3 (2010), s. 204.

³⁴⁰ Angus Roxburgh, *The Strongman Vladimir Putin and the Struggle for Russia*, New York: I.B.Tauris, 2013, s. 318.

³⁴¹ Vincent L. Morelli, “Ukraine: Current Issues and U.S. Policy”, *Congressional Research Service*, <https://sgp.fas.org/crs/row/RL33460.pdf>, 2017, s. 1-2, (28.09.2021).

tekrardan Rusya'ya verilmiştir.³⁴² Bununla birlikte Kırım'ın ilhakı ve Sivastopol'un Rusya'da bulunmasının yanında Donbas gibi şehirlerde de ayrılıkçı hareketler Rusya tarafından desteklenmiştir.

Rusya ve Ukrayna ilişkisine bakıldığında 2000 sonrasında yaşanan olayların etkisi ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan “Turuncu Devrim”, “Yanukoviç Dönemi” ve “Euromaidan Olayları” ikili ilişkilerin olumsuz olarak değişmesinde etkili olmuştur.³⁴³

Kırım'ın ilhakı iki ülke arasında çatışma ortamı oluşturmuş ve Rusya'nın etnik yapı söylemini kullanarak Ukrayna'nın iç işlerine karışmaya başladığını göstermiştir. Bu bakımdan Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere karşı 1991 öncesi döneme benzer bir tavır takınacağını ortaya koymuştur.³⁴⁴

Bu noktada Rusya, Ukrayna ile yaşadığı sorunlardan dolayı enerji alanının etkilemesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan doğal gaz ve petrol taşımacılığında Ukrayna'nın önemli bir transit geçiş sağlamasına karşın alternatif güzergâhlar oluşturularak enerji güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Buna göre Rusya, enerjide Ukrayna'yı minimize edecek transit güzergâhlar üzerinde durmuştur.³⁴⁵ Türk Akımı bu bakımdan ön plana çıkan bir proje olmuştur.

³⁴² H. Alparslan Özmen, “Enerji Güvenliği Politikaları ve Kırım”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. H. Çomak, M. Ö. Ultan, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 763.

³⁴³ Andrei Tsygankov, “The Sources of Russia's Ukraine Policy”, *Russian Analytical Digest*, S. 158 (2014), s. 2.

³⁴⁴ Abdülkadir Baharçipek, Osman Ağır, “Kırımın Rusya Federasyonu'na Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52 (2015), s. 41.

³⁴⁵ M. Victor Nadejda, David G. Victor “Bypassing Ukraine: exporting Russian gas to Poland and Germany”, *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, ed. David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 123.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-UKRAYNA KRİZİ

Rusya-Ukrayna krizi, Ukrayna'nın batı entegrasyonuna yönelmesi ile yükseliş eğilimine girmiştir. Rusya'nın, “yakın çevre” olarak tanımladığı bölgede kendisine tehdit oluşturabilecek bir hareketlenmeyi önleme kararlılığında olduğu, 2008 Gürcistan-Rusya çatışmasında deneyimlenmiştir. Bu bakımdan Rusya-Ukrayna çatışması 2008 Rusya-Gürcistan çatışmasına benzemektedir.

1. Kırım'ın İlhakına Giden Süreç: Euromaidan Olayları

Ukrayna, II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin sonra oluşan yapı itibarıyla etnik, dilsel ve kültürel çeşitliliğe sahip bir ulus devlettir. Yüzyıllar boyunca, büyük hanedanlar ve çok uluslu imparatorluklar, Ukrayna'nın çeşitli bölgelerini kontrol etmiştir. Galiçya'nın batı toprakları, Habsburg Avusturya-Macaristan imparatorluğunun bir parçasıydı, Kırım yarımadasında ise Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman Tatarların koruyuculuğunu yapmıştır. Bu bakımdan Kiev, modern dönemde milliyetçilik içinde oluşan folklor, propaganda ve kitle hareketi açısından hem Rus hem de Ukrayna ulusal bilincini barındırmaktadır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak, Orta ve Doğu Avrupa sınırları ile birlikte etnik dağılımlarda da değişiklik olmuştur. Ukrayna, Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra 1918'de bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Brest Litovsk Antlaşması'yla birlikte Almanya tarafından işgal edilmiş, ancak bu işgal kısa süreli olmuştur. 1921'e kadar bağımsız kalan Ukrayna Halk Cumhuriyeti, Sovyet yönetimi altına girerek “Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adını almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından işgale uğramıştır. Naziler, Kırım'ı işgal ederek “Lebensraum” için hayati bir bölge oluşturmaya çalışmışlardır. Alman işgali son bulduktan sonra Sovyet yönetimi tarafından, Kırım Tatarları bölgeden sürülmüştür. Buna neden olarak da Kırım Tatarlarının savaş döneminde Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiası gerekçe gösterilmiştir. Bunun yanında

Stalin, Kırım gibi düzensiz bölgelerde daha sağlam bir hakimiyet oluşturmak için bölgeye Rus etnik gruplarını yerleştirerek bölgenin kontrolünü sağlamak istemiştir.³⁴⁶

Ukrayna'daki siyasi ve toplumsal yapıdaki düzensizlik sadece çeşitlilikten kaynaklanmaz, bu aynı zamanda Sovyet siyasetinin bir mirasıdır. Nitekim son dönemlerde Ukrayna'da artan milliyetçilik, iç siyasette de etkili olmaya başlamıştır. Ukrayna üzerindeki nüfuzunun devam etmesini isteyen Rusya için bu durum sorun oluşturmaktadır. Bunun yanında Ruslar, bölgeselci görüntüleriyle Ukrayna siyasetinde etkili durumdadır. Bunun örneklerini 2014 krizinde açıkça görmek mümkündür. Ukrayna'nın batı kısmı, Ukrayna ulusal kimliğine sahip ve Ukraynaca konuşanların yoğun olduğu bölge iken, Dinyeper nehrinin doğusu, Ukraynalı kimliğine sahip olan ancak milliyetçiliği reddeden Rusça konuşanların çoğunlukta olduğu bir bölgedir. Kırım Yarımadası, Rusya tarafından fiilen ilhak edilmesi sürecine kadar, Rus nüfusun etkin olduğu ve Ukrayna kimliğinin daha az kabul gördüğü bir bölge olmuştur.³⁴⁷ Bununla birlikte, toprak bütünlüğü sadece Ukrayna iç siyasetinde değil, aynı zamanda Avrupa güvenlik sistemlerinde de önemli bir nokta olduğundan, Ukrayna milliyetçiliği, bölgeselcilik ve ayrılıkçılık, Sovyet sonrası Ukrayna'daki çatışmanın ana noktalarını oluşturmaktadır.

Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak 1991 yılında kurulmasından bu yana yukarıda belirtilen çatışma kaynakları, ülkenin kalkınması ve iç siyaseti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Batı ve Doğu yönelimi arasında toplumun bölünmesi sonucunda, Rusya yanlısı ve Batı yanlısı hükümetler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda oluşturulan kurumlar, eski Sovyet geleneği ve seçkinlerinin davranış kalıplarının dışına çok fazla çıkmamış ve bu da demokratik yapının kurulmasını geciktirmiştir. 2004 yılında meydana gelen Turuncu Devrim, Ukrayna'da Batı değerlerinin ön planda tutulmasını amaçlayan, demokratik bir talep doğrultusunda gelişim göstermiştir. Bunun yanında eski Sovyet geleneğinin devamı olan oligarşik yapının ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir halk eylemi olarak kendini göstermiştir.

³⁴⁶ Robert Szporluk, "The Ukraine and Russia" in *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, ed. Robert Conquest, Stanford, CA: Hoover Press, 1986, s.151–182.

³⁴⁷ Klaus Bachmann, Igor Lyubashenko, *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, New York: Peter Lang, 2014, s.102–118.

2004 devriminden sonra, beklenen etki oluşmamış ve Rus yanlısı bir yaklaşımı benimseyen Bölgeler Partisi'nin yükselişi gözlemlenmiştir. 2010 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini, Bölgeler Partisi'nden Viktor Yanukoviç kazanmıştır. T. Kuzio, Yanukoviç için "SSCB'nin dağılmasından bu yana en Neo-Sovyet siyasi lider" tanımlamasını yapmıştır.³⁴⁸ Dolayısıyla Yanukoviç döneminde, Rusya ile bozulan ilişkiler düzeltilmiş ve Turuncu Devrimi ortaya çıkaran sorunlar göz ardı edilmiştir.

İç çatışma hatlarına ek olarak dış aktörler (NATO, AB, ABD) de Ukrayna iç politikasını şekillendirmiştir. Bunun yanında dış aktörlerin etkileri, 2014 çatışmasındaki revizyonist Rus sert gücü için belirleyici olmuştur.

1990'ların ortasından itibaren NATO ve AB'nin doğuya genişlemesiyle birlikte, Soğuk Savaş sırasında SSCB bloğuna dahil olan birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesi, Batı sistemine entegre olmuşlardır. Rusya, bu süreçte genelde aktif bir çatışmadan kaçınırken Gürcistan'ın, AB ve NATO eksenine yönelmesinden dolayı askeri olarak müdahalede bulunmuştur. Rusya açıkça, yakın çevresindeki ülkeler üzerindeki kontrolünü kaybetmemek istemektedir. Ayrıca, bu bölgelerde bulunan Rus azınlık nüfusunun da korunmasını amaçlayarak çıkarlarını devam ettirmek istemektedir. NATO ve AB'nin, eski Sovyet coğrafyasında genişlemesi Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır. Ancak, 2008 yılında yaşanan bu kriz ve daha sonrasında Kırım konusu göz önüne alındığında AB ve NATO'nun, Rusya'nın gerçekleştirdiği askeri müdahalelere sert tepki veremediği görülmüştür. Bu bağlamda AB'nin, Rusya'ya karşı olan enerji bağımlılığının büyük payı bulunmaktadır.

Batı ve özellikle AB, Rusya ile örtüşen etki alanında hiçbir zaman jeopolitik bir çatışmayı tetikleme niyetinde olmasa da Mart 2014'te AB, Ukrayna'nın stratejik yönelimi konusunda Rusya ile zaten bir çatışmaya girdiğini fark etmiştir.³⁴⁹ AB, 2009 yılında Rusya'nın komşuları olan Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna için bir Doğu Ortaklık Programı oluştururken, Moskova buna karşılık olarak etki alanını ve ekonomik ilişkilerini korumak için bir Avrasya Gümrük Birliği inşa etme sürecini

³⁴⁸ Kuzio, a.g.m., 2016, s. 4.

³⁴⁹ Ulrich Speck, "How the EU Sleepwalked into a Conflict with Russia", *Carnegie Europe*, 2014, s. 24.

başlatmıştır.³⁵⁰ Bununla birlikte, her iki tarafın da kullandığı ve sunmak zorunda olduğu araçlar ve teşvikler farklı nitelikteydi. AB, ekonomik pazar, liberal demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temel noktalar üstünde dururken; Rusya, doğal kaynaklar, düşük enerji fiyatları ve kısmen hala var olan Sovyet kökenli güç yapıları ve propaganda üzerinden komşu devletler üstünde güç sahibi olmayı amaçlamıştır.

Rusya'nın ortaya koyduğu Avrasya entegrasyonu yaklaşımında Ukrayna, diğer eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere farklı bir pazar olanağı sunmaktadır. Bu bakımdan Ukrayna, Batı ile Rusya arasında enerji koridoru görevi görerek, Rusya'ya farklı bir fayda sağlamaktadır. Bundan dolayı da Ukrayna'nın, Avrasya Birliği'nde yer almaması ekonomik olarak olumsuz bir durum ortaya çıkaracaktır.

Rusya'nın jeopolitik bakış açısından Ukrayna, Beyaz Rusya gibi Batı için sadece bölgesel bir tampon değil, aynı zamanda stratejik önemi bulunan askeri ve deniz kaynaklarına sahip bir ülkedir. Özellikle, Rusya'nın Karadeniz Filosunun (BSF) Sivastopol'daki tesisleri, bu yarımada'yı Avrupa sınırlarının ötesinde stratejik bir alan haline getirmektedir. Ukrayna SSC'sinin kurulması, SSCB içinde ekonomik yönlendirmeyi daha iyi organize etmek için sadece bir idari eylemdi. 1991'den sonra Ukrayna'nın bağımsızlığı, temel jeopolitik nedenlerden dolayı, Ukrayna'yı ve özellikle Kırım'ı etkisi altında tutmak için kapsamlı bir Rus politikası ortaya konulmuştur.

Dolayısıyla, Ukrayna'daki 2014 krizi, karmaşık iç ve dış faktörler bileşkesinden ortaya çıkmıştır. Yanukoviç, 2013 yılının kasım ayında AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamak veya Kremlin ile iç içe geçmiş ilişkilerini sürdürme konusunda kritik bir karar vermek zorunda kalmıştır.³⁵¹ Bu konuda, Rusya ticaret ambargosu uygulayarak özellikle doğu Ukraynalı sanayicileri hedef alırken, Yanukoviç, Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması durumunda oluşacak Rus ekonomik ve siyasi tepkilerini telafi etmek için AB'ye de yakınlaşmıştır.

³⁵⁰ Lawrence Freedman, "Ukraine and the Art of Crisis Management", *Survival: Global Politics and Strategy* C. 56, S. 3 (2014), s. 17–18.

³⁵¹ Lilia F. Shevtsova, David J. Kramer, "Ukraine, Russia, and Two Horses", *Carnegie*, 21.08.2012, <http://carnegie.ru/2012/08/21/ukraine-russia-and-two-horses>, (25.10.2021)

Ukrayna hükümeti, 21 Kasım 2013'te AB ile ortaklık sürecini askıya aldığını açıklamıştır. Bundan dolayı Kiev'in Merkezi Meydanı'nda 1500'den fazla protestocu toplanmıştır. Bu ilk gösteri, zamanla “Euromaidan” olarak adlandırılan kalıcı bir protesto hareketine dönüşmüştür. Bir hafta sonra AB Vilnius Zirvesi'nde Yanukoviç, Ortaklık süreci konusunda bir anlaşmaya varma iradesi gösterememiştir. Yaklaşık 100.000 kişiye ulaşan protestolarla karşı karşıya kalan Yanukoviç, güçlü bir kampanya başlatmıştır.³⁵²

Artan protestolara karşı sert önlemler alınmış ancak protesto grubunun yapısının değişmesi ve genişlemesi ile birlikte olaylar 2014 Şubatına kadar genişleyerek devam etmiştir. Protestoların temel argümanları olarak AB'ye üyelik, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar şekillendirici olmuştur. Bunun yanında AB bayraklarının sloganlaşması da protestoların hedefini ortaya koymaktadır.³⁵³

Berkut özel polis güçlerinin, Aralık 2013 başlarında ilk sert müdahalesi protestoların ikinci aşamasının başlangıcı olmuştur. Hükümetin, protestoları engelleyememesi ve polisin güç kullanması nedeniyle gösteriler daha geniş alanlara yayılmıştır.³⁵⁴ Maidan'da gerçekleşen olaylar, önlenememesi sebebiyle ülkenin geneline yayılmış ve nihayet sivil bir devrime dönüşmüştür. Protestoların barışçıl olması ve Batı yanlısı görüntüsünden dolayı ilk aşamada parlamento muhalefetine bir kısmı tarafından da desteklenirken, artan eylemlerle birlikte temel hedefin hükümet değişikliğine doğru evrilmesi söz konusu olmuştur.

2014'ün başı itibariyle protestoların şiddetlenmesi ise, iç sorunların çözümüne yönelik yaklaşımın değişmesine yol açmıştır. Protestocuların zamanla eylemleri sonlandıracağı düşüncesi gerçekleşmemiş ve Maidan'daki gösteriler daha da şiddetlenmiş, hatta göstericiler yetkililerle müzakere yolunu dahi kabul etmemişlerdir. Yaşanan protestoların sonunda hükümet ve muhalefet 21 Şubat 2014'te, bir anlaşma imzalayarak

³⁵² “AB Zirvesine Ukrayna Gölgesi”, *Amerika'nın Sesi*, 28.10.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ab-zirvesine-ukrayna-golgesi/1799635.html>, (26.10.2021).

³⁵³ “Ukrayna: AB yanlılarından büyük gösteri”, *BBC Türkçe*, 09.12.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131208_ukrayna_yenigosteri, (26.10.2021).

³⁵⁴ “Polis göstericileri dağıttı”, *DW Türkçe*, 09.12.2013, <https://www.dw.com/tr/polis-g%C3%B6stericileri-da%C4%9F%C4%B1tt%C4%B1/a-17281794>, (26.10.2014).

seçime gidileceğini açıklamıştır. Bunun yanında Anayasa, eski haline getirilerek başkanın yetkilerinin azaltılacağı da kabul edilmiştir.³⁵⁵

22 Şubat 2014 tarihinde, 2004 Turuncu Devrimi sonrasında güç kazanmaya başlayan Yanukoviç, Başkenti terk etmek durumunda kalmış ve Rus etkisinde bulunan Harkov bölgesine gitmiştir. Bu bölgeye gitmesinin nedeni olarak bir açıklama yapmamakla beraber, yeniden güç kazanmak için oraya gittiği görüşü ön plana çıkmıştır.

Yanukoviç, 28 Şubat'ta (2014) Rusya'nın Rostov-on-Don kentinde bir basın toplantısı düzenlemiş ve kendisinin kurban olarak seçildiğini ifade etmiştir. Yaşanan süreç Yanukoviç'in görevden alınması ile sonuçlanmıştır. Ukrayna Parlamentosu, Yanukoviç'in bu adımını istifa olarak yorumlayarak, geçici bir hükümet kurmuş ve 2014 Mayıs'ında cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacağını açıklamıştır. AB ve ABD, geçici hükümeti tanıırken; Rusya, Yanukoviç'in görevden alınmasının gayri meşru olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶

Kurulan geçici hükümet Rus nüfusunun çoğunlukta bulunduğu yerler için çeşitli önerileri kabul etmiştir. Buna göre, Kırım başta olmak üzere çeşitli yerlerde, Rusya'nın resmi dil olmaktan çıkarılması örnek verilmektedir. Bu durum bu bölgede yaşayan Ruslar tarafından protesto edilmiştir.

Yaşanan olaylar sonrasında 25 Mayıs 2014'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini Petro Poroşenko kazanarak Ukrayna'nın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Poroşenko, yemin töreninde Ukrayna'nın doğu bölgesindeki çatışmaların sonlandıracağını belirtmiştir.³⁵⁷

2. Kırım`ın Rusya Tarafından İlhakı

Yanukoviç yönetiminin “Ortaklık Anlaşması”nı imzalamaması sonrasında başlayan olaylar, ilerleyen süreçte Yanukoviç karşıtı bir hal almıştır. Büyük çoğunluğunu sivil halkın

³⁵⁵ “Ukrayna'da "anlaşma sağlandı", *BBC Türkçe*, 21.02.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140221_ukrayna_1, (26.10.2014)

³⁵⁶ “Yanukoviç'ten basın toplantısı”, *TRT Haber*, 28.02.2014, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yanukovicten-basin-toplantisi-119706.html>, (26.10.2021).

³⁵⁷ “Ukrayna: Poroşenko cumhurbaşkanı olarak yemin etti”, *BBC Türkçe*, 07.06.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140607_ukrayna_yemin, (26.10.2021).

oluşturduğu gösterilere aşırı sağcı gruplar da destek vermiştir.³⁵⁸ Rusya tarafından yapılan açıklamalarda aşırı sağcı gruplar ön plana çıkartılarak Ukrayna’da yaşanılacak bir yönetim değişikliğinin olumsuz sonuçlar oluşturacağı belirtilmiştir.³⁵⁹ Artan gerginlikler sonrasında 22 Şubat’ta Ukrayna Parlamentosu, Cumhurbaşkanı Yanukoviç’i görevden azletmiştir. Yanukoviç bu durum karşısında, Ukrayna’yı terk etmiş ve Rusya’ya sığınmıştır. Ukrayna’da ise yeni yapılacak seçimlere kadar bir geçiş hükümeti oluşturulmuştur.³⁶⁰

Rusya, Yanukoviç’in görevden alınmasını darbe olarak yorumlamış ve bu süreci tanımadıklarını belirtmiştir. Kırım’da yaşayan Rus nüfusu kendilerinin tehdit altında olduğunu ve geçici hükümetin Rus dilinin yasaklanması konusunda baskı uyguladığını ifade etmişlerdir.³⁶¹ Bu süreç sonrasında Rusya, askeri harekâta bulunarak “Kırım Yüksek Konseyi” ve “Bakanlar Konseyi” üzerinde kontrolü ele geçirmiştir. Kırım’da bulunan kamu binalarına Rusya bayrağı çekilmiş ve Yüksek Konsey, Bakanlar Kurulunu feshederek “Rusya Birlik Partisi”nin başındaki Sergey Aksyonov’u Başbakan olarak belirlemiştir. Aksyonov, 1 Mart’ta Kırım’daki düzeni ve güvenliğini sağlamak için Rusya’ya başvurmuş ve Rusya Parlamentosu da Kırım’daki Rus topluluğunun haklarının korunması için Putin’e askeri güç kullanma yetkisi vermiştir.³⁶² Bunun yanında Rusya, Yanukoviç’in görevden alınmasından sonra doğalgaz anlaşmasını askıya alarak eski tarifenin uygulanmayacağını belirtmiştir.

Rusya’nın etkisi altına giren Kırım Parlamentosunda, Kırım’ın statüsünün belirlenmesine yönelik bir referandum kararı alınmıştır. 16 Mart olarak belirlenen referandumda halka “*Rus vatandaşı olmak suretiyle Rusya Federasyonu’na katılmayı*

³⁵⁸ David R. Marples, “Russia’s Perceptions of Ukraine: Euromaidan and Historical Conflicts”, *European Politics and Society*, C. 17, S. 4 (2016), s. 425-431.

³⁵⁹ David R. Marples, *Ukraine in Conflict: An Analytical Chronicle*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017, s. 34.

³⁶⁰ Steven Pifer, “Poroshenko Signs EU-Ukraine Association Agreement”, *Brookings*, 27.06.2014, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/06/27/poroshenko-signs-eu-ukraine-associationagreement/>, (27.10.2021).

³⁶¹ Amanda Paul, “Crimea One Year After Russian Annexation”, *Policy Brief*, 2015, s. 2.

³⁶² Andrew Foxall, “Putin’s Peninsula: Crimea’s Annexation And Deterioration”, *Russia Studies Centre Policy Paper*, S. 4 (2015), s. 4.

destekliyor musunuz?”, “*1992 Anayasası’na dönülmesi suretiyle Kırım’ın eski statüsünü kazanmasını destekliyor musunuz?”*³⁶³ şeklinde sorular yöneltilmiştir.

7 Mart’ta, Kırım Yüksek Konseyi Başkanı Vladimir Konstantinov başkanlığındaki bir delegasyon, Devlet Duması Başkanı Sergey Narişkin ile Moskova’da bir araya gelmiştir. Narişkin, Rusya’nın “Kırım ve Sivastopol halkının özgür ve demokratik seçimini” destekleyeceğini bildirmiştir. Bu bağlamda yapılacak olan referandum öncesi Rusya’nın etkisinin daha da arttığı görülmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra Simferopol, Sivastopol, Yalta ve Kerç bölgelerinde, Kırım’ın Rusya ile birleşmesine yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde Kırım halkının Rusya ile birleşmeden yana oy kullanılmasına yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.³⁶⁴

Kırım Parlamentosu Başkanı Vladimir Konstantinov, Moskova ziyaretinden sonra yaptığı toplantıda: “*Moskova’dan güzel haberlerle geldik. Kardeş insanlarımız bizi kompozisyonlarına alıyor, Rusya Federasyonu’nun süjesi olacağız. Bunu yapmak için 16 Mart’ta gelin ve gerektiği gibi oylayın. 16 Mart’ta memleketimize geri dönüyoruz.*”³⁶⁵ açıklamasında bulunmuştur.

Vladimir Konstantinov, Yüksek Konsey’in internet sitesinde Kırım sakinlerine hitaben yaptığı konuşmada, Kırım’ın 1954’te yerel halkın rızası olmadan, Ukrayna’ya bağlanmasının³⁶⁶ ‘büyük bir adaletsizlik’ olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda yapılan referandum öncesinde Kırım’ın, Rusya’ya ait olduğu vurgusu şu sözlerle öne çıkarılmıştır:

“Kırım, Ukrayna içinde iyi bir statü elde etme olanaklarını tüketti. Bu devletin siyasi arenasında daha fazla kalmamız, Kırımlıları sadece kültürel ve etnik hatlarda aşışılama ve ayrımcılıkla değil, aynı zamanda gerçek anlamda fiziksel yıkımla tehdit ediyor. Vatan bizi bekliyor. Doğru seçimi yaparsak, ülkelerine uyum sağlamamıza

³⁶³ Habibe Özdal, Hasan Selim Özertem, Kerim Has, Mehmet Yeğin, “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu”, *USAK Analiz*, No 28 (2014), s. 6.

³⁶⁴ “Ukraine crisis: Russia MPs welcome Crimea referendum”, *BBC*, 07.03.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26489936>, (27.10.2021).

³⁶⁵ ‘A rally for joining Russia is being held in the center of Simferopol’, *TASS*, 09.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1032682>, (27.10.2021).

³⁶⁶ Kırım, 1654 yılında imzalanan Presyaslav Antlaşması’nın 300. yıldönümü hediyesi olarak, 1954 yılında Kruşçev tarafından Ukrayna SSC’ye transfer edilmiştir.

*yardımcı olurlar. Öğrenciler, devlet memurları, emekliler için vatandaşlarımızın menfaatlerini korumayı ve bu geçişte kayıpları önlemelerini sağlayan gerekli programlar gerçekleştirildi. Rusya Federasyonu'nun merkezi hükümetine, Rusya bölgelerine yardım etmeye hazırız. Son 23 yıldır yaşadığımız Ukrayna artık yok ve tek bir eyalette birlikte müzakere edeceğimiz kimse yok.”*³⁶⁷ Açıklamada, Ukrayna’da yaşanan siyasi güç boşluğu ön plana çıkarılmıştır.

9 Mart itibarıyla Kırım Özerk Cumhuriyeti topraklarında tüm Ukrayna televizyonları yayınlarını sona erdirmiş ve onun yerine Rus televizyon kanalları yayına başlamıştır. Bunlar arasında “Birinci Kanal, Rusya 24, NTV, TNT, STS ve Rusya-1” kanalları yer almıştır. Yerel yayın kanalları arasında bulunan devlet televizyonu ve radyo kanalı faaliyetlerine devam etmiştir. 9 Mart'ta, Rus hükümetinin Kırım'ın endüstriyel ve ekonomik altyapısının gelişimini desteklemek için yaklaşık 40 milyar ruble yatırım yapacağı belirtilmiştir.

14 Mart 2014'te Ukrayna Anayasa Mahkemesi, Kırım'da yapılacak olan referandumun anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir. Ancak referandum, Ukrayna yetkililerinin muhalefetine rağmen belirlenen günde yapılmıştır. Resmi olarak yayınlanan rakamlara göre Kırım'da seçmenlerin %96.77'si “Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesi” yönünde oy kullanmıştır.³⁶⁸ Sivastopol'da ise bu rakam %95,6 olmuştur.³⁶⁹ 16 Mart'ta yapılan referandum sonrasında 18 Mart'ta Rusya ve Kırım arasında Rusya'ya “katılım anlaşması” imzalanmıştır.³⁷⁰ Anlaşma doğrultusunda Kırım'ın Rusya'ya entegrasyonunu sağlamak için “Kırım İşleri Bakanlığı” kurulmuştur. Bu bakımdan Rusya, bir ay gibi bir sürede Kırım'ın ilhakını gerçekleştirmiştir.³⁷¹

³⁶⁷ ‘Head of the Crimean Parliament: the transfer of the peninsula to Ukraine was a flagrant injustice’, TASS, 09.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1032750>, (27.10.2021).

³⁶⁸ “Malyshev: 96.77% of Crimeans who participated in the voting voted for reunification with the Russian Federation”, TASS, 17.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1052196>, (27.10.2021).

³⁶⁹ “In Sevastopol, 95.6% of those who voted supported the entry of Crimea into the Russian Federation”, TASS, 17.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1052517>, (27.10.2021).

³⁷⁰ “Delimitation of maritime borders in the Black Sea and in the Sea of Azov”, *The Voice of Russia*, 18.03.2014, <https://www.globalresearch.ca/crimea-is-now-part-of-russia-putin-signstreaty/5373953>, (27.10.2021).

³⁷¹ Foxall, a.g.m., s. 5.

Kırım'ın ilhakı, Rusya'ya karşı uluslararası alanda ciddi tepkileri de beraberinde getirmiştir. Rusya ise bu eleştirilere karşı olarak referandumun uluslararası hukuka uygun olduğunu savunmuş ve Putin, yaptığı açıklamada “Kosova”yı şu sözlerle örnek göstermiştir: *“Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılması, tıpkı Kosova’nın Sırbistan’dan ayrılması gibidir (...) Ben Rusya’nın herhangi bir uluslararası hukuku ihlal ettiğine inanmıyorum. Kosova bağımsızlığını parlamento kararı ile ilan ettiyse, Kırım da yarımada sakinlerinin oylarıyla Rusya’ya bağlanma kararı almıştır.”*³⁷²

Referandum konusunda çeşitli tartışmalar bulunmakla beraber, yapılan açıklamalarda ve yorumlarda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarının temsilcileri yapılan referanduma ilişkin olarak “sözde referandum” ve “askeri görevlilerin gözlem yaptığı referandum” adını vermişlerdir. Yapılan referandum sonrasında Rusya tarafından, Kırımlıların doğru bir karar vererek “anavatana” döndükleri belirtilirken Kırım Tatarları, süreç konusunda olumsuz düşünmüşlerdir.³⁷³ Bu bağlamda yapılan referandum Kırım halkı açısından da etnik bağlamda farklı anlamlar ortaya çıkarmıştır. Ruslar, bunu anavatana dönüş olarak yorumlarken; Tatarlar ve Ukraynalılar, sözde referandum olarak tanımlamışlardır. Bu bakımdan Kırım’ın iç sorunlarının artması kaçınılmaz olmuştur.

Kırım’ın ilhak edilmesinin ardından, Rusya’nın Rus azınlıkların çıkarlarını korumak için askeri/ekonomik/siyasi müdahalede bulunmasının önünü açmıştır.³⁷⁴ Kırım’ın ilhakı sonrası Ukrayna Yüksek Meclisi, Kırım Tatarlarının azınlık statüsünü değiştirerek Kırım Tatarlarını “yerli halk” olarak tanımlamıştır.³⁷⁵ Alınan bu karar Kırım’ın ilhak sürecinde Kırım Tatarlarının, Ukrayna’nın yanında yer alması ile açıklanmaktadır.

Kırım’ın ilhakı sonrasında Doğu Ukrayna’daki “Donetsk, Lugansk ve Harkiv” şehirlerinde Rus yanlısı gruplar tarafından kamu binalarına saldırılmış ve bağımsızlık

³⁷² “Putin: Kırım, Kosova’dan farklı değil”, *Radikal*, 17.11.2014, <http://www.radikal.com.tr/dunya/putin-kirim-kosovadan-farkli-degil-1233056/>, (27.10.2021).

³⁷³ “The Constitutional Court of the Russian Federation will check the international agreement on the admission of the Republic of Crimea to the Russian Federation for compliance with the Constitution of the Russian Federation”, *Bulletin of the Constitutional Court of the Russian Federation*, 18.10.2014, <http://www.ksrf.ru/ru/News/Pages/ViewItem.aspx?ParamId=3160>, (27.10.2021).

³⁷⁴ Baharççek, Ağır, a.g.e., s. 44.

³⁷⁵ Bahadır Bumin Özarlan, “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 10, S. 39 (2014), s. 108.

referandumu yapılması talep edilmiştir. Bu durum üzerine 17 Mart'ta iki ülkenin katılımıyla gerçekleşen görüşmede konu üzerinde uzlaştıkları açıklanmış ancak olayların yatışmaması üzerine 1 Mayıs'ta Ukrayna seferberlik ilan etmek durumunda kalmıştır. 11 Mayıs'ta "Donetsk ve Lugansk" şehirlerinde bağımsızlık referandumu gerçekleştirilmiş ve iki şehir de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Referandum, Ukrayna ve Batı tarafından meşru kabul edilmemiştir.³⁷⁶ Bu bağlamda Kırım'ın ilhakı Ukrayna içerisindeki ayrılıkçı grupların etkinlik bulmasına ve tepkilerinin artmasına neden olmuştur.

Doğu Ukrayna'da artan gerilim iki ülke arasında sıcak çatışma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan Rusya'nın bölgeye asker yığması ve tatbikat yapmasının yanında Ukrayna'da yeni seçilen Cumhurbaşkanı Poroşenko'nun da bölgedeki etkinliğini artırmak istemesi iki ülke arasındaki gerilimi yükseltmiştir. Yaşanılan süreçte Batı, Ukrayna'dan yana tavır alarak Kırım başta olmak üzere Doğu Ukrayna'daki Rusya etkisini önlemeyi amaçlamaktadır.³⁷⁷

3. Kırım'ın İlhakı Sonrasındaki Süreç

Kırım sorunu, Ukrayna'nın Doğu bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin büyümesine neden olmaktadır. Bölgede artan Slav milliyetçiliği karşısında Ukrayna milliyetçiliğinin de artması bölgedeki çatışmanın çözüme kavuşmasını olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında bölgedeki Rus kökenli halkın Ukrayna'ya yönelik olumsuz yaklaşımları da Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü sağlamasında sorun oluşturmaktadır.³⁷⁸

İki ülke arasındaki sorun, 17 Temmuz 2014'te farklı bir boyut kazanmıştır. Malezya Hava Yolları'nın Amsterdam-Kuala Lumpur uçuşunu yapan uçak, Donetsk bölgesinde Rusya yanlısı bir grup tarafından Ukrayna mahsus askeri uçağı vurmaya çalıştıkları sırada düşürülmüştür. Uçak, Rusya tarafından üretilmiş "SA-11" füzesi kullanılarak düşürülmüştür.

³⁷⁶ Cem Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 113.

³⁷⁷ Ufuk Cerrah, "Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 472.

³⁷⁸ Karadeli, a.g.m., s. 134.

Yaşanılan bu olay sonrasında Rusya ve Ukrayna birbirini suçlamıştır.³⁷⁹ Batılı devletlerin bu olay sonrasında Rusya'ya olan tutumunda ciddi değişiklikler görülmüştür.

Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan bu krize karşılık Batı arabuluculuğunda “Minsk Süreci” ortaya koyularak çatışmalar durdurulmuş ancak sorun tamamen ortadan kaldırılamamıştır.³⁸⁰ 2014'te imzalanan Minsk Ateşkes Antlaşması'na göre taraflar arasında çatışma sonlandırarak diyalog sürecinin başlatılması planlanmıştır. Ancak, ilk antlaşmanın ardından geçen sürede altı bine yakın kişinin hayatını kaybetmesi sonrasında taraflar arasında yeni bir Minsk Antlaşması imzalanmıştır.³⁸¹ 2015'te imzalanan ikinci Minsk Antlaşması'nda “Normandiya Formatı” olarak belirtilen ve “Ukrayna, Rusya, Fransa ve Almanya'nın” dışişleri bakanlarını biraraya getiren görüşmelerin, çatışmanın sonlandırıldığı sürece kadar devam ettirilmesi amaçlanmıştır.³⁸²

Ukrayna'nın doğu bölümünde başta Donetsk ve Lugansk olmak üzere Ukrayna kuvvetleri ve ayrılıkçılar arasındaki çatışmalar aralıklarla devam etmektedir. 2018 yılına kadar bölgede on binden fazla kişinin (asker/sivil/milis) öldüğü belirtilmektedir.³⁸³ Bu süreçte bölgedeki ayrılıkçılar, Lugansk ile Donetsk şehirlerinde “de facto” şekilde bağımsızlıklarını ilan etmiş ve devletleşme sürecine girmişlerdir.³⁸⁴

Ukrayna'da yaşanan krize ilişkin 2019 yılında Putin, Ukrayna'nın doğu bölgesindeki çatışma alanlarında yaşayan Ukraynalılara, Rus vatandaşlığının verilmesinde kolaylık sağlanacağını ve kısa bir süre sonra da bütün Ukraynalılar için bu imkânın oluşturulacağını açıklamıştır. Putin'in bu yaklaşımı çatışma bölgesi başta olmak üzere Ukrayna'nın iç işlerine

³⁷⁹ Marin Katusa, *The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America's Grasp*, New Jersey: Wiley, 2014, s. 223.

³⁸⁰ Hrant Kostanyan, Stefan Meister, “Ukraine, Russia and the EU: Breaking the Deadlock in the Minsk Process”, *CEPS Working Document*, No. 423 (2016)

³⁸¹ Zvi Magen, Sarah Fainberg, Olena Bagno-Moldavsky, “The Minsk II Agreement: Implications of a (Shaky) Ceasefire”, *Institute for National Security Studies*, S. 670 (2015), s. 1.

³⁸² “The Impact of the Normandy Format on the Conflict in Ukraine: Four Leaders, Three Cease-fires, and Two Summits”, *CSIS*, 29.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/impact-normandy-format-conflict-ukraine-four-leaders-three-cease-fires-and-two-summits>, (28.10.2021).

³⁸³ Damien Sharkov, “10.000 Ukrainians Killed So Far in Two-Year War”, *Newsweek*, 31.06.2016, <http://www.newsweek.com/10000-ukrainians-killed-conflict-ukrainesecurity-council-465084>, (28.10.2021).

³⁸⁴ Elise Giuliano, “The Origins of Separatism: Popular Grievances in Donetsk and Luhansk”, *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 396 (2015), <https://www.ponarseurasia.org/the-origins-of-separatism-popular-grievances-in-donetsk-and-luhansk/>, (28.10.2021).

doğrudan bir müdahale olarak algılanmıştır. Bunun yanında Ukrayna'ya sağlanan doğal gazın da anlaşmaya varılması durumunda fiyatında düşüşün olabileceğini söylemiştir.³⁸⁵ Putin bu doğrultuda enerjiyi tekrardan bir dış politika silahı olarak kullanmıştır.

Ukrayna ve Rusya arasında ayrılıkçı bölgelerde yaşanan krizin yanında 2018 yılının Mayıs'ında Kerç Boğazı'na yapılan köprü ile farklı bir tartışma konusu daha ortaya çıkmıştır. 2010 yılında Yanukoviç döneminde yapımına başlanan köprü, Tuzla Adası ile Rusya arasında doğrudan bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu bakımdan yeni yönetim tarafından kullanıma açılması uygun görülmemesine rağmen Rusya tarafından kullanıma açılmıştır. Rusya'nın bu tavrı AB ve ABD tarafından kınanmıştır.³⁸⁶

2018 yılında gerçekleşen bir diğer olaysa Kırım yakınlarında “iki silahlı tekne ve bir römorkör”ün ele geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Yaşanan süreç iki ülkeyi yeniden çatışma durumuna getirmiştir. Rusya, Ukrayna'yı gemileri izinsiz (yasa dışı) bir şekilde yetki alanına girdirmekle suçlamıştır. Poroşenko, Rusya'nın bu süreçteki tavrını “nedensiz” olarak tanımlamıştır.³⁸⁷

2019 yılında Ukrayna'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini V. Zelenskiy kazanmıştır. Bu durum üzerine Putin, Zelenskiy'i arayarak tebrik etmiş ve aralarında esirlerin iadesi konusunda bir görüş birliğine varmışlardır. Çatışmanın çözümüne yönelik atılan bu adımın yanında “Normandiya Formatı”nın da devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸⁸ Zelenskiy'in çözüme yönelik tavrı çatışma bölgesini bir “donmuş çatışma” haline getirerek sıcak çatışma yaşanmasını önlemeye çalışmak şeklinde yorumlanmıştır.

“Donmuş çatışma” mevcut çatışmanın sona ermediği ancak aktif olarak bir çatışmanın yaşanmadığı durumlar için kullanılmaktadır. Bunun yanında çatışmanın sona

³⁸⁵ Sandrine Amiel, “Putin Says Russia May Offer Fast-tracked Passports to all Ukrainians”, *Euronews*, 22.06.2019, <https://www.euronews.com/2019/04/27/putin-says-russia-may-offer-fast-tracked-passports-to-all-ukrainians>, (28.10.2021).

³⁸⁶ Grazvydas Jasutis, *Crimea: Between Annexation And Reunification (War Report 2018)*, Italy: The Graduate Institute of Geneva, 2018, s. 3-5.

³⁸⁷ “Tension escalates after Russia seizes Ukraine naval ships”, *BBC*, 25.06.2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46338671>, (28.10.2021).

³⁸⁸ “Russia's Putin, Ukraine's Zelenskiy Discuss Ending Conflict in Eastern Ukraine”, *Reuters*, 11.07.2019, <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-putin-zelenskiy-idINKCN1U6297>, (28.10.2021).

erdiği ancak şartların tarafları tatmin etmediği durumlar için de kullanılmaktadır. Bu bakımdan Rusya'nın, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Ermenistan ve Ukrayna'nın Donbas bölgesinde donmuş çatışma alanları oluşturduğu görülmektedir. Rusya'nın bu ülkelerdeki etkisi dikkate alındığında bölgedeki gerilimin yükseltilmesi veya azaltılması durumunu kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı anlaşılmaktadır.³⁸⁹ Rusya, bu bölgelerde donmuş çatışma alanları oluşturarak yakın çevresindeki ülkelerin Batı'ya yönelmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda ülke bütünlüğünü sağlayamayan bir Ukrayna'nın, Batı'nın ekonomik ve siyasi reformlarını uygulayabilmesi mümkün değildir.³⁹⁰

Rusya'nın yakın çevresinde uyguladığı bu stratejiye rağmen “AB Doğu Ortaklığı” projesi ile “Gürcistan, Ukrayna ve Moldova” AB üyelik hedefi doğrultusunda hareket etmeye devam etmiştir. Ancak, AB'nin genişleme niyetinin olmaması, Rusya'nın donmuş çatışma alanlarını bir koz olarak kullanması ve Ukrayna Krizinin ortaya çıkması sonucunda Rusya'nın yakın çevresindeki ülkelerde AB destekçilerinin oranı azalmıştır.³⁹¹

Donbas çatışmasının, Kırım'ın ilhakından hemen sonra gerçekleşmesi Ukrayna açısından olumsuz bir süreci ortaya çıkarmıştır. Rusya, Kırım'ın ilhakının gündeme gelmesine izin vermeyecek şekilde Donbas'da donmuş bir çatışma alanı oluşturmuştur. Rusya, Donbas'daki ayrılıkçılara ekonomik ve askeri destek sağlamıştır. Bu bakımdan Ukrayna'yı “başarısız devlet” olarak tanımlayan “Donetsk Halk Cumhuriyeti”, “Malorossiya” (Küçük Rusya) isimli yeni ülke kuracaklarını bildirmiştir.³⁹² Oluşan durumun ardından Rusya'nın, Ukrayna devletinin Doğu bölgesindeki etkisi net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Minsk sürecinde belirtilen gevşek federasyon modelinin bu bölgede etkin olması için Rusya'nın bu durumu benimsemesi gerekmektedir.

³⁸⁹ Arch Puddington, *Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians*. New York: Freedom House, 2017, s. 48.

³⁹⁰ Robert Ortung, Christopher Walker, “Putin's Frozen Conflicts”, *Foreign Policy*, 12.02.2015, <http://foreignpolicy.com/2015/02/13/putins-frozen-conflicts/>, (28.10.2021).

³⁹¹ Alina Inayeh, Daniela Schwarzer, Joerg Forbrig, “Regional Repercussions of the Ukraine Crisis: Challenges for the Six Eastern Partnership Countries”, *The German Marshall Fund of the US Economic Policy Paper*, S. 3 (2014), s. 3.

³⁹² Adam Taylor, “Ukrainian Separatists Claim to Have Created a New Country: Malorossiya, or ‘Little Russia’”, *The Washington Post*, 19.07.2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/19/ukrainian-separatists-claim-to-have-created-a-new-country-malorossiya-or-little-russia/>, (29.10.2021).

V. Zelenskiy, Donbas bölgesindeki çatışmaların çözümü için Ekim 2019’da “Steinmer Formülü” olarak adlandırılan bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Buna göre Donbas bölgesi özerk bir bölge olarak Ukrayna’ya bağlı bulunacaktır. Ancak bu özerklik söylemi, Ukraynalı milliyetçiler tarafından Ekim’de protesto edilmiş ve Ukrayna hükümeti içerisinde Zelenskiy’in bu yaklaşımına çok fazla destek gelmemiştir. Bu bakımdan Kırım başta olmak üzere ayrılıkçı bölgelere yönelik tavizsiz bir yaklaşım, Ukrayna’da destek görmeye devam etmektedir.³⁹³

³⁹³ “The “Steinmeier formula”: what are Ukraine’s risks?”, *Ukraine Crisis Media Center*, 04.10.2019, <http://uacrisis.org/73524-steinmeier-formula>, (29.10.2021).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA-UKRAYNA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE’NİN KRİZE YÖNELİK POLİTİKALARI

Türkiye, çatışmanın tarafları ile ilişkileri iyi olan ülkelerden birisidir. Hem Rusya ile hem de Ukrayna ile yakın ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunmaktadır. Bu bakımdan yaşanan çatışmada Türkiye’nin taraflara yaklaşımı önemlidir. Aynı zamanda Kırım bölgesi ile tarihsel ve kültürel bağları bulunduğundan dolayı Türkiye çatışmada Kırım Tatarlarının haklarını korumak durumunda olmuştur.

1. Karadeniz Ekseninde Türkiye-Rusya İkili İlişkileri

Terörizm, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı gibi sorunların olduğu, öte yandan da birçok farklı çatışma alanının bulunduğu Karadeniz’in asıl önemi, Avrupa’ya giden enerji hatlarının buradan geçmesidir.³⁹⁴

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Rusya, hala daha bölgedeki lider konumunu sürdürmüştür.³⁹⁵ Bunun yanı sıra yeni devletler ortaya çıkmış ve Türkiye’nin buraya yönelik politikasında değişim yaşanmıştır. Türkiye’nin bölge ile olan ilişkisi, serbest piyasa ekonomisinin önerilmesi ve uluslararası enerji projeleriyle olmuştur. Bu bakımdan Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için Hazar kaynaklarına önem vermiş ve bölge kaynaklarının AB pazarına iletilmesi için geçiş ülkesi olmayı amaçlamıştır. Bunun yanında, Türkiye’nin bölgeye yönelik politikası genellikle ikili ilişkiler ekseninde ortaya çıkmıştır. İkili ilişkilerin ağır basması, Türkiye’nin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) üyesi olmasına ve Karadeniz bölgesinde bir dizi girişime katılmasına rağmen devamlılığını sürdürmektedir. Ankara, Rusya ile Karadeniz bölgesinde karşılıklı güvene dayalı bir politika izlemektedir. Bu bakımdan artan ekonomik ilişkilerin yanında Karadeniz bölgesinde de önemli işbirlikleri ortaya çıkmıştır. Türkiye, “KEİ, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum

³⁹⁴ Fulya Ereker, Utku Özer, “Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, Ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s.167.

Harekâtı (KUH)” ile Karadeniz bölgesinde etkin bir rol oynamaktadır. Rusya, Türkiye’nin Karadeniz’de etkinlik kazanmasını 1990’ların başındaki gibi yayılmacı bir politika olarak görmemekte ve işbirliği yaklaşımını ön planda tutmaktadır.³⁹⁶

Anlaşılabacağı üzere, Türkiye; Ukrayna ve Gürcistan’la çok taraflı ve bölgesel yapılarda ilişki kurmak yerine ikili ilişkileri geliştirmeyi tercih etmektedir. Türkiye’nin, bölgeye yönelik görüşlerinde toprak sorunlarının ve enerji güvenliği konusunun, bölgedeki istikrarsızlığın ve çatışmanın ana sebebi olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda bölge üzerinde çözüme kavuşmamış çatışma noktaları (Dağlık Karabağ, Kırım, Donbas bölgesi, Abhazya ve Güney Osetya) Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’nin bölgeye yönelik politikasında, Azerbaycan, Ukrayna ve Gürcistan’ın toprak bütünlüğü desteklenmektedir. Bunun yanında Ankara yönetimi, Kırım’ın Rusya tarafından ilhakını ve Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya’nın fiilen bağımsızlığını tanımamaktadır. Ayrıca, Türkiye hem Gürcistan hem de Ukrayna’nın NATO ve AB yaklaşımlarını destekler görünmektedir. Bu bağlamda Türkiye bölgede toprak bütünlüğünden yana olmakla beraber Rusya’yı tamamen karşısına alacak adımlar da atmamaktadır. Bölgede istikrarsızlığı oluşturacak eylemlerin karşısında olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bu doğrultuda yaptığı bir açıklamada *"Gerilimin artmasını istemiyoruz, Karadeniz barış denizi olarak kalmalı. Mevcut krizin barışçıl, diplomatik yöntemlerle çözülmesi gerektiğine inanıyoruz"*³⁹⁷ denilerek bölgeye olan yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Türkiye ve Ukrayna ikili ilişkilerini stratejik ortaklık olarak tanımlamaktadırlar. Türkiye, Ukrayna’nın ikinci büyük ticaret partneridir. Bununla birlikte, Kırım Tatarlarının Ukrayna’da yaşaması da Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde ve önem kazanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Kırım’daki konut projeleri ve Donbas bölgesinden “Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler” (ÜİYOK) için yardım girişimlerini (25 milyon ABD

³⁹⁶ Fatih Özbay, “Türk- Rus İlişkileri, Bilge Adamlar Kurulu Raporu”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2013, s. 16.

³⁹⁷ Cumhurbaşkanı Erdoğan: Karadeniz barış denizi olarak kalmalı (Erdoğan-Zelenskiy görüşmesi), *NTV*, 10.04.2021, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-ve-ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-bir-araya-geldi,XlA86bhRLUOf05mIoaPiXQ>, (10.08.2021).

dolarından fazla) finanse etmiştir. Türkiye Dışışleri Bakanlığı'na göre, Ankara ve Kiev; BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), KEİ ve Avrupa Konseyi gibi çeşitli beynelmilel ve bölgesel örgütlerle işbirliği yapmaktadır. Ayrıca, askeri alanda NATO-Ukrayna Komisyonu, Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu ve Karadeniz Uyumu Operasyonu kapsamında işbirliği de devam ettirilmektedir. 2017'de Türkiye ve Ukrayna, temaslarını kolaylaştırmak ve ilişkilerini daha da geliştirmek için iki ülke vatandaşları için vizesiz rejim anlaşmasını imzalamışlardır.³⁹⁸

Ukrayna krizinin derinlik kazanması Türkiye açısından sorunlu bir durumu ortaya çıkarmıştır. Türkiye; AB ve NATO ekseninin yanında Kırım Türkleri ile olan kültürel bağdan dolayı Ukrayna'nın yanında yer alırken ekonomik unsurlar nedeniyle de Rusya ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutmaya çalışmaktadır. Özellikle, Türkiye enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığı sebebiyle Rusya karşıtı söylemleri çok fazla dile getirememektedir. Bunun yanında Kırım ve Ukrayna konusunda Rusya'ya karşı olarak ülkenin toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bu konuda aktif bir söylemin içerisine girilmemektedir. Özellikle AB, ABD, Kanada, Avustralya, Japonya, İsviçre ve Norveç'in aksine Türkiye, Kırım'daki eylemlerinin ardından Rusya'ya karşı getirilen yaptırımları uygulamamıştır. Bu da Türkiye'nin Rusya ile iyi ilişkiler kurma arzusu ile açıklanabilir. 2008'deki Gürcistan-Rusya savaşı sırasında Türkiye'nin, NATO Mistral gemilerinin Karadeniz havzasına girmesini Montrö Sözleşmesi'ni kullanarak engellemesi, Batı ve Rusya arasında bir çatışmanın çıkmasını önlemek için yapılmıştı.³⁹⁹

Siyaset bilimci Igor Torbakov, Türkiye-Rusya ilişkilerini, enerji alanı da dahil olmak üzere birçok alanda “rekabetçi işbirliğinden” kaynaklanan “siyasi ikilik” olarak tanımlamıştır.⁴⁰⁰ Bu bağlamda, Karadeniz bölgesindeki toprak çatışmaları; Rusya'nın Kırım'ı

³⁹⁸ Boris Ajeganov, “Real friends? Georgia-Turkey relations in the wake of the July 15 coup attempt”, *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 10.08.2016, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13388-real-friends?-georgiatrueky-relations-in-the-wake-of-the-july-15-coup-attempt.html>, (10.08.2021).

³⁹⁹ İlyas Topsakal, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), s. 49.

⁴⁰⁰ Sergey Markedonov, Natalya Ulchenko, “Turkey and Russia: An evolving relationship”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 19.08.2011, <https://carnegieendowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship-pub-45383>, (08.08.2021).

ilhakı ve Abhazya ve Güney Osetya'yı tanıması ikili ilişkileri etkilemekle birlikte tamamen bozmamıştır. Bunun yanında ekonomik ilişkilere bakıldığında, Türkiye ve Rusya arasında gitgide artan bir ticaret hacmi bulunmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin Suriye'ye gerçekleştirdiği operasyonlarda Rusya'nın desteğini alması ve daha sonrasında S-400 Hava Savunma Sistemleri Anlaşması'nın imzalanması, Türkiye-Rusya ilişkilerine hızla ivme kazandırmıştır. ABD yönetimi, Türkiye'nin S-400 alışına ılımlı bakmamış ve ikinci seçenek olarak Patriot sistemlerini önermiştir. Türkiye, Patriot füze savunma sistemi alımını 2013 yılında ABD ile görüşmüş, fakat savunma sisteminin teknik özelliklerinin Türkiye ile paylaşılmaması ve sistemin yüksek maliyeti nedeniyle satın almamıştır. Bu anlamda Türkiye; fiyat, teslimat, teknolojik transfer ve ortak üretim açısından isteklerini karşıladığı için S-400 satın alımına ılımlı yaklaşmıştır.⁴⁰¹

Bununla birlikte, 2020 Karabağ Savaşı'nda ise Türkiye, Azerbaycan'a destek vererek bölgede tarih boyunca var olan güç dengesini değiştirmeyi başarmıştır.⁴⁰² Din ve dil birliğiyle güçlenen bu ittifak, Türkiye'ye Kafkasya'da kaybettiği prestijini yeniden kazanma şansı vermiş ve Türk siyasi sistemi bu fırsattan tam anlamıyla yararlanmıştır. Sonuç olarak Rusya, Karabağ sorununun çözümünde Türkiye'nin söz sahibi olmasına engel olamamıştır.

2. Türkiye-Rusya İkili İlişkilerinin Türkiye Açısından Önemi

Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde enerji alanı ön plana çıkmaktadır. Batı Hattı, Mavi Akım ve Türk Akımı bu bağlamda fiilen işlemekte olan boru hatları olarak belirtilmektedir. Türkiye ve Rusya arasında oluşan bu enerji işbirliği bağlamında Türkiye, Rusya'nın Almanya'dan sonraki en büyük enerji ithalatçısı konumuna gelmiştir.⁴⁰³

⁴⁰¹ Hüseyin Yeltin, "Türkiye ve S-400 Hava Savunma Sistemleri: Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerindeki Yeri", *Anadolu Strateji Dergisi*, C. 3, S. 1, (2021), s.71.

⁴⁰² Suinbay Suyundikov, "Dağlık Karabağ Savaşı'nın Çözümü Bağlamında Türkiye ve Rusya", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1 (2021), s. 142.

⁴⁰³ Muazzez Harunoğulları, "Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği", *Mukaddime*, C. 11, S. 1 (2020), s. 196.

Son dönemde Türkiye, doğalgazının yaklaşık yüzde 55'ini, petrolünün ise yüzde 12'sini Rusya'dan almaktadır. Türkiye topraklarının tamamında mekan ısıtması ve elektrik üretimi büyük ölçüde Rusya'dan yapılan doğalgaz ithalatı sayesinde sağlanmaktadır. Günlük yaklaşık 42 milyon metreküp (mcm) Rus doğalgazı, Ukrayna üzerinden gelmektedir. Gazın kesilmesi durumunda, Marmara bölgesi ve İstanbul'un tüketimini karşılayacak gaz miktarı kolayca ikame edilemeyecektir. Bu bağlamda Türkiye, bölgede etkin olmak istemesinin yanında Rusya ile olan ilişkilerinin de bozulmamasını hedeflemektedir.⁴⁰⁴

Bunun yanında, Rusya, Türkiye'nin en büyük ikinci ticaret ortağıdır. Türkiye-Rusya arasındaki ticaret hacminin yüz milyar dolara çıkartılması gibi bir hedef bulunmaktadır. Rusya, Türkiye'de telekomünikasyon, enerji ve turizm sektörlerinde yatırım yaparken Türkiye, Rusya'da inşaat alanında etkilidir. Bunun yanında KEİ, BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum Operasyonu çerçevesinde ekonomik ve askeri alanda işbirliği süreci devam etmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da vurguladığı gibi, olay ikili ilişkilerde “yeni bir dönemin” başlangıcına işaret etmektedir. Bu doğrultuda enerji alanı özelinde nükleer santral ve Türk Akım hattı yeni bir dönemi başlatmıştır.⁴⁰⁵

Rusya ve Türkiye'nin, enerji alanında gerçekleştirmeye çalıştıkları bir diğer proje de Akkuyu Nükleer Santrali'dir. Bu doğrultuda Türkiye'nin ilk nükleer santrali Rusya tarafından yapılmaktadır. Enerji alanındaki bu işbirliği Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi ilişkilere de olumlu biçimde etki etmektedir.⁴⁰⁶

Türkiye, Rusya gazını 2012 yılında Avrupa'ya aktarmayı planlayan Güney Akım projesi konusunda Rusya'nın boru hattının Türk münhasır ekonomik bölgesinden geçirilmesi konusunda izin vermişti. Bu bağlamda Türkiye, Rusya'dan alınan gazın fiyatı konusunda önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak, bilindiği gibi, Güney Gaz Koridoru konusunda olumsuz gelişmeler yaşanınca, proje iptal edilmiştir. Bu projenin gerçekleşmemesi

⁴⁰⁴ “Rusya'dan doğalgaz tedarikinde Türkiye'den yeni rekor”, *Sputnik Türkiye*, 01.07.2021, <https://tr.sputniknews.com/20210701/rusyadan-dogalgaz-tedarikinde-turkiyeden-yeni-rekor-1044868162.html>, (11.08.2021).

⁴⁰⁵ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya ile yeni hedeflere kilitleniyoruz”, *Anadolu Ajansı*, 08.04.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-rusya-ile-yeni-hedeflere-kilitleniyoruz/1445619>, (11.10.2021).

⁴⁰⁶ Doğanay Yılmaz, a.g.e, s. 86.

nedeniyle, yeni girişim Türk Akımı'na çevrilerek, doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletilmesi planlanmıştır.⁴⁰⁷

Kasım 2015'te Türk Hava Kuvvetleri tarafından bir Rus Sukhoi Su-24 saldırı uçağı, Türk hava sahasını ihlal ettiği için düşürüldü ve bunun ardından Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler çok olumsuz etkilenmiştir. Bu durum, yapımı planlanan Türk Akım projesinin bir süreliğine ertelenmesine neden olmuştur. Rusya, Türkiye'ye yönelik çeşitli yaptırımları devreye almıştır. Bunlar; Türkiye'ye yapılan charter uçuşlarının askıya alınması, Türk firmalarıyla inşaat projelerinin durdurulması ve sebze-meyve ithalatının engellenmesiydi.⁴⁰⁸ Ayrıca, iki ülke arasında uygulanması planlanan, vizesiz seyahat rejimi de askıya alınmıştır. Ancak, Haziran 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan bozulan ekonomik ilişkileri düzeltmek için Rusya'ya diplomatik bir sefer düzenlemiş ve ikili ilişkiler tekrardan normalleşmeye başlamıştır. Temmuz 2016'da Moskova'da düzenlenen toplantının ardından, Putin ve Erdoğan, Türk Akım boru hattının inşa edilmesini amaçlayan anlaşmayı imzalamışlardır. Bu bağlamda, yaşanan kriz iki ülke açısından da olumsuz bir durum ortaya çıkarsa da sonuçta akliselim galip gelmiştir. Enerji alanındaki işbirliği iki ülke açısından da ekonomik ve siyasi bir kazanım elde etmelerini sağlamaktadır. Bu da ilişkilerin düzeltilmesinde etkili olmuştur.⁴⁰⁹

Türk Akım boru hattı, Sovyet döneminden kalan Batı hattının yerini alarak doğrudan Rus gazının aktarımını yapacaktır. Kara kısmının BOTAŞ ve Gazprom ortaklığındaki Türk Akımı, başlangıçta 15,75 milyar metreküp transit kapasitesine sahip olacaktır. Yaklaşık 6,35 milyar dolara mal olacağı tahmin edilen 900 kilometrelik açık deniz geçişinin tamamı, boru hattının sahibi ve tek operatörü olan Gazprom tarafından finanse edilecektir. 16 milyar metreküp/yıl kapasiteye sahip olan ve 19 milyar metreküp/yıl kapasiteye genişletilecek olan Mavi Akım ile birlikte, Rusya'nın sahip olduğu boru hatları, Türkiye'ye yılda 35 milyar

⁴⁰⁷ David Koranyi, Nicolò Sartori, "EU-Turkish Energy Relations in the Context of EU Accession Negotiations: Focus on Natural Gas", *Global Turkey in Europe*, Rome: Istituto Affari Internazionali (IAI) Working Paper 05, (2013), http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_WP_05.pdf, (11.08.2021).

⁴⁰⁸ Selin Girit, "Rusya ambargoları yürürlükte: Türkiye nasıl etkilenecek?", *BBC Türkçe*, 01.01.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo, (11.08.2021).

⁴⁰⁹ Harunoğulları, a.g.m., s. 196; Zişan Yardım Kılıkan, "Uçak Krizi Öncesi Ve Sonrasında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Analizi." *Third Sector Social Economic Review*, C. 56, S. 2 (2021), s. 1303.

metreküpe yakın Rus gazı ihraç edebilecek duruma gelecektir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, doğalgazda mevcut kullanımının %83'lük kısmını doğrudan Rusya'dan sağlayabilecektir. Ancak, hatlar tam kapasite ile çalışmadığı için şu an alınan gaz miktarı, Türkiye'nin talebinin yarısına yakınına karşılamaktadır.⁴¹⁰

Türk Akım'ın ilk ayağının tamamlanması, Türkiye'nin Ukrayna'ya transit bağımlılığını ortadan kaldıracak ve Rusya ithalatı için daha düşük gaz fiyatlarını güvence altına alacaktır.⁴¹¹ Rusya açısından ise Güney Akım'ın, Türk Akım'la değiştirilmesi, Rusya'nın Türkiye gaz piyasasındaki mevcut ve gelecekteki payını güvence altına almasını ve Almanya'dan sonra en önemli ihraç noktasının farklı hatlara yönelmesini önleyecektir. Gazprom'un, Balkanlar ve Güney İtalya'daki müşterilerine Yunanistan üzerinden gaz iletimi sağlamak için Türk Akım hattı kullanılarak, Ukrayna'ya olan gaz transit hatlarının alternatifi oluşturulmuş olacaktır.

Türk Akım hattı, Türkiye'nin talebinin yaklaşık olarak üçte birini karşılamaktadır. 15,75 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip hat uzun dönemli bir sözleşmeye dayanmaktadır.⁴¹² 2005 yılından bu yana Mavi Akım hattından gaz alımı gerçekleştirilmektedir. 16 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip hattın, 2025 yılında sözleşmesi sona erecektir. Sözleşme uzatılarak Türkiye'nin artan gaz ihtiyacının karşılanması beklenmektedir.⁴¹³ Bu bağlamda Rusya, sahip olduğu iki ana hatla Türkiye'nin en önemli gaz ithalatçısı konumunda bulunmaktadır.

Öte yandan Türkiye, bölgesel tehditlere karşı kendi güvenliğini sağlamak için uzun süre hava savunma sistemlerine sahip olmak istemiştir. Bu isteğini karşılamak için Çin, ABD ve NATO mütefikleriyle görüşmüş, fakat olumlu bir yanıt alamamıştır. Süreç itibariyle Rusya'nın S-400 hava savunma sistemlerini almak için Rusya ile görüşmelere başlamıştır.

⁴¹⁰ Ertugrul Gazi Aksoy, "Türk-Rus İlişkilerinde Ekonomi: 2000 Sonrası Bir Değerlendirme", *Reforma*, C. 1, S. 85 (2020), s. 40.

⁴¹¹ Anna Mikulska, "The Changing Geopolitics of Natural Gas in the Black Sea Region", in Foreign Policy Research Institute, 11.05.2017, <https://www.fpri.org/article/2017/05/changing-geopolitics-natural-gas-black-sea-region/>, (08.08.2021).

⁴¹² Aksoy, a.g.m., s. 40.

⁴¹³ Gulmira Rzayeva, "Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges", *Oxford Institute for Energy Studies*, OIES Paper NG82, 2014, s.22-23.

Görüşmeler neticesinde 29 Aralık 2017 tarihinde iki adet S-400 hava savunma sistemi ve dört takım batarya alınması kararlaştırılmıştır. Karara göre bu sistemler, ilerleyen süreçte Türkiye’de aktif hale getirilecekti. ⁴¹⁴ Türkiye, ilk sevkiyatı 2019 yılının Temmuz ayında gerçekleştirmiştir. Rusya’nın S-400 gibi benzer savunma sistemlerini geliştirmeye devam etmesi ve S-400’lerin gelişmiş versiyonu kabul edilen S-500’lerin seri üretimine en kısa zamanda başlanılacağını bildirmesi üzerine Türkiye, Rusya ile S-500’ler konusunda da işbirliği yapabileceğini ifade etmiştir. ⁴¹⁵

3. Türkiye-Ukrayna İkili İlişkileri

Ukrayna krizinin ortaya çıkmasından sonra Türkiye, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunması gerekliliği üzerinden Ukrayna’yı desteklemiştir. Bunun yanında çatışmada, barışçıl çözümlerin ön plana çıkması gerektiğini vurgulayarak iki tarafa da bu çağrışı yapmıştır. Bununla birlikte, Ukrayna krizinin Türkiye açısından bir diğer önemi de Kırım Tatarlarıdır. Bölgedeki halkla tarihsel ve kültürel bağlarının olması, Türkiye’nin bu alana özel ilgi göstermesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, uluslararası alanda Ukrayna’nın ülkesel bütünlüğünü savunarak destek vermektedir. Bu, Rusya’nın bölgedeki etkinliğini artırmasına karşı Türkiye’nin bir hamlesidir. ⁴¹⁶

Ukrayna ile Türkiye arasındaki ilişkiler ekonomik anlamda da önemlidir. Türkiye’nin ihracat noktalarından en önemlilerinden biri Ukrayna’dır. Rusya da bu alanda önemli bir partnerdir. Ukrayna’nın ihracatında Türkiye’nin payı %7 iken ithalattaki oranı %2,3 olmuştur. Türkiye ve Ukrayna arasındaki ticaret hacmi beş milyar dolar civarındadır. ⁴¹⁷

⁴¹⁴ Alptekin Molla, “Sorgulanan Müttefiklik: S-400 Füze Krizi Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri”, *II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS’19)*, s.332.

⁴¹⁵ Zuhale Demirci “10 soruda Türkiye neden S-400 alıyor”, *Anadolu Ajansı*, 08.03.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408>, (01.02.2022).

⁴¹⁶ “Ukrayna’nın egemenliğini, Kırım dâhil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini hep destekledik, destekleyeceğiz”, *TCCB*, 16.10.2020, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/122378/-ukrayna-nin-egemenligini-kirim-d-hil-toprak-butunlugunu-ve-siyasi-birligini-hep-destekledik-destekleyecegiz->, (11.08.2021).

⁴¹⁷ “Ukrayna-Türkiye Ticari ve Ekonomik İşbirliği”, *Ukrayna Ankara Büyükelçiliği*, 02.10.2020, <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/isbirligi/ukrayna-turkiye-ticari-ve-ekonomik-isbirligi>, (01.08.2021).

Ukrayna ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler belirli sebeplerden ötürü duraksamıştır. Bunlar; Ukrayna-Rusya çatışması, Suriye krizi, Türkiye'deki ekonomik bozulma olarak belirtilebilir. 2023 yılına kadar ticaret hacminin 10 milyar dolara ulaştırılması planlanmaktadır. Ukrayna, Türkiye'nin önemli bir turizm partneridir. Türkiye ise Ukrayna açısından inşaat alanında ön plana çıkmaktadır.⁴¹⁸ İki ülke arasındaki ticari alandaki diğer bir önemli nokta ise Türkiye'den İHA ve SİHA alımıdır. Türkiye ve Ukrayna arasında bu alanda ilk ticaret 2019 yılında başlamıştır ve devam etmektedir. İHA ve SİHA'lar, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı savunmasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim 24 Şubat 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşında, Ukrayna'nın Türkiye'den aldığı İHA ve SİHA'lar savaş sürecinin şekillenmesinde etkileyici olmuştur.⁴¹⁹

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin, uçak krizi sonrasında olumsuz etkilenmesi ile birlikte Ukrayna-Türkiye ekonomik ilişkileri tam tersi şekilde daha da artmıştır. Özellikle, Rusya'nın Türkiye'den yapılan sebze-meyve ihracatına yaptırım uygulaması sonrasında ihraç rotası olarak Ukrayna ön plana çıkmıştır.

Uçak krizi sonrasında yaşanan bu gelişmelerle birlikte iki ülke ilişkileri olumlu etkilenmiştir. Ancak, bu durumda Türkiye'nin doğrudan bir Rus karşıtlığı düşüncesi olmamıştır. İkili ilişkiler geliştirilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Türkiye, Ukrayna ile olan yakın ilişkilerine rağmen Rusya'yı karşısına alacak yaklaşımlardan uzak kalarak barışçıl çözümler üzerinde durmuştur. Bununla beraber Türkiye, tamamen ulusal çıkarlarını ön planda tutan bir anlayışı benimsemiştir.⁴²⁰ Bunu, Ukrayna'nın transit konumunu zayıflatacak Türk Akım ve TANAP projelerinin hayata geçirilmesi doğrulamaktadır. Özellikle, Türk Akım projesi doğrudan Ukrayna transit güzergahına alternatif oluşturmayı amaçlamaktadır.

⁴¹⁸ “Türkiye İle Ukrayna Arasındaki Ticaret Hacmi Hedefi: 10 Milyar Dolar”, *DEİK*, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ile-ukrayna-arasindaki-ticaret-hacmi-hedefi-10-milyar-dolar>, (11.10.2021).

⁴¹⁹ <https://www.sondakika.com/ekonomi/haber-ukrayna-savunma-bakani-acikladi-turkiye-den-yeni-14767397/> (20.03.2022).

⁴²⁰ Çağdaş Beşoğlu, “Kırım'ın İlhakının Karadeniz Jeopolitiğine Olan Etkileri”, https://www.academia.edu/19854872/K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadeniz_Jeopoliti%C4%9Fine_Olan_Etkileri, ss. 8-9.

Türkiye'nin dış politikasında iç siyasi süreçler ve ekonomik kalkınma öncelikli alanlardandır. Ukrayna'da ise çeşitli siyasal süreçlerin yaşanmasından dolayı tek merkezli bir dış politika ortaya konulamamaktadır. Bunun yerine daha duygusal tepkiler ve davranışlar dikkat çekmektedir.

Ukrayna krizinde Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik yüksek tondan açıklamalarda bulunmuş olsa da her şeye rağmen Rusya ile ilişkilerini korumaya çalışmıştır. Buna göre, Türkiye'nin Rusya'ya yönelik bu yaklaşımında, Türk Akım projesi başta olmak üzere ekonomik, siyasi ve askeri nedenlerin olduğu görülmektedir.

4. Türkiye-Ukrayna İkili İlişkilerinin Türkiye Açısından Önemi

Türkiye; Ukrayna ve Rusya arasında ortaya çıkan çatışmada, taraflar arasında denge unsuru olmayı amaçlayan bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Bu bakımdan hem Ukrayna'nın haklılığını vurgulamış, hem de Rusya ile ilişkilerinin bozulmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bölgesinde etkili bir güç olmayı hedefleyen Türkiye için bölgesel istikrarın sağlanması çok önemli olduğu gibi, yeni bir dış politika vizyonuna ve dış politika alanında imajının güçlendirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Orta Doğu ekseninde gelişen dış politika algısını değiştirerek Kafkasya, Orta Asya gibi alanların daha fazla önem kazanmaya başlanması da bundan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Karadeniz'in önemi artmış ve Kırım'ın ilhakı ile Rusya'nın deniz yetki alanlarını artırması girişimi karşısında önlem alması gerekmiştir.⁴²¹

Türkiye-Ukrayna arasındaki mevcut dış politika eğiliminin doğası, ölçeği ve toplumdaki desteğindeki bazı koşullar belirsizliğini korumaktadır. Türkiye'nin dış politika yaklaşımının gelişmesine doğrudan etkisi olan Ukrayna'daki krizi ortaya çıkaran belirli nedenler bulunmaktadır. Bunlar; mevcut sosyo-politik yapının bozukluğu, kurumsal ve entegrasyon yönetim sistemlerinin istikrarsızlığı, Ukrayna yönetici eliti içinde stratejik vizyon eksikliği ve bölgedeki güçler arasında liderlik mücadelesinin bulunması gibi faktörlerden oluşmaktadır. Türkiye için Ukrayna krizindeki gelişmelerin önemli sonuçları

⁴²¹ Beşoğlu, a.g.m., ss. 8-9.

olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye, çeşitli siyasi etki mekanizmaları ve diplomatik araçları kullanarak, bölgede ve diğer ortaklarla işbirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda AB, ABD ve NATO öncelikli işbirliği noktaları olarak görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Ukrayna devletinin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve istikrarının korunması konusundaki kararlılığı nettir. Çünkü, Ukrayna'nın Kırım ve çevre bölgesinde zayıflaması Rusya'nın, Karadeniz'de daha fazla güç kazanmasına neden olacaktır. Bu da Karadeniz'de en uzun sınırı bulunan Türkiye için bir güç mücadelesini ortaya çıkaracaktır.⁴²²

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ikili ilişkilerin potansiyelinin yüksek olmasından dolayı Ukrayna, Türkiye açısından önemli bir stratejik ülkedir. Erdoğan'ın 2015 yılının 20 Mart tarihinde Ukrayna ziyareti sırasında, Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi'nin Dördüncü Toplantısı, Türkiye ve Ukrayna devletlerinin Cumhurbaşkanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki genel ilişkilerin ele alındığı bu görüşmede, Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkilerin üst düzeyde olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Ukrayna Cumhurbaşkanı, Türkiye'yi Ukrayna'nın stratejik ortaklarından birisi olarak vurgulamıştır.⁴²³

Yapılan görüşmede ayrıca Rusya'nın Karadeniz'de etkin olmasının oluşturacağı olumsuzluklar da değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yakın gelecekte Ukrayna-Türkiye Ortak Komisyonu'nun savunma sanayi işbirliği konusunda düzenli toplantılar yapması, Serbest Ticaret Anlaşması üzerine müzakereler gerçekleştirilmesi, Kamu-Özel Ortaklıkları Çalışma Grubunun toplanması ve Ukrayna-Türkiye Hükümetlerarası Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu'nun da düzenli olarak biraraya gelmesi konularında anlaşılmıştır.⁴²⁴

Genel olarak Türkiye-Rusya-Ukrayna üçgeninde, Türkiye kendi yaklaşımını ortaya koymaya; bunun yanında Rusya ve Ukrayna arasındaki dengeleyici konumunu devam ettirerek, iki ülke ile de ilişkilerini bozmamaya çalışmaktadır. Bununla beraber Türkiye,

⁴²² Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov, "Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye", İstanbul: *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, 2015, s. 28.

⁴²³ "Ukrayna", TCCB, 20.03.2015, <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/29810/ukrayna>, (10.08.2021).

⁴²⁴ "Türkiye Cumhuriyeti ile Ukrayna Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey Dördüncü Toplantısı Sonuçlarına İlişkin Ortak Açıklama", T. C. *Kiev Büyükelçiliği*, 20.03.2015, <http://kiev.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/229837>, (10.08.2021).

Kırım konusu başta olmak üzere Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini de ifade etmektedir. Türkiye'nin bu konudaki dış politika söylemi diplomatik yöntemlerle sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, “yumuşak güç” unsurları da etkin olarak kullanılmaktadır. Bunlar, finansal destek, kültürel projeler, eğitim projeleri, bilimsel projeler, araştırma programları ve iş yardımı gibi ekonomik ve sosyal alanda destek sağlamaktadır. Özellikle, Sovyet sonrası dönemde Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya bölgesine yönelik yumuşak güç unsurları ile bölgede etkin olmak istemiştir.

5. Türkiye'nin Ukrayna Krizine Yönelik Politikaları

Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel düzeydeki konumunun güçlenmesiyle birlikte Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi alanda rekabet yoğunlaşacaktır. Bununla birlikte, her iki ülke için siyasi ve ekonomik ilişkilerin stratejik önemi göz önüne alındığında, açık bir düşmanlığın ortaya çıkması beklenmemektedir.

2014 yılında ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda Türkiye, ilk olarak herhangi bir tutum belirlemeyerek durumu yakından takip etmiştir. Bu konuda Dışişleri Bakanlığından şu açıklama yapılmıştır: *“Ukrayna'daki siyasi krizin bölgesel boyut da kazanmak suretiyle derinleşmesi riskinden kaygı duymaktayız. İlgili tüm tarafları, uluslararası hukuk ilkeleri, ikili ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde davranmaya, gerginliğin azaltılması amacıyla itidal içinde ve sağduyuyla hareket etmeye davet ediyoruz. Siyasi krizin çözümüne yönelik girişimlerde, komşumuz ve stratejik ortağımız Ukrayna'nın, toprak bütünlüğünün, egemenliğinin, bağımsızlığının ve ulusal birliğinin muhafaza edilmesinin esas alınması elzemdir. Ukrayna'da ve Ukrayna'nın bir parçası olan ve soydaşlarımız Kırım Tatarlarının da yaşadığı Kırım Yarımadasında, istikrar ve huzurun, toplumun tamamını kapsayıcı ve tüm kesimlerin çıkarlarını göz önünde bulunduran bir diyalog süreciyle bir an evvel yeniden tesisi ve Kırım'da askeri gerginliğe sebebiyet verecek adımlardan kaçınılması büyük önem taşımaktadır. Ülkemiz bu amaçla her türlü desteği sağlamaya devam edecektir.”*⁴²⁵

⁴²⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Ukrayna'da Meydana Gelen Gelişmeler Hk.”, 02.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-71_-2-mart-2014_-ukrayna_da-meydana-gelen-gelismeler-hk_.tr.mfa, (10.08.2021).

Türkiye'nin yaptığı açıklama ile birlikte Türkiye, Kırım konusundaki kırmızı çizgilerini ortaya koymuştur. Bu bakımdan Ukrayna devletinin toprak bütünlüğü ve Kırım Tatarlarının haklarının korunması Türkiye için öncelikli alanlardır.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Türkiye 3 ayrı politika üzerinde durmuştur. İlk olarak, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması ve uluslararası hukuka uygun çözüm oluşturulması üzerine olmuştur.⁴²⁶ Bu bakımdan Ukrayna'nın yaşadığı siyasi kriz (Yanukoviç'in görevden alınması) sonrasında Ukrayna'ya ilk resmi ziyaret Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴²⁷ İkinci olarak, Kırım Tarlalarının güvenliğinin sağlanmasının ve haklarının korunmasının Türkiye için önemi bütün taraflara iletilmiştir. Son olarak ise, çatışma taraflarını askeri faaliyetlerden uzak durmaya ve süreci diplomatik yollarla çözüme kavuşturmaya davet etmiştir.⁴²⁸

2014 yılında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kırım konusunda, “*Kırım’da yaşayan etnik ve dini grupların, Kırım’ın ve Ukrayna’nın huzuru, ayrıca ortak kullanımımızda olan Karadeniz’in emniyeti için de birlikte, barış ve refah ortamında yaşamaları gereklidir. Bunun için de Kırım’daki gerginliğin, baskının hafifletilmesi ve sorunların çözülmesi için her türlü desteği vermeye Türkiye olarak hazırız*”⁴²⁹ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Öte yandan Türkiye, Kırım’ın ilhakını ve referandumu tanımadığını belirtmiştir. Bununla birlikte hâlihazırda yaşanan süreç, daha büyük kayıplara neden olacağından dolayı bazı konuları ön planda tutmaya çalışmıştır. Bunlar şöyle belirtilebilir:

- Bölgedeki üstünlük mücadelesine karşı olduğu,

⁴²⁶ Ahmet Davutoğlu, “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kırım Tatar Meclisi Eski Başkanı Sayın Mustafa Abdülcemil Kırımoglu ile Ortak Basın Toplantısı”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 17.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-kirimtatarmeclisi-eski-baskani-sayin-mustafa-abdulcemil-kirimoglu-ile-ortak-basin-toplant.tr.mfa, (10.08.2021).

⁴²⁷ Ahmet Davutoğlu, “Türkiye Olarak Kırım'da Gerginliğin Azaltılması ve Sorunların Çözülmesi İçin Her Türlü Katkıyı Yapmaya Hazırız”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 01.03.2015, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-turkiye-olarak-kirim-da-gerginligin-azaltilmasi-ve-sorunlarin-cozulmesi-icin-her-turlu-katkiyi-yap.tr.mfa> (10.08.2021).

⁴²⁸ Ahmet Davutoğlu, a.g.m., 2014.

⁴²⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “2015 Yılına Girerken Dış Politikamız”, 14.12.2014, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, (10.08.2021).

- Referandumun bölgede kırılmalara yol açabileceği,
- Kırım Tatarları konusunda taviz verilmeyeceği,
- Çözümün, demokratik, insan hakları temelinde ve uluslararası hukuka uygun şekilde olması gerektiği,
- Çatışma taraflarının askeri güç kullanımı yerine diyalog sürecini benimsemesinin doğru olduğu.⁴³⁰

Türkiye, Kırım Tatarlarının hakları konusunda kendisinin yanında uluslararası örgütleri de sürece dahil etmeye çalışmıştır. Bu bakımdan BM'nin bu bölgedeki hak ihlallerine karşı etkin bir politika belirlemesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁴³¹ Türkiye, Ukrayna'da yaşanan sürecin bütün bölge için istikrarsızlık oluşturduğu görüşündedir. Bu bakımdan taraflara diplomatik yolların kullanılması konusunda çağrısını birçok kez tekrarlamıştır. Ahmet Davutoğlu, 1 Mart 2014'te Ukrayna Dışişleri Bakan Vekili Andriy Deşçitsa ile düzenlediği toplantıda “*Kırım'daki bütün etnik ve dini grupların barış ve huzur içinde bir arada yaşamaları, Kırım'ın refahı için de, Ukrayna'nın refahı için de, Karadeniz'in huzuru için de elzemdir. Türkiye olarak, Kırım'da bu tansiyonun, gerginliğin azaltılması ve sorunların çözülmesi için her türlü katkıyı yapmaya hazırız*”⁴³² açıklamasında bulunmuştur.

2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nda, Türkiye'nin çözüme yönelik uzlaştırmacı yaklaşımı ve Montrö Sözleşmesini uygulaması Rusya tarafından olumlu karşılanmıştı.⁴³³ Bu bakımdan Rusya ve ABD arasında bir dengeleme yaklaşımı uygulayan Türkiye'de dönemin Başbakanı Erdoğan'ın, “*ABD bizim müttefikimiz, Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız. Biz kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda hareket ediyoruz. Rusya'yı göz*

⁴³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Kırım'daki Son Gelişmeler Hk, 06.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelismeler-hk.tr.mfa, (10.08.2021).

⁴³¹ Mehmet Seyfettin Erol, Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 41, s. 10.

⁴³² Davutoğlu, a.g.m., 2015.

⁴³³ Fatih Özbay, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, *Bilge Strateji*, C. 2, S. 2 (2010), s. 60.

ardı edemeyiz”⁴³⁴ açıklaması dönemin politikasının anlaşılması açısından önemlidir. Bunun yanında Türkiye-Rusya ilişkilerinin 2008 ve 2014 yıllarında çok fazla zedelenmemesi büyük ölçüde iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinden dolayıdır.⁴³⁵

Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında uçak krizi sonrasında önemli atılımlar yaşanmıştır. Bunlar arasında ön plana çıkan konu olarak Türkiye’nin bir NATO ülkesi olarak Rusya’ya ait “S-400 Hava Savunma Sistemi”ni satın alması gösterilmektedir.⁴³⁶ Rusya ve Türkiye’nin savunma sanayisi alanındaki işbirliği Türkiye’nin, Ukrayna ve Kırım konusundaki tavrını da dolaylı olarak etkilemektedir.

Türkiye, Ukrayna olaylarının başında Rusya’ya karşı bir kınama fiili gerçekleştirmemiştir. Bu durumun, iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin olumsuz etkilenmemesi üzerinde olduğu düşünülebilir. Bu bakımdan “Güney Akım” projesinin “Türk Akımı”na dönüştürülmesinde de bu yaklaşım etkili olmuştur. Ayrıca, Güney Akım’ın gerçekleştirilmemesinde AB’nin, Rusya’ya karşı uyguladığı ambargoların etkisinin olduğu da bilinmektedir.⁴³⁷

Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizi ikili ilişkileri şüphesiz çok olumsuz yönde etkilemiştir. 2016 yılında Rusya’nın uygulamaya koyduğu ambargolar ile birlikte iki ülke arasında artan işbirliği süreci olumsuz bir sürece evrilmiştir. Bu bağlamda, Ukrayna-Türkiye ilişkileri ise Rusya ile oluşan bu olumsuz durumdan dolayı daha da gelişmiştir. Bundan ötürü de iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda ortak yaklaşımlar oluşturulması gündeme gelmiştir.⁴³⁸

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişki biçimi, ortak güvenlik önlemlerinin yoğun olarak işletilmesini öngörmektedir. Her şeyden önce, bu çerçevede, ikili istişareler önemlidir.

⁴³⁴ “Rusya’yı göz ardı edemeyiz”, *T24*, 02.09.2008, <https://t24.com.tr/haber/rusyayi-goz-ardi-edemeyiz>, 4607, (10.08.2021).

⁴³⁵ Gareth Winrow, “Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties”, <https://www.insightturkey.com/pages/submit-your-article>, (10.08.2021), s. 17.

⁴³⁶ “Türkiye ve Rusya S-400 füze anlaşmasını imzaladı”, *BBC Türkçe*, 12.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239093>, (10.08.2021).

⁴³⁷ Fatih Özbay, “Putin’in Türkiye Ziyareti ve İkili İlişkiler”, 2014, http://www.hazar.org/analizdetail/analiz/putin_in_turkiye_ziyareti_ve_ikili_iliskiler_1023.aspx, (10.08.2021).

⁴³⁸ Girit, a.g.m.

Böyle bir yakınlaşma, Karadeniz bölgesinin güvenliğinde ortak bir payda oluşturmaktadır. Türkiye, Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmamış ve Rusya ile ekonomik bağlarını sınırlandırmayı amaçlayan yaklaşıma sıcak bakmamıştır. Bu karar, Türkiye'nin, Rusya'ya olan sempatisinden dolayı değil de enerji, askeri ve ekonomik alanlardaki işbirliğinden ileri gelmektedir. Bunun yanında Türkiye, bölgesel politikalarda ayrı hareket edebileceğini de göstermek istemiştir.⁴³⁹ Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ukrayna ortaklığının geleceği, büyük ölçüde iki taraf arasında denge modeli üstünden devam edecektir. Bunun sebebi de iki taraf ile olan ilişkilerinin düzeyidir. Bu nedenle, Türkiye- Rusya ve Türkiye- Ukrayna, ilişkileri birbirinin karşısı üzerinden değil de Türkiye'nin çıkar kavramı üzerinden devam etmektedir.

Bölgesel ilişkiler bağlamından bakıldığında Türkiye'nin, Orta Doğu bölgesindeki kurumlar ve devletlerle yeni bir yapılanma arayışı içerisinde olduğu da görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ukrayna ilişkileri bu yeni yapılanma ekseninde değerlendirilmelidir. 2016 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi liderliği, yeni küresel siyasi ortam ve küreselleşen dünyanın tehditleri bağlamında diplomatik yapıcı, yeni bir dış politika stratejisinin oluşturulması ve uygun diplomatik araçların seçilmesi gibi yeni bir modeli kabul etmiştir. T. C. Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde bu yaklaşım için “Girişimci ve İnsani Dış Politika” tanımlamasının yapıldığı görülmektedir.⁴⁴⁰

Öte yandan, Türkiye ve Avrupa Birliği, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde karşılıklı menfaatlerini korumaktadırlar. Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'nin dış ticaret hacminin %40'ından fazlasını ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın ise yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır. Buna rağmen, Avrupa Birliği'nin, Türkiye ile stratejik işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda endişeleri bulunmaktadır. Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları, Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ve demokrasi konuları başta olmak üzere AB ile ilişkilerde birçok konuda anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı konusunda AB üyesi ülkeler arasında bir fikir birliği yoktur. Örneğin, Almanya ve Fransa, siyasi olarak hırslı ve ekonomik olarak gelişmiş bir Türkiye'nin kendileriyle rekabet

⁴³⁹ Fatih Hafız Mehmet, Türkiye-Rusya ilişkilerinin son 16 yılı, *Anadolu Ajansı*, 04.12.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>, (10.08.2021).

⁴⁴⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası”, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>, (10.08.2021).

edeceğinden ve Avrupa Parlamentosundaki etkinliklerinin zayıflayabileceği ihtimalinden dolayı Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakmaktadırlar. Türkiye'nin Avrupa entegrasyonundaki sorunlarının başında, Kıbrıs ve demokrasi konuları gelmektedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin hangi yönde gelişeceğini tahmin etmek pek mümkün değildir. Buna rağmen iki taraf arasında işbirliğinin artırılması ve daha fazla karşılıklı temas noktasının oluşturulması amaçlanmaktadır. Türk diplomasisinin bir dönem izlediği model, Rusya dahil komşu devletlerle ilişkilerde sorun yaşamamak (komşularla sıfır sorun ilkesi) üzerine kurulmuştu.⁴⁴¹

Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler, 2005 yılındaki üyelik sürecinin başlamasından sonra olumlu bir havada gitmemiştir. Buna neden olarak birçok farklı argüman ileri sürülebilir. Kıbrıs ve Suriye konusu bunların başında gelmektedir. Buna ek olarak Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin gaz sondajı yapması da AB tarafından bir sorun olarak ortaya nitelendirilmektedir.⁴⁴²

Türkiye, uzun vadeli stratejik dış politika planlarını, 21. yüzyılın yeni siyasi zorlukları ve tehditlerinin ağırlaşmasına rağmen, diplomatik yapıcılık üzerine kurgulamıştır. Buna örnek olarak yaşanan krizlerin, ekonomik çıkarların öncelikli olması sebebiyle çok çabuk atlatılması örnek gösterilebilir. Rus Su-24 bombardıman uçağının düşürülmesi sürecine kadar iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça olumlu bir ivme kazanmıştı. Ancak, yaşanan bu krizin kısa sürede çözüme kavuşmasında bölgesel çıkarlar etkili olmuştur. Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik işbirliğinin büyük çaplı olarak büyümesi, her iki ülkenin farklı askeri-politik bloklara ait olmasına ve Suriye'deki duruma ilişkin görüş farklılıkları bulunmasına rağmen, planlarının ve uluslararası politikanın birçok meselesine ilişkin ortak noktalar bulunmaktadır. Bununla birlikte görüş farklılıklarının bulunması ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilememektedir. Moskova ve Ankara, uluslararası kurumlarda, örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nda (KEİ) lider bir rol oynamaktadır. Bunun yanında

⁴⁴¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası”, <https://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa>, (10.08.2021).

⁴⁴² “AB: Doğu Akdeniz'de gerilimi artırması halinde Türkiye ile iş birliğini askıya alırız”, *Euronews*, 25.03.2021, <https://tr.euronews.com/2021/03/25/ab-dogu-akdeniz-de-gerilimi-art-rmas-halinde-turkiye-ile-is-birligini-ask-ya-al-r-z>, (11.08.2021).

Türkiye'nin, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) girebileceğine yönelik söylemleri de bulunmaktadır.⁴⁴³

Durumu kısaca özetleyecek olursak, Türkiye; Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizde Kırım özelinde tarihsel ve kültürel değerlerinin bulunmasından dolayı farklı bir anlayış ortaya koymaya çalışmıştır. Bu doğrultuda yaşanan krize yönelik olarak üç ayrı strateji üzerinde durmuştur. İlk olarak, Ukrayna toprak bütünlüğü ve uluslararası hukuk söylemi ön plana çıkmıştır. Krizin aşılması için Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgedeki insanların haklarının gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁴ Bu doğrultuda Yanukoviç sonrası Ukrayna'ya yapılan ilk ziyaretlerden birisi Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁵ Bununla birlikte Kırım referandumunun hukuksuz ve gayri resmi olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴⁶ İkinci olarak, Kırım Tatarlarının, bölgedeki ana unsur olduğu belirtilmiş ve Kırım Tatarlarının güvenliğinin Türkiye açısından önemi taraflara bildirilmiştir. Son olarak, çatışmanın taraflarına askeri faaliyetleri durdurmaları ve diplomatik yolları kullanmaları çağrısı yapılmıştır.⁴⁴⁷

Ankara, Moskova ve Kiev, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin, Karadeniz bölgesinde gidiş-geliş güvenliğini ve istikrarı bağımsız olarak sağlayabileceklerini düşünmektedir. Rusya'ya zıt yaptırımlara rağmen, Türkiye'nin Rusya ile ekonomik alanda emektaşlığını geliştirmesi de bu bakımdan bölgesel işbirliğinin bir başka yansımasıdır.

Uluslararası arenada, 21. yüzyıl itibariyle, dünya toplumunun kurumsal gelişiminde ve küresel kalkınma paradigmasında bir değişiklik bulunmaktadır. Çatışma durumlarını çözmenin, siyasi ve diplomatik süreci farklılaşmıştır. Bu bakımdan çatışmaların önlenmesi için uluslararası konferans diplomasisi ön plana çıkmaktadır. Bu da uluslararası örgütlerin önderliğinde gelişme göstermiştir. BM sisteminin mevcut çatışmalar konusunda yetersiz kalmasından dolayı yeni uluslararası örgüt yapılanmaları gerektiği konusunda görüşler

⁴⁴³ “Erdoğan: ‘Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın?’ diyorum”, *Sputnik Türkiye*, 20.11.2016, <https://tr.sputniknews.com/20161120/erdogan-ab-sanghay-beslisi-1025892702.html>, (10.08.2021).

⁴⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, a.g.m., 2014,

⁴⁴⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Kırım'da Düzenlenen Referandum Hk”, 17.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (08.08.2021)

⁴⁴⁶ Davutoğlu, a.g.m., 2015.

⁴⁴⁷ Davutoğlu, a.g.m., 2014.

ortaya konulmaktadır. Türkiye, bu anlamda BM sistemindeki Güvenlik Konseyi yapılanmasının adaletsizliğine vurgu yapmaktadır. Rusya bu konuda Türkiye'nin talebine kısmı olarak destek vermektedir. Putin, Türkiye'nin BMGK'de daimî üye olabileceğini, ancak "Dünya beşten büyüktür" söylemine katılmadığını belirtmiştir.⁴⁴⁸

Türkiye'nin dış politikası, çok taraflı bir yaklaşımı içermektedir. Ankara'nın hedefi, ülkenin otoritesini küresel ve bölgesel düzeyde artırmak ve belirtilen alanlara yönelmek üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda;

- NATO faaliyetlerine aktif katılım, 40 yıldan uzun bir süre önce imzalanan Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması temelinde Avrupa entegrasyon politikasının uygulanması ve Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik bir ortaklığın devam ettirilmesi istenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'yi Batı ülkeleri ve ittifaklar için önemli bir ortak yapan güvenlik bileşenine dikkat etmek gerekmektedir. O da şudur: Türkiye'de NATO füze savunma sistemi içinde füze saldırısı tehdidi konusunda bir erken uyarı radarı (Kürecik) konuşlandırılmıştır. Türkiye, Afganistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamakta, ayrıca Irak ve Suriye'deki Uluslararası Terörle Mücadele Koalisyonu'nun operasyonlarında aktif rol almaktadır. Bunun yanında, IŞİD'e karşı koalisyon uçakları için İncirlik hava üssünü açmakta ve Türk Hava Kuvvetleri uçaklarıyla terörist saldırılarına karşı operasyonlar düzenlemektedir.
- Ankara, Orta Doğu ve Güney Kafkasya ülkeleriyle birlikte, Rusya Federasyonu'nun politikasına karşı, kısmen de olsa aktif bir şekilde etkileşim içindedir. Güney Kafkasya bağlamında, Azerbaycan ve Gürcistan ile siyasi, ekonomik, kültürel ve insani ilişkilerin geliştirilmesine özel önem verilmektedir. Türkiye'yi Avrasya'nın önemli bir enerji ve ulaşım merkezi haline getirme planlarının uygulanması, Azerbaycan'ın kendi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına arzını artırma arzusu ve Gürcistan'ın transit devlet statüsünü güçlendirme girişimi birbirini bu bağlamda desteklemektedirler⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ "Putin'den Türkiye BMGK daimi üyeliği açıklaması", *Cnn Türk*, 23.10.2021, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/putinden-turkiye-bmgk-daimi-uyeligi-aciklamasi>, (01.11.2021).

⁴⁴⁹ Doğanay Yılmaz, a.g.e., ss. 99-102.

- Türkiye, son zamanlarda Türkmenistan'ın doğal gazını, TANAP projesine dahil etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, Güney Kafkasya doğalgaz boru hattının kapasitesinin Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin katılımıyla genişletilmesi planlanarak Türkmenistan ile doğal gazın taşınması üzerine işbirliğini hedeflemektedir. Projenin tahmini uzunluğu yaklaşık 3,5 bin kilometredir. Bu kapsamda, Avrupa'ya gaz tedarikinin büyük kısmını karşılayan Rusya ve transit ülke olarak Ukrayna dışında, yeni bir rota oluşturarak Avrupa'ya gaz arzının güvenliğini artırmak istemektedir. Bu proje, Avrupa Birliği gaz piyasası ile Azerbaycan ve Türkmenistan'ın yanı sıra Irak, İran ve Mısır'da bulunan gaz sahaları arasında doğrudan bir bağlantı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye önemli bir geçiş ülkesi olacaktır. Koridorun uygulanmasına yönelik plan, Avrupa Komisyonu'nun girişimiyle, Hazar bölgesindeki maksimum sayıda ülkeyi içermesi gereken, “Hazar Kalkınma Örgütü”nün oluşturulmasını öngörmektedir.⁴⁵⁰

Son olarak Türkiye'nin Kırım sorununa yönelik yaklaşımını, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu bir konuşmasında; "*Türkiye, nerede yaşarsa yaşasın Kırım Tatarlarının yanında oldu. Tıpkı Ahıska Türkleri gibi, tıpkı diğer mazlum halklar gibi, tıpkı Kırım Tatarlarıyla birlikte sürgüne gönderilen topluluklar gibi. Bundan sonra da Kırım Tatarlarının yanında olmaya devam edeceğiz. Kırım davasını hiçbir zaman unutmadık, unutmayacağız. Kırım'ın ilhakını tanımadık, tanımayacağız*"⁴⁵¹ sözleriyle belirtmiştir. Bununla birlikte bir başka açıklamasında ise, konuyu Avrupa Konseyi ve AGİT gibi uluslararası alanda tartışmaya açacaklarını belirterek Türkiye'nin konuya olan yaklaşımını daha da netleştirmeye çalışmıştır.⁴⁵²

⁴⁵⁰ T. C. Ticaret Bakanlığı, “Türkmenistan Güney Gaz Koridoru'na katılmak için davet edildi”, 25.02.2019, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-guney-gaz-koridoruna-katilmak-icin-davet-edildi>, (09.08.2021).

⁴⁵¹ “Türkiye’de iftar yemeğine katılan Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin, “Kırım Tatarları Ukrayna’nın ayrılmaz parçasıdır”, ukturk.net, 08.06.2018, <https://ukrturk.net/turkiyede-iftar-yemegine-katilan-ukrayna-disisleri-pavlo-klimkin-kirim-tatarlari-ukraynanin-ayrilmaz-parcasidir/> (08.08.2021).

⁴⁵² “Mevlüt Çavuşoğlu, Kırım”, *Sputnik Türkiye*, 08.06.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201806081033778707-mevlut-cavusoglu-kirim/>, (08.08.2021)

SONUÇ

Bu tez çalışmasında 24 Şubat 2022 yılında gerçekleşen Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan önceki süreç; Rusya, Ukrayna ve Türkiye açısından değerlendirilmiş ve nedenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Ukrayna Krizinin nedenleri üzerinde durularak ülke bazlı değerlendirme yapılmıştır. Kırım'ın, çatışma tarafları açısından önemi vurgulanarak çatışmanın oluşma süreci açıklanmıştır. Kırım krizinin, Rusya ile Ukrayna arasındaki güvenlik algısının bir sonucu olduğu ve Rusya'nın 2008 Gürcistan müdahalesinden sonra Kırım'ın ilhak edilmesinin de "Yakın Çevre" yaklaşımının bir diğer adımı olduğu belirtilmektedir.

Bağımsızlık sonrası dönemde Ukrayna, Rus yanlısı bir politikayı benimsemiştir. Ancak, Turuncu Devrimin ortaya çıkması halkın demokratik bir yönetim şeklini istediğini ortaya koymaktadır. Turuncu Devrim sürecinden sonra, Ukrayna'daki siyasal sistemde Rus yanlıları ve Rus karşıtları olmak üzere iki siyasal grup ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda, Turuncu Devrimden sonra yönetime gelenler, AB ve NATO entegrasyonunu hedeflerken 2010 sonrasında göreve gelen Yanukoviç, Rus yanlısı bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Yanukoviç'in AB entegrasyonuna karşı çıkması sonrasında gelişen olaylarla birlikte yeni bir yönetim oluşturulmuş ve Rusya ile olan ilişkiler bozulmuştur. Bu bağlamda Ukrayna-Rusya ilişkilerinin lider bazında şekillendiği görülmektedir. Yeni yönetimin, AB ve NATO entegrasyonunu hedeflemesi sonrasında Rusya, Ukrayna ile oluşan sorunları güç kullanarak çözmeyi seçmiştir. Bu durumun bir başka örneği Gürcistan-Rusya savaşında görülmektedir. Hem askeri hem de ekonomik açıdan zayıf bir ülke olmasından dolayı Ukrayna, AB ve ABD gibi güçlü ülkelerin desteğiyle Rusya tehdidine karşı dengeli bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Rusya'nın yayılmacı politikalarına büyük ölçüde muhalefet eden ve Ukrayna'nın hâkimiyetindeki bir hükümete dayanan demokrasi, Batı'ya yönelen Türkiye için iyi bir müttefiklerdir. Kafkaslar ile Karadeniz başta olmakla Rusya'nın yakın çevresindeki tesir sahasının daralması, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgede etkin olmasını sağlayacaktır. Ukrayna'nın Türkiye'nin dış politikasındaki konumu, bölgedeki istikrara katkıda bulunması ve AB, NATO ve ABD tarafından desteklenmesinden dolayı müttefiklerinin yanında bulunması olarak açıklanmaktadır. Türkiye'nin bu yaklaşımı tek taraflı bir dış politika

değildir. Aynı zamanda da Rusya ile ilişkilerini geliştirerek ekonomik, siyasi ve askeri alanda ortaklıklar kurmaktadır.

Türkiye, Ukrayna'yı dış siyasetde “öncelikli ülke” olarak görüyor. Öte yandan Karadeniz bölgesi ve enerji hatlarının emniyetini sağlayacağı gibi Kırım'daki 270 bin üzeri Kırım Türkü'nü de iki ülke arasındaki ilişkilerde daha öncelikli bir boyutta görmektedir. Bu bakımdan, Ukrayna'ya karşı uygulanan dış politika yaklaşımındaki olumlu tutum sürdürülmelidir. Türkiye, enerji kaynaklarından dolayı Rusya'ya bağımlı olması nedeniyle Rusya'nın Ukrayna'da uyguladığı askeri müdahaleye karşı aktif bir eylem gerçekleştirememiştir. Buna rağmen Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması ve Kırım Tatarları konusundaki tutumunu kararlılıkla ortaya koyarak, Rusya-ABD ve Rusya-Ukrayna arasında bir denge politikası izlemiştir ve ilerleyen süreçte de bu politikasını sürdürmelidir. Kırım ilhak edildikten sonra gelişen olayların; yerel, bölgesel ve global ölçüde etkileri olmuştur. Kırım'ın ilhakından sonra Putin'in tek kutuplu sistemin sona erdiğini açıklaması, bu durumun bir göstergesidir. Bu bağlamda Türkiye, dış politikasında izlemekte olduğu denge politikasına devam etmelidir.

Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'da yaşanan iç sorunlar, Rusya'nın yakın çevresindeki etkinliğini ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, AB ile ABD'nin, Rusya'ya karşı etkili bir tepki verememesi, Rusya'nın, eski Sovyet coğrafyasındaki çıkarlarını koruma isteğini artıracığından dolayı, Türkiye'nin bu bölgede daha dengeli bir politika izlemesi kaçınılmaz olacaktır. Kırım'ın ilhak edilmesi, başlarda bölgesel bir sorun olarak gözükmese de, zamanla uluslararası bir kriz haline gelmiştir. Rusya'nın, uluslararası hukuka aykırı olarak Kırım'ı ilhak etmesi, uluslararası düzeyde kabul görmemekle birlikte, mevcut bir çatışma alanı olarak kalmaktadır. Türkiye, bu sorunun diplomatik ve beynelmilel hukuk kurallarına uygun şekilde çözülmesi için girişimlerde bulunmuş olup, bu yaklaşıma devam etmesi gerekmektedir.

Rusya'ya ait enerji hatlarının Avrupa'ya iletilmesinde en uygun güzergâh Ukrayna'dır. Bundan dolayı, mevcut çatışmanın AB enerji güvenliğini doğrudan etkilemesi beklenmektedir. Dolayısıyla, Ukrayna Krizi ile Kırım'ın ilhakının, orta vadede çözüme kavuşması zor görülmektedir. Türkiye, bölgede iki ülke ile de iyi ilişkiler içerisinde olan bir

ülke olarak, bu sorunun çözüme kavuşması için gerçekleştirdiği politikalar ve çok taraflı görüşmeleri sürdürmelidir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığında Türkiye, Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhakı konusunda, Rusya devletine karşı daha dengeli ve uluslararası platformlar üzerinden tepki göstermiştir. Ancak, bunun yanında Kırım'ın ilhakının tanınmaması ve Ukrayna toprak bütünlüğünün korunması için de girişimlerine devam etmektedir.

Kırım'ın ilhakı ile birlikte Kırım'daki kaynakları ve Sivastopol Limanı'nı kontrolü altına alan Rusya, Karadeniz'deki etkinliğini daha da artırmıştır. Rusya bu şekilde ayrıca, Karadeniz'deki deniz yetki alanlarının genişlemesini de sağlayacaktır. Bu durum Türkiye'nin Karadeniz'deki etkinliğinin azalmasına neden olacaktır. Ukrayna'da yaşanan siyasi krizden dolayı bu ülkenin Türkiye ile olan ticareti sekteye uğramış ve Türkiye de bundan ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir.

Rusya, AB'nin uyguladığı yaptırımlara karşı, ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinden gıda ithalatını yasaklamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Rusya'ya olan gıda ihracatının artmasına olanak sağlamıştır. Türkiye, bu alanda Rusya için alternatif oluşturma yoluna giderken, kendi çıkarlarını artıracak fırsatlar aramayı ve bulmayı sürdürmelidir. Türkiye, sorunun diplomatik yolla uluslararası hukuk çerçevesinde askeri tedbirlerden kaçınarak, Ukrayna devletinin toprak bütünlüğünü temin edecek ve Kırım Tatarları'nın da haklarını koruyacak çözüm yollarını, beynelmilel alanda söylemeli ve bu konuda çalışmalarını sürdürmelidir. Türkiye, krizin çözümü için AB'nin, Rusya'ya karşı uygulayacağı yaptırımları katılmayarak, Rusya ile olan işbirliğini daha da artırmıştır. Bu bakımdan, diyalogu devam ettirmekle birlikte çözüm bulma stratejisini devam ettirmelidir. Türkiye, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına karşı ortaya koyduğu yaklaşıma NATO'dan destek sağlamaya çalışmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin, Ukrayna toprak bütünlüğünün korunması, çatışmanın barışçıl yollarla uluslararası hukuka uygun çözüme kavuşturulması için uluslararası aktörleri etkin kılması gerekmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin Ukrayna sorununa yönelik politikası, Ukrayna ve Rusya ile ikili ilişkileri geliştirerek bölgesel çıkarlarını (Kırım ve Karadeniz gibi) korumaya ve bölgedeki istikrarsızlığın önüne geçmek üzerine odaklanmak durumundadır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Kitap Bölümü:

ACHCAR Gilbert, “Rasputin Satranç Oynuyor: Ne Yapmalı da Batıyı Yeni Bir Savaşa Sokmalı”, *Evrenin Efendileri*, der. Tarık Ali, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: Om Yayınevi, 2001, ss. 97-148

AÇIKMEŞE Sinem Akgül, *Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme*, (Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ARBATOV Alexei, “Russian Security Interests and Dilemmas: an Agenda For The Future”, *Managing Conflicts in the Former Soviet Union*, der. Alexei Arbatov, Abram Chayes, Antonia Hnadle, London: MIT Press, 1997, ss. 411-458.

ARCHAR Gilbert, “Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya”, *Evrenin Efendileri*, der. Tarık Ali, İstanbul: Om Yayınevi, (Çev. Yavuz Alogan), 2001, ss. 149-206.

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8.baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.

ARMAN Murat Necip, *Uluslararası Politika I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012.

AYDINGÜN İsmail, “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın “Geçiş” Ülkesi Ukrayna”, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, der. İ. Aydingün, Ç. Balım, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2012, ss. 203-299.

BACHMANN Klaus, Igor Lyubashenko, *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, New York: Peter Lang, 2014.

BAJANOV Yevgeni, “Rusya'nın Değişen Dış Politikası”, *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, (Haz.) Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, 2000.

BALCI Ali, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş (Tarih, Teori, Kavram ve Konular)*, ed. Ş. Kardaş, A. Balcı, 5. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, ss. 119-146.

BİLENER Tolga, “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 311-341.

BLACKWILL Robert D., “Trilateral Policies Towards Russia”, *Engaging Russia: a Report to the Trilateral Commission*, ed. Robert D. Blackwill, Rodric Braithwaite, Akihiko Tanaka, New York: The Trilateral Commission, 1995, ss. 35-56.

BOSTANOĞLU Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 2. baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009.

BRAWLEY Mark R., “Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View”, *Routledge Global Security Studies*, 2010.

BÜYÜKAKINCI Erhan, “Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, ss. 137-155.

CARLSNAES Walter, “Actors, Structures, and Foreign Policy Analysis”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 85-100.

CARR Edward Hallet, *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2015.

CERRAH Ufuk, “Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 453-477.

CIDOB, “Foreign Policy of the Russian Federation”, *CIDOB International Yearbook*, Barcelona: Barcelona Center for International Affairs, 2010,

CRONIN Stephen B., *Community under Anarchy: Transnational Identity and the Evolution of Cooperation*, New York: Columbia University Press, 1999.

ÇITAK Emre, “Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler Temel Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Yayıncılık, 2014.

DAĞI Zeynep, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya’nın Dönüşümü*, İstanbul: Boyut, 2002.

DEMİR Sertif, “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 169-190.

DEVLEN Balkan, Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", *Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*, Ed. Annette Freyberg, Inan Ewan Harrison Patrick James, (The Johns Hopkins University Press), 2009.

DONNELLY Jack, “Realizm”, Uluslararası İlişkiler Teorileri, der. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donelly, T. Nardin, M. Paterson, C. Reus-Smit, J. True, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

DONNELLY Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

DUECK Colin, Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions, *Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy*, (Cambridge University Press) , 2009.

DUGIN Aleksandr, *Geopolitika Rossii (Rusya’nın Jeopolitiği)*, Moskova: Akademicheski Proekt, 2012.

DUGIN Aleksandr, *Rus Jeopolitiği - Avrasyacı Yaklaşım*, (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

EFEĞİL Ertan, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

ELMAN Colin, “Realizm”, *Security Studies an Introduction*, ed. Paul D. Williams, New York: Routledge, 2008.

EREKER Fulya, ÖZER Utku, “Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya’nın Karadeniz Politikası”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, Ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, ss. 165-204.

ERALP Atilla, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, ed. İ.D. Dağı, A. Eralp, E.F. Keyman, N. Polat, O.F. Tanrısever, F. Yalvaç, A.N. Yurdusev, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss. 57-88.

ERALP Atilla, “Sistem”, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 2005.

ERİŞEN Cengiz, “Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan Büyükkakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, ss. 165-194.

European Commission, *Commission Staff Working Paper, European Neighbourhood Policy, Country Report Ukraine*, Brussels: European Commission, 2004.

European Commission, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy*, Brussels: European Commission, 2006.

European Commission, *EU–Ukraine Action Plan*, Brussels: European Commission, 2005

European Commission, *Wider Europe—Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels: European Commission, 2003.

FRANKEL Joseph, *International Politics: Conflict and Harmony*, London: Pelican Books, 1973.

FRYE John, “What Do Voters in Ukraine Want? A Survey Experiment on Candidate Ethnicity, Language, and Policy Orientation”, *Problems of Post-Communism*, 2015, ss. 247-257.

GOLDSTEIN Joshua S., Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara: BB101 Yayınları, 2015.

GRIECO Joseph M., *Cooperation among Nations: Europe, America, and Nontariff Barriers to Trade*, Ithaca: Cornell University Press, 1990.

HILL Christopher, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Londra: Palgrave Macmillan, 2003.

HOFFMANN Michael J., “Norms and Social Constructivism in International Relations”, *The International Studies Encyclopaedia*, ed. R. Denemark, Oxford: Blackwell, 2010.

HOLSTI Kalevi Jaakko, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. baskı, Englewood Cliffs, New York: Prentice Hall, 1967.

HUDSON Valerie M., *Foreign Policy Analysis: Classics and Contemporary Theory*, 2. Baskı, Lanham: Rowman & Littlefield, 2014.

İŞYAR Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, 2. baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

İŞYAR Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, İstanbul: Alfa, 2004.

İŞYAR Ömer Göksel, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, Bursa: Dora Yayınları, 2019.

IZZATOV Elşan, *Rusya'nın Yakın Çevre Politikasında Bir Enstrüman Olarak Etnik Temelli Sorunlar ve Güney Kafkasya*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

JASUTIS Grazvydas, *Crimea: Between Annexation And Reunification (War Report 2018)*, Italy: The Graduate Institute of Geneva, 2018.

JERVIS Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey, 2017.

JOHNSTON Alastair Iain, *Social States: China in International Institutions, 1980-2000*, Princeton University Press, 2008.

KALKAN Yeldar Barış, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.

KARADELİ Cem, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna’da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 343-364.

KARADELİ Cem, “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 113-136

KARDAŞ Şaban, Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

KATUSA Marin, *The Colder War: How the Global Energy Trade Slipped from America's Grasp*, New Jersey: Wiley, 2014.

KEOHANE Robert O., “Theory of World Politics: Structural Realism And Beyond”, *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, 1986, ss. 97-190.

KRAVETS Nadiya, *Domestic Sources of Ukraine's Foreign Policy: Examining Key Cases of Policy towards Russia, 1991–2009*, (PhD dissertation), Oxford: Oxford University, 2012.

LARRABEE F. Stephen, Theodore W. Karasik, *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*, Rand Corporation, 1997.

LAWSON Stephanie, *The New Agenda For International Relations: From Polarization To Globalization In World Politics?*, Cambridge: Polity Press, 2002.

LENTIS Jeffrey S., “Strategic Cultures and Security Policies in the Asia-Pacific”, Jeffrey S. Lentis (der.), *Strategic Cultures and Security Policies in the Asia-Pacific*, Routledge, New York, 2015.

LINKLATERI Andrew, “Kuramda ve Pratikte Neorealizm”, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, ed. Ken Booth, Steve Smith, İstanbul: Röle Yayıncılık, 2015.

LOBELL Steven E., "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009.

MARPLES David R., *Ukraine in Conflict: An Analytical Chronicle*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017.

MEARSHEIMER John J., “Power and Fear in Great Power Politics”, *One Hundred Year Commemoration to the Life of Hans Morgenthau (1904-2004)*, ed. G. O. Mazur, New York: Semenenko Foundation, 2004, ss. 96-184.

MEARSHEIMER John J., “Structural Realism”, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Milja Kurki, Steve Smith ve Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2010, ss. 77-94.

MEARSHEIMER John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company, 2001.

MORGENTHAU Hans J., *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer House Limited, Londra, 1947.

MORGENTHAU Hans J., *Politics Among Nations*, New York: Knopf, 1948.

MORGENTHAU Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*, New York: Knopf, 1978.

NADEJDA M. Victor, David G. Victor “Bypassing Ukraine: exporting Russian gas to Poland and Germany”, *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, ed. David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ss. 122-168.

ONAY Yaşar, *Rusya ve Değişim*, Ankara: Nobel, 2002..

ÖZBAY Fatih, “Türk- Rus İlişkileri, Bilge Adamlar Kurulu Raporu”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2013.

ÖZDAL Habibe, “AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler”, *USAK-Avrasya Araştırmaları Merkezi*, S. 26 (2013).

ÖZDAL Habibe, *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Kırım’ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: USAK Yayınları, 2016.

ÖZMEN H. Alparslan, “Enerji Güvenliği Politikaları ve Kırım”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. H. Çomak, M. Ö. Ultan, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2014.

ÖZTEKİN Yiğit Savaş, *Avrupa Birliği ve Ukrayna Krizi: Neo-Realist Bir Eleştiri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 11.

PAUL Amanda, “Crimea One Year After Russian Annexation”, *Policy Brief*, 2015, s. 2.

PİRİNÇÇİ Ferhat, *Silahlanma ve Savaş*, Bursa: Dora Yayınları, 2010.

POSEN Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, Ithaca: Cornell University Press, 1984.

POWELL Robert, “Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate”, *International Organization* 2, 1994, ss. 313-344.

PUDDINGTON Arch, *Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians*. New York: Freedom House, 2017.

PUGLISI Riccardo, “A Window to the World? Oligarchs and Foreign Policy in Ukraine”, *Ukraine: Quo vadis*, ed. S. Fischer, Paris: Institute for Security Studies, 2008, ss. 55-86.

RIMKUTĖ Dovile, Karina Shyrokykh, *The Role of EU Agencies in the Acquis Transfer: The Case of the European Neighbourhood Policy Countries*, TARN Working Paper Series 14/2017, Oslo: ARENA Centre for European Studies, 2017.

RIPSMAN Norrin M., "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009.

RIPSMAN Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009.

ROXBURGH Angus, *The Strongman Vladimir Putin and the Struggle for Russia*, New York: I.B.Tauris, 2013.

RZAYEVA Gulmira, “Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: Policies and Challenges”, Oxford Institute for Energy Studies, OIES Paper NG82, 2014.

SANDIKLI Atilla, Elnur İsmayilov, *Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye*, İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 2015.

SCHMIDT Brian C., “Realism and Facets of Power in International Relations”, *Power in World Politics*, ed. Felix Berenskoetter, Michael J. Williams London: Routledge, 2007, ss. 43-63.

SCHWELLER Randall L., “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, Colin Elman & Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Londra, 2003.

SESTANOVICH Stephen, “Where is Putin Leading Russia?”, Council on Foreign Relations, 2014.

SÖNMEZOĞLU Faruk, Özgün Erler Bayır, “Dış Politika Analizinde Temel Ögeler”, *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 5-44.

SPECK Ulrich, “How the EU Sleepwalked into a Conflict with Russia”, Carnegie Europe, 2014.

SULZ Matthias, "Neoclassical Realism, UN-Resolution 1973 and the Responsibility to Protect in Libya", *Lehrveranstaltung: 210086-1*, 2016.

SÜMER Gültekin, *Dış Politika Stratejileri ve Türkiye Neresinde*, İstanbul: İkinci Adam Yayınları, 2013.

SZPORLUK Robert, “The Ukraine and Russia”, *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, ed. Robert Conquest, Stanford, CA: Hoover Press, 1986, s.151–182.

ŞAHİN Güngör, *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Anlayışı Bağlamında NATO*, (Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 80.

ŞAYLIMAN Rami, Çiğdem Şaylıman, “Rusya’nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix, 2004, ss. 293-308.

TALIAFERRO Jeffrey W., “Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War”. *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.

TALUKDAR Indrani, “Russia’s Foreign Policy in the Current Period: Continuation or a New Shift?”, *Indian Council of World Affairs*, 2013, ss. 1-7.

TATLI Uğur, *Yumuşak Güç Çerçevesinde Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptleri ve Pratikleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi SBE, 2018.

THORUN Christian, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia’s Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008.

TOAL Gerard, *Near Abroad: Putin the West and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*, New York: Oxford University Press, 2017.

TORBAKOV Igor, “This Is a Strife of Slavs among Themselves”: Understanding Russian–Ukrainian Relations as the Conflict of Contested Identities”, *The Maidan Uprising, Separatism and Foreign Intervention*, ed. K. Bachmann, I. Lyubachenko, Frankfurt: Peter Lang, 2014, ss. 183-205.

TUNCER İdil, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: “Yakın Çevre” ve Türkiye”, *En Uzun On Yıl Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, ed. Gencer Özkan, Şule Kut, İstanbul: Birke Yayınları, 2000, ss. 444-471.

TURAN Günhan, “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. E. Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 365-400.

VIOTTI Paul, Mark Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 3. baskı, New York: Allyn&Bacon, 1999.

VIOTTI Paul, Mark Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

WALT Stephan M., “The Enduring Relevance of the Realist Tradition”, *Political Science: State of the Discipline*, ed. I. K. Milner, Londra: Norton & Company, 2002.

WALT Stephan M., *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1990.

WALTZ Kenneth N., “Anarchic Orders and Balances Of Power”, *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, 1986, ss. 164-165.

WALTZ Kenneth N., “Realist Thought and Neorealist Theory”, *The Evolution Of Theory in International Relations*, ed. Robert L. Rothstein, South Carolina: University of South Carolina Press, 1992, ss. 21-37.

WALTZ Kenneth N., *İnsan Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, Ankara: Asil Yayınları, 2009.

WALTZ Kenneth N., *Uluslararası Politika Teorisi*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2015.

WOHLFORTH William C., “Realism and Foreign Policy”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, 2. baskı, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 35-53.

YALVAÇ Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, der. Atilla Eralp, 12. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss. 131-184.

YAPICI Merve İrem, “Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Cilt 3*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2011, ss. 1451-1473.

YAPICI Merve İrem, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, Ankara: USAK Yayınları. 2010.

YELTİN Hüseyin, “Türkiye ve S-400 Hava Savunma Sistemleri: Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerindeki Yeri”, *Anadolu Strateji Dergisi*, C. 3. S. 1, (2021), ss. 65-78.

YILMAZ Doğanay, *Enerji Güvenliği Açısından Bir Transit Ülke Olarak Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

YILMAZ S. Harun, *Rusya’da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi*, İstanbul: Versus Kitap, 2006.

YURDUSEV Ahmet Nuri, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, ed. İhsan D. Dağı, Atilla Eralp vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 15-55.

ZAKARIA Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*, Princeton University Press, Princeton, 1998.

Makale:

AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, 2011, ss. 43-73.

AKDEMİR Erhan, “Avrupa Birliği’nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu mu? Yeni Aday mı?”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 41 (2014), ss. 61-75.

AKSOY Ertugrul Gazi, “Türk-Rus İlişkilerinde Ekonomi: 2000 Sonrası Bir Değerlendirme”, *Reforma*, C. 1, S. 85 (2020), ss. 35-44.

ARBATOV Alexei, “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, C. 18, S. 2 (1993), ss. 4-42.

AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1 (2004), ss. 33-60.

BAHARÇİÇEK Abdülkadir, Osman Ağır, “Kırımın Rusya Federasyonu’na Bağlanması Rusya’ya Komşu Ülkelere Olası Etkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52 (2015), ss. 29-47.

BECKER Michael E. vd., “Reviving the Russian Empire: The Crimean Intervention Through a Neoclassical Realist Lens”, *European Security*, Cilt 25, Sayı 1, 2015, ss. 112-133.

BİLENER Tolga, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 13 (2007), ss. 115-132.

BİNGÖL Oktay, “Ukrayna Krizi’nin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörüləri”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 41 (2014), ss. 15-38.

BOZDAĞLIOĞLU Yücel, Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası ilişkiler*, C. 1, S. 4 (2004), ss. 59-79.

BROOKS Stephen G., “Dueling Realisms”, *International Organization*, C. 51, S. 3 (1997), ss. 445-477.

CHISTENSEN Thomas J., “Perceptions and Alliances in Europe, 1865-1940”, *International Organization*, Cilt 51, Sayı 1, 1997, ss. 65-97.

CLADI Lorenzo, Mark Webber, “Italian Foreign Policy in the Postcold War Period: a Neoclassical Realist Approach”, *European Security*, 20:2, 2011, ss. 205-219

ÇAMAN Efe, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi, Kinderman ve Münih Okulu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 2, S. 8 (2007), ss. 36-52.

D’ANIERİ Paul J., “Ukrainian Foreign Policy from Independence to Inertia”, *Communist and Post-Communist Studies*, C. 45 S. 3-4 (2012), ss. 447-456.

DERMAN Giray Saynur, Yerkinay Ongarova, “Ukrayna’da Siyasi Kriz”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 42 (2014), ss. 11-23.

DIMITROVA Antoaneta, Rilka Dragneva, “Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to EU’s Rule Transfer in the Ukraine”, *Journal of European Public Policy*, C. 16, S. 6 (2009), ss. 853-872.

ELMA Fikret “Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya”, *Journal of Azerbaijani Studies*, 2009, ss. 129-143.

EROL Mehmet Seyfettin, Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasi Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 8 (2011), ss. 13-38.

EROL Mehmet Seyfettin, “Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 41, ss. 1-14.

FREYBURG Tina, A. Welzel, “EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood”, *Journal of European Public Policy*, S. 16 (2009), s. 916-934.

FOULON Michiel, “Neoclassical Realism: Challengers and Briding Identities”, *International Studies Review*, Cilt 17, Sayı 4, 2015, ss. 635-661.

FOXALL Andrew, “Putin’s Peninsula: Crimea’s Annexation And Deterioration”, *Russia Studies Centre Policy Paper*, S. 4 (2015).

FREEDMAN Lawrence, “Ukraine and the Art of Crisis Management”, *Survival: Global Politics and Strategy*, C. 56, S. 3 (2014), ss. 7-42.

GILPIN Robert G., “The Richness of the Tradition of Political Realism”, *International Organization*, C. 38, S. 2 (1984), ss. 287-304.

GNEDINA Elena, “Multi-Vector” Foreign Policies in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining?”, *Europe-Asia Studies*, C. 67, S. 7 (2015), s. 1007-1029.

HARUNOĞULLARI Muazzez, “Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye’nin Enerji Jeopolitiği”, *Mukaddime*, C. 11, S. 1 (2020), ss. 177-211.

HEADLEY Jim, “Sarajevo, February 1994: the First Russia-NATO Crisis of the post Cold War Era”, *Review of International Studies*, C. 29, S. 2 (2003), ss. 209-227.

INAYEH Alina, Daniela Schwarzer, Joerg Forbrig, “Regional Repercussions of the Ukraine Crisis: Challenges for the Six Eastern Partnership Countries”, *The German Marshall Fund of the US Economic Policy Paper*, S. 3 (2014).

ISMAYILOV Elnur, Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya’nın Yeni Askeri Doktrini, *Bilgesam Analiz*, no: 1190, 2015.

JERVIS Robert, “Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, C. 30, S. 2 (1978), ss. 167-214.

JERVIS Robert, "Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate", *International Security*, C. 24, S. 1 (1999), ss. 42-63

KATZ N.Mark, "Losing Balance: Russian Foreign Policy toward Iraq and Iran", *Current History*, C. 102, S. 666 (2003), ss. 341-345.

KEMALOĞLU İlyas, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), ss. 1-14.

KILIKAN Zişan Yardım, "Uçak Krizi Öncesi Ve Sonrasında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Analizi", *Third Sector Social Economic Review*, C. 56, S. 2 (2021), ss. 1284-1312.

KITCHEN Nicholas, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", *Review of International Studies*, 36:1, 2010, ss. 117-143.

KOROLEV Alexander, Vladimir Portyakov, "China-Russia Relations in Times of Crisis: A Neoclassical Realist Explanation", *Asian Perspective*, C: 42, No: 3, 2018, ss. 411-437.

KOROLEV Alexander, Vladimir Portyakov, "Reluctant Allies: System-Unit Dynamics and China-Russia Relations", *International Relations*, Cilt 33, Sayı 1, 2019, ss. 40-66.

KOSTANYAN Hrant, Stefan Meister, "Ukraine, Russia and the EU: Breaking the Deadlock in the Minsk Process", *CEPS Working Document*, No. 423 (2016).

KROPATCHEVA Elena, "Russian Foreign Policy in the Realm of European Security through the Lens of Neoclassical Realism", *Journal of Eurasian Studies*, C: 3, No: 1, 2012, ss. 30-40.

KURT Selim, "Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 14, S. 28 (2018), ss. 91-125.

KUZIO Taras, "EU and Ukraine: A Turning Point in 2004?", *Institute for Security Studies*, S. 47 (2003).

KUZIO Taras, "European Identity, Euromaidan, and Ukrainian Nationalism", *Nationalism and Ethnic Politics*, S. 22 (2016).

KUZIO Taras, "Is Ukraine Part of Europe's Future?" *The Washington Quarterly*, C. 29 S. 3 (2006), ss. 89-108.

KÜÇÜKSOLAK Övgü Kalkan, “Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 14, 2012, ss. 202-208.

KYDD Andrew, “Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers Do Not Fight Each Other”, *Security Studies*, C. 7. S. 1 (1997), ss. 114-155.

LABS Eric J., “Beyond Victory: Offensive Realism and the Expansion of War Aims”, *Security Studies*, c. 6. s. 4 (1997), ss. 1-49.

LAVENEX Sandra, “The External Face of Differentiated Integration: Third Country Participation in EU Sectoral Bodies”, *Journal of European Public Policy*, C. 6, S. 22 (2015), ss. 836-853.

LEGRO Jeffrey W., Andrew Moravcsik, “Is Anybody Still Realist?”, *International Security*, Cilt 24, Sayı 2, 1999, ss. 5-55.

LOBELL Steven E., “War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politic and Security Strategies”, *Security Studies*, C. 12, S. 2 (2002/3), ss. 165-195.

LYNN-JONES Sean M., “Offense-Defense Theory and Its Critics”, *Security Studies*, C. 4, S. 4, 1995, ss. 660-691.

MAGEN Zvi, Sarah Fainberg, Olena Bagno-Moldavsky, “The Minsk II Agreement: Implications of a (Shaky) Ceasefire”, *Institute for National Security Studies*, S. 670 (2015).

MAGOMEDOVA H. S., “Vneshnaya Politika Elcina” (Yeltsin’in Dış Politikası), *Simvol Nauki*, No. 5, 2016.

MARPLES David R., “Russia's Perceptions of Ukraine: Euromaidan and Historical Conflicts”, *European Politics and Society*, C. 17, S. 4 (2016), ss. 424-437.

MCFAUL Michael, Stephen Sestanovich, John J. Mearsheimer. “Faulty powers: Who Started the Ukraine Crisis?”, *Foreign Affairs*, C. 93, S. 6 (2014), ss. 167-178.

MEARSHEIMER John J. “Realists as Idealists”, *Security Studies*, C. 20, S. 3 (2011), ss. 424-430.

MEARSHEIMER John J. “Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault”, *Foreign Affairs*, C. 93, S. 5 (2014), ss. 77-89.

MEARSHEIMER John J., “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, *International Security*, C. 15. S. 1 (1990): 5-56.

MEARSHEIMER John J., “Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part I)”, *International Relations*, C. 20, S. 1 (2006), ss. 105-123.

MEARSHEIMER John J., “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, C. 19, S. 3 (1994), ss. 5-49.

MELNYKOVSKA Inna, Rainer Schweickert. “Bottom- up or top- down: What Drives the Convergence of Ukraine’s Institutions Towards European Standards?”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 8, S. 4 (2008), ss. 445-468.

MONTGOMERY Evan Braden, “Breaking out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty”, *International Security*, C. 31, S. 2 (2006), ss. 151-185.

ÖZARSLAN Bahadır Bumin, “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 10, S. 39 (2014), s. 97-135.

ÖZBAY Fatih, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, *Bilge Strateji*, C. 2, S. 2 (2010), ss. 35-77.

ÖZÇELİK Sezai, “Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in International Relations and Conflict Resolution During The 1990s, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2 (2005), ss. 88-114.

ÖZDAL Habibe, Hasan Selim Özertem, Kerim Has, Mehmet Yeğin, “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu”, *USAK Analiz*, No 28 (2014).

ÖZSAĞLAM Muhittin T., “Geçmişten Günümüze Avrasyacılık”, *Kıbrıs Yazıları*, S.3 (2006), ss. 114-122.

ROSE Gideon, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”. *World Politics*, C. 51. S. 1 (1998), ss. 144-172.

RUMER Eugene B., Celeste A. Wallender, “Russia: Power in Weakness?”, *The Washington Quarterly*, C. 27, S. 1 (2003/2004), ss. 57-73.

RATHBUN Brian, A Rose By Any Other Name: Neoclassical Realism As The Logical And Necessary Extension Of Structural Realism, *Security Studies*, 17.2 (2008): s. 294-321.

ROMANOVA Tatiana, “Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal Order”, *The International Spectator*, Cilt 53, Sayı 1, 2018, ss. 76-91.

SARIKAYA Yalçın, “Turuncuya Veda: Ukrayna’nın Kritik Seçimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 25 (2010), ss. 1-10.

SHYROKYKH Karina, “Policy-Specific Effects of Transgovernmental Cooperation: a Statistical Assessment Across the EU’s Post-Soviet Neighbours”, *Journal of European Public Policy*, C. 26, S. 1 (2019), ss. 149-168.

SINGER David, “The Level-of-Analysis Problem in International Relations”, *World Politics*, C. 14, S. 1 (1961), s. 77-92.

SMITH Nicholas Ross, “The EU under a Realist Scope: Employing a Neoclassical Realist Framework for the Analysis of the EU’s Deep and Comprehensive Free Trade Agreement offer to Ukraine”, *International Relations*, C: 30, No: 1, 2016, ss. 3-28.

SNYDER Glenn H., “Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay”. *International Security*, C. 27. S. 1 (2002), ss. 149-173.

SOLTAN Elnur, “Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği”, *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, C. 6, S. 4 (2001), ss. 64-94.

SÖNMEZ Sait, “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikalarının Analizi”, *Akademik Bakış*, S. 6 (2010), ss. 73-96.

STRAUSS Ira, “Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does that Leave Russia?”, *European Security*, C. 8, S. 4 (2001), ss. 1-44.

SUYUNDIKOV Suinbay, “Dağlık Karabağ Savaşı’nın Çözümü Bağlamında Türkiye ve Rusya”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1 (2021), ss. 132-145.

TALIAFERRO Jeffrey W., “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, C. 25, S. 3 (2000), ss. 128-161.

TANG Shiping, “Taking Stock of Neoclassical Realism”, *International Studies*, 11, 2009, ss. 799-803.

TECER Ömer Çağrı, “Jeopolitik Ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 4 (2014), ss. 97-125.

TELLAL Erel, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi’ne”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C. 21, S. 204 (1997).

TELLAL Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 3 (2010), ss. 189-206.

TOLZ Vera, “Forging the National Identity and National Building in Post-Soviet Russia”, *Europe Asia Studies*, C. 50, S. 4 (1998), ss. 993-1022.

TOPSAKAL İlyas, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2016), ss. 33-53.

TOPSAKAL İlyas, Alperen Kürşad Zengin, “Ukrayna-Rusya Hattında Askeri Tırmanma: Çok Aktörlü Krizin Siyasal Çıktıları ve Türkiye”, *Kriter*, C. 6, S. 57 (2021).

TSYGANKOV Andrei, “The Sources of Russia’s Ukraine Policy”, *Russian Analytical Digest*, S. 158 (2014), ss. 2-4.

TSYGANKOV Andrei, “Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy”, *Post-Soviet Affairs*, C. 31, S. 4 (2015), ss. 279-303.

TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi”, *Avrasya Etüdleri*, S. 44 (2013), s. 72.

TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Ukrayna’da Turuncu Devrimin Sonu”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 3 (2011), s. 77.

WALTZ Kenneth N., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, C. 25, S. 1 (2000), ss. 5-41.

WALTZ Kenneth N., “The Origins of War in Neorealist Theory”, *The Journal of Interdisciplinary History*, C. 18, S. 4 (1988), ss. 615-628.

WIĘCŁAWSKI Jacek, “Neoclassical Realism And The Crisis of the Realist Paradigm in Contemporary International Relations”, *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 57:2, 2017, ss. 192-217.

YAPICI Merve İrem, “Rusya’da Kilise-Devlet İlişkilerinde “Asimetrik Senfoni” Modeli: Ukrayna Krizi Örneği”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1 (2016), ss. 173-193.

ZAHLESTIVAET Volna Skandalov, “Rossiski Parlament” (Skandal Rus Parlamentosunu Ele Geçirdi), *İzvestiya*, No: 233, 1992.

İnternet Kaynakları

“A rally for joining Russia is being held in the center of Simferopol”, TASS, 09.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1032682>, (27.10.2021).

“AB Zirvesine Ukrayna Gölgesi”, Amerika’nın Sesi, 28.10.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ab-zirvesine-ukrayna-golgesi/1799635.html>, (26.10.2021).

“AB: Doğu Akdeniz'de gerilimi artırması halinde Türkiye ile iş birliğini askıya alırlar”, Euronews, 25.03.2021, <https://tr.euronews.com/2021/03/25/ab-dogu-akdeniz-de-gerilimi-art-rmas-halinde-turkiye-ile-is-birligini-ask-ya-al-r-z>, (11.08.2021).

ABAY Emre Gürkan, “Ukrayna'dan Rusya'ya 'Tek Millet Değiliz' Cevabı”, Anadolu Ajansı, 30.06.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynadan-rusyaya-tek-millet-degiliz-cevabi/2290116>, (15.10.2021).

AJEGANOV Boris, “Real friends? Georgia-Turkey relations in the wake of the July 15 coup attempt”, The Central Asia-Caucasus Analyst, 10.08.2016, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13388-real-friends?-georgiaturkey-relations-in-the-wake-of-the-july-15-coup-attempt.html>, (10.08.2021).

ALAGÖZ Emine Akçadağ, “Seçimlerin Ardından Ukrayna'nın Yönü”, 05.05.2010, <http://www.bilgesam.org/incele/782/-secimlerin-ardindan-ukrayna%E2%80%99ninyonu/#.XL7aJ-gzbiU>, (23.08.2021).

AMIEL Sandrine, “Putin Says Russia May Offer Fast-tracked Passports to all Ukrainians”, Euronews, 22.06.2019, <https://www.euronews.com/2019/04/27/putin-says-russia-may-offer-fast-tracked-passports-to-all-ukrainians>, (28.10.2021).

“Başbakan: Ukrayna 5-10 yıl içinde AB üyesi olmak istiyor”, Ukr Haber, 23.03.2021, <https://www.ukrhaber.com/blog/basbakan-ukrayna-5-10-yil-icinde-ab-uyesi-olmak-istiyor/>, (16.10.2021).

BERKTAY Deniz, “Türkiye İle İlişkilere Sıfırdan Başladık”, 16.03.2017, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/TURKIYE-ILE-ILISKILERE-SIFIRDAN-BASLADIK>, (19.10.2021).

BERKTAY Deniz, “Ukrayna'da Turuncu Devrim Biterken”, 22.01.2010, https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2010/01/100122_fooc_ukraine, (24.09.2021).

BEŞOĞUL Çağdaş, “Kırım'ın İlhakının Karadeniz Jeopolitiğine Olan Etkileri”, https://www.academia.edu/19854872/K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadeniz_Jeopoliti%C4%9Fine_Olan_Etkileri, ss. 8-9.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Karadeniz barış denizi olarak kalmalı (Erdoğan-Zelenskiy görüşmesi)”, NTV, 10.04.2021, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-ve-ukrayna-devlet-baskani-zelenskiy-bir-araya-geldi,XlA86bhRLUOf05mIoaPiXQ>, (10.08.2021).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya ile yeni hedeflere kilitleniyoruz”, Anadolu Ajansı, 08.04.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-rusya-ile-yeni-hedeflere-kilitleniyoruz/1445619>, (11.10.2021).

CURA Ali, “Ukrayna’nın zorlu AB yolculuğu”, 01.01.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271>, (19.10.2021).

“Çikolata Kralı' Zaferini İlan Etti”, DW Türkçe, 25.05.2014, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7ikolata-kral%C4%B1-zaferini-ilan-etti/a-17662089>, (19.10.2021).

DAVUTOĞLU Ahmet, “Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kırım Tatar Meclisi Eski Başkanı Sayın Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ile Ortak Basın Toplantısı”, T.C. Dışışleri Bakanlığı, 17.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-kirimtatarmeclisi-eski-baskani-sayin-mustafa-abdulcemil-kirimoglu-ile-ortak-basin-toplant.tr.mfa, (10.08.2021).

DAVUTOĞLU Ahmet, “Türkiye Olarak Kırım'da Gerginliğin Azaltılması ve Sorunların Çözülmesi İçin Her Türlü Katkıyı Yapmaya Hazırız”, T.C. Dışışleri Bakanlığı, 01.03.2015, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_turkiye-olarak-kirim-da-gerginligin-azaltilmasi-ve-sorunlarin-cozulmesi-icin-her-turlu-katkiyi-yap.tr.mfa, (10.08.2021).

“Delimitation of maritime borders in the Black Sea and in the Sea of Azov”, The Voice of Russia, 18.03.2014, <https://www.globalresearch.ca/crimea-is-now-part-of-russia-putin-signstreaty/5373953>, (27.10.2021).

“Erdoğan: ‘Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın?’ diyorum”, Sputnik Türkiye, 20.11.2016, <https://tr.sputniknews.com/20161120/erdogan-ab-sanghay-beslisi-1025892702.html>, (10.08.2021).

GAFARLI Orhan, “AB ile Rusya Arasında Ukrayna”, 02.02.2014, <http://www.bilgesam.org/incele/76/-ab-ile-rusya-arasinda-ukrayna/#.XM679-gzbiU>, s. 12-13, (19.10.2021).

GİRİT Selin, “Rusya ambargoları yürürlükte: Türkiye nasıl etkilenecek?”, BBC Türkçe, 01.01.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo, (11.08.2021).

GIULIANO Elise, “The Origins of Separatism: Popular Grievances in Donetsk and Luhansk”, PONARS Eurasia Policy Memo, No. 396 (2015), <https://www.ponarseurasia.org/the-origins-of-separatism-popular-grievances-in-donetsk-and-luhansk/>, (28.10.2021).

HACALOĞLU Hilmi, “Ukrayna Ortodoks Kilisesi’nin Moskova’dan Kopuşu Ne Anlama Geliyor?”, Amerika’nın Sesi, 12.01.2019,

<https://www.amerikaninsesi.com/a/ukrayna-ortodoks-rus-kilisesi-/4740289.html>, (19.10.2021).

“Head of the Crimean Parliament: the transfer of the peninsula to Ukraine was a flagrant injustice”, TASS, 09.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1032750>, (27.10.2021).

“In Sevastopol, 95.6% of those who voted supported the entry of Crimea into the Russian Federation”, TASS, 17.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1052517>, (27.10.2021).

KEREM Sonat, “Ukrayna'da Bağımsız Kilise Kuruldu; Karar Neden Önemli?”, T24, 16.12.2018, <https://t24.com.tr/haber/ukraynada-bagimsiz-kilise-kuruldu-karar-neden-onemli,773793>, (19.10.2021).

KEREM Sonat, “Ukrayna'da Erken Seçim: Zelenskiy Görevdeki İlk 2 Ayında Neler Yaptı?”, BBC Türkçe, 21.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49052342>, (19.10.2021).

“Kırım Referandumuna Gidiyor!”, Sözcü, 27.02.2014, <https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/kirim-referandumaya-gidiyor-463454/>, (19.10.2021).

“Kırım Referandumunda Rusya'ya 'Evet’”, BBC Türkçe, 16.03.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140316_kirim_sonuc, (19.10.2021).

KORANYİ David, Nicolò Sartori, “EU-Turkish Energy Relations in the Context of EU Accession Negotiations: Focus on Natural Gas”, Global Turkey in Europe, Rome: Istituto Affari Internazionali (IAI Working Paper 05, (2013), http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_WP_05.pdf, (11.08.2021).

Kremlin, “Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, 18.03.2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (15.10.2021).

Levada Centre, “Tret Rossiyan Schitaet Soglashenie Ukrainy's ES Predatelstvom”, 25.11.2013, <https://www.levada.ru/2013/11/25/tret-rossiyan-schitaet-soglashenie-ukrainy-s-es-predatelstvom/>, (15.10.2021).

MAITRA Sumantra, Was Putin Ever a Friend of the West? Realism and the Rise and Decline of Putin's Rapprochement with the Bush Administration after 9/11, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2704623, 2011, s. 24.

“Malyshev: 96.77% of Crimeans who participated in the voting voted for reunification with the Russian Federation”, TASS, 17.03.2014, <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1052196>, (27.10.2021).

MARKEDONOV Sergey, Natalya Ulchenko, “Turkey and Russia: An evolving relationship”, Carnegie Endowment for International Peace, 19.08.2011, <https://carnegieendowment.org/2011/08/19/turkey-and-russia-evolving-relationship-pub-45383>, (08.08.2021).

MEHMET Fatih Hafız, Türkiye-Rusya ilişkilerinin son 16 yılı, Anadolu Ajansı, 04.12.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>, (10.08.2021).

“Mevlüt Çavuşoğlu, Kırım”, Sputnik Türkiye, 08.06.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201806081033778707-mevlut-cavusoglu-kirim/>, (08.08.2021)

MIKULSKA Anna, “The Changing Geopolitics of Natural Gas in the Black Sea Region”, in Foreign Policy Research Institute, 11.05.2017, <https://www.fpri.org/article/2017/05/changing-geopolitics-natural-gas-black-sea-region/>, (08.08.2021).

MORELLI Vincent L., “Ukraine:Current Issues and U.S. Policy”, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/row/RL33460.pdf>, 2017, s. 1-2, (28.09.2021).

NATO, “Ukraine–NATO Relations: The Background”, 24.06.2015, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150624_1506-nato-ukraine-bg.pdf, (05.08.2021).

OĞAN Sinan, “Ukrayna’da Devlet Başkanlığı Seçimleri: Turuncu Devrimin Sonu”, 17.01.2010, <http://turksam.org/ukrayna-da-devlet-baskanligi-secimleri-turuncu-devriminsonu>, (25.09.2021).

ORTTUNG Robert, Christopher Walker, “Putin’s Frozen Conflicts”, Foreign Policy, 12.02.2015, <http://foreignpolicy.com/2015/02/13/putins-frozen-conflicts/>, (28.10.2021).

ÖZBAY Fatih, “Putin’in Türkiye Ziyareti ve İkili İlişkiler”, 2014, http://www.hazar.org/analizdetail/analiz/putin_in_turkiye_ziyareti_ve_ikili_iliskiler_1023.aspx, (10.08.2021).

PIFER Steven, “Poroshenko Signs EU-Ukraine Association Agreement”, Brookings, 27.06.2014, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2014/06/27/poroshenko-signs-eu-ukraine-associationagreement/>, (27.10.2021).

“Polis göstericileri dağıttı”, DW Türkçe, 09.12.2013, <https://www.dw.com/tr/polis-g%C3%B6stericileri-da%C4%9F%C4%B1tt%C4%B1/a-17281794>, (26.10.2014).

“Poroşenko iktidarı: Çok vaat, sıfır icraat”, Sputnik Türkiye, 25.05.2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505251015640679/>, (19.10.2021).

“Putin: Kırım, Kosova'dan farklı değil”, Radikal, 17.11.2014, <http://www.radikal.com.tr/dunya/putin-kirim-kosovadan-farkli-degil-1233056/>, (27.10.2021).

“Putin: Sivastopal’da NATO istemiyoruz”, Haber Sol, 19.03.2014, <https://haber.sol.org.tr/dunyadan/putin-sivastopolda-nato-istemiyoruz-haberi-89577>, (07.08.2021).

“Putin'den Türkiye BMGK daimi üyeliği açıklaması”, Cnn Türk, 23.10.2021, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/putinden-turkiye-bmgk-daimi-uyeligi-aciklamasi>, (01.11.2021).

ROMANOVA Tatiana, “Neoclassical Realism and Today’s Russia”, *Russia in Global Affairs*, 7 Ekim 2012, (Çevrimiçi) <http://eng.globalaffairs.ru/number/Neoclassical-Realism-and-Todays-Russia-15681>, (erişim tarihi 05.01.2022).

“Russia's Putin, Ukraine's Zelenskiy Discuss Ending Conflict in Eastern Ukraine”, Reuters, 11.07.2019, <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-putin-zelenskiy-idINKCN1U6297>, (28.10.2021).

“Rusya Ukrayna Enerji Krizi-2009”, ORSAM, 05.01.2009, <https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-ukrayna-enerji-krizi-2009/>, (19.10.2021).

“Rusya Ukrayna’ya Ait Üç Savaş Gemisini İade Etti” DW Türkçe, 18.11.2019, <https://www.dw.com/tr/rusya-ukraynaya-ait-%C3%BC%C3%A7-sava%C5%9F-gemisini-iade-etti/a-51300707>, (19.10.2021).

“Rusya'dan doğalgaz tedarikinde Türkiye'den yeni rekor”, Sputnik Türkiye, 01.07.2021, <https://tr.sputniknews.com/20210701/rusyadan-dogalgaz-tedariginde-turkiyeden-yeni-rekor-1044868162.html>, (11.08.2021).

“Rusya'yı göz ardı edemeyiz”, T24, 02.09.2008, <https://t24.com.tr/haber/rusyayi-goz-ardi-edemeyiz,4607>, (10.08.2021).

SHARKOV Damien, “10.000 Ukrainians Killed So Far in Two-Year War”, *Newsweek*, 31.06.2016, <http://www.newsweek.com/10000-ukrainians-killed-conflict-ukrainesecurity-council-465084>, (28.10.2021).

SHEVTSOVA Lilia F., David J. Kramer, “Ukraine, Russia, and Two Horses”, *Carnegie*, 21.08.2012, <http://carnegie.ru/2012/08/21/ukraine-russia-and-two-horses>, (25.10.2021)

TAYLOR Adam, “Ukrainian Separatists Claim to Have Created a New Country: Malorossiya, or “Little Russia”, The Washington Post, 19.07.2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/19/ukrainian-separatists-claim-to-have-created-a-new-country-malorossiya-or-little-russia/>, (29.10.2021).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “2015 Yılına Girerken Dış Politikamız”, 14.12.2014, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf, (10.08.2021).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Kırım'da Düzenlenen Referandum Hk”, 17.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (08.08.2021)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Kırım'daki Son Gelişmeler Hk, 06.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelismeler-hk.tr.mfa, (10.08.2021).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası”, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>, (10.08.2021).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Ukrayna’da Meydana Gelen Gelişmeler Hk.”, 02.03.2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-71_-2-mart-2014_-ukrayna_da-meydana-gelen-gelismeler-hk_.tr.mfa, (10.08.2021).

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası”, <https://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa>, (10.08.2021).

T.C. Ticaret Bakanlığı, “Türkmenistan Güney Gaz Koridoru'na katılmak için davet edildi”, 25.02.2019, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-guney-gaz-koridoruna-katilmak-icin-davet-edildi>, (09.08.2021).

“Tension escalates after Russia seizes Ukraine naval ships”, BBC, 25.06.2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46338671>, (28.10.2021).

“The “Steinmeier formula”: what are Ukraine’s risks?”, Ukraine Crisis Media Center, 04.10.2019, <http://uacrisis.org/73524-steinmeier-formula>, (29.10.2021).

“The Constitutional Court of the Russian Federation will check the international agreement on the admission of the Republic of Crimea to the Russian Federation for compliance with the Constitution of the Russian Federation”, Bulletin of the Constitutional Court of the Russian Federation, 18.10.2014, <http://www.ksrf.ru/ru/News/Pages/ViewItem.aspx?ParamId=3160>, (27.10.2021).

“The Impact of the Normandy Format on the Conflict in Ukraine: Four Leaders, Three Cease-fires, and Two Summits”, CSIS, 29.10.2019, <https://www.csis.org/analysis/impact-normandy-format-conflict-ukraine-four-leaders-three-cease-fires-and-two-summits>, (28.10.2021).

TRENİN Dmitri, “Syria: A Russian Perspective”, 28.06.2012, <http://carnegieendowment.org/2012/06/28/syria-russian-perspective/ccln>, (10.10.2021).

“Turuncu Devrim Sarı Oluyor” Hürriyet, 03.04.2007, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turuncu-devrim-sari-oluyor-6259645>, (18.10.2021).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Ukrayna Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey Dördüncü Toplantısı Sonuçlarına İlişkin Ortak Açıklama”, T. C. Kiev Büyükelçiliği, 20.03.2015, <http://kiev.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/229837>, (10.08.2021).

“Türkiye İle Ukrayna Arasındaki Ticaret Hacmi Hedefi: 10 Milyar Dolar”, DEİK, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ile-ukrayna-arasindaki-ticaret-hacmi-hedefi-10-milyar-dolar>, (11.10.2021).

“Türkiye ve Rusya S-400 füze anlaşmasını imzaladı”, BBC Türkçe, 12.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239093>, (10.08.2021).

“Türkiye’de iftar yemeğine katılan Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin, “Kırım Tatarları Ukrayna’nın ayrılmaz parçasıdır”, ukturk.net, 08.06.2018, <https://ukrturk.net/turkiyede-iftar-yemegine-katilan-ukrayna-disisleri-pavlo-klimkin-kirim-tatarlari-ukraynanin-ayrilmaz-parcasidir/> (08.08.2021).

“Ukraine crisis: Russia MPs welcome Crimea referendum”, BBC, 07.03.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26489936>, (27.10.2021).

“Ukrayna Kerç Boğazı’nda Rus Tankerine El Koydu”, Cumhuriyet, 25.07.2019, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ukrayna-kerc-bogazinda-rus-tankerine-el-koydu-1504848>, (19.10.2021).

“Ukrayna Parlamentosu Toplanıyor”, BBC, 04.11.2014, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/041127_ukraine_parliament.shtml, (19.09.2021).

“Ukrayna Seçimlerinde Zafer Kimin?” Amerika’nın Sesi, 01.10.2007, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-10-01-voa8-88060677/855433.html>, (18.10.2021).

“Ukrayna: AB yanlılarından büyük gösteri”, BBC Türkçe, 09.12.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131208_ukrayna_yenigosteri, (26.10.2021).

“Ukrayna: Poroşenko cumhurbaşkanı olarak yemin etti”, BBC Türkçe, 07.06.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140607_ukrayna_yemin, (26.10.2021).

“Ukrayna’da Turuncu Devrim’in sonu” DW Türkçe, 08.02.2010, <https://www.dw.com/tr/ukraynada-turuncu-devrimin-sonu/a-5225510>, (19.10.2021).

“Ukrayna”, TCCB, 20.03.2015, <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/29810/ukrayna>, (10.08.2021).

“Ukrayna’da "anlaşma sağlandı", BBC Türkçe, 21.02.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140221_ukrayna_1, (26.10.2021).

“Ukrayna’da Hükümet Görevden Alındı”, Hürriyet, 08.09.2005, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ukraynada-hukumet-gorevden-alindi-348467>, (18.10.2021).

“Ukrayna’da Seçimi Komedyen Zelenskiy Kazandı”, TRT Haber, 21.04.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ukraynada-secimi-komedyen-zelenskiy-kazandi-412672.html>, (19.10.2021).

“Ukrayna’nın egemenliğini, Kırım dâhil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini hep destekledik, destekleyeceğiz”, TCCB, 16.10.2020, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/122378/-ukrayna-nin-egemenligini-kirim-d-hil-toprak-butunlugunu-ve-siyasi-birligini-hep-destekledik-destekleyecegiz->, (11.08.2021).

“Ukrayna’nın hedefi 2020”, T24, 25.09.2014, <https://t24.com.tr/haber/ukraynanin-hedefi-2020,271861>, (19.10.2021).

“Ukrayna-Türkiye Ticari ve Ekonomik İşbirliği”, Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 02.10.2020, <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/isbirligi/ukrayna-turkiye-ticari-ve-ekonomik-isbirligi>, (01.08.2021)

VAKULINA Oleksandra, “Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenskiy: Kırım Bizim Toprağımız, Geri Alacağız”, Euronews, 25.08.2020, <https://tr.euronews.com/2020/08/25/ukrayna-cumhurbaskan-volodimir-zelenskiy-k-r-m-bizim-toprag-m-z-geri-alacag-z>, (19.10.2021).

WINROW Gareth, “Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties”, <https://www.insightturkey.com/pages/submit-your-article>, (10.08.2021), s. 17.

“Yanukoviç’ten basın toplantısı”, TRT Haber, 28.02.2014, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yanukovicten-basin-toplantisi-119706.html>, (26.10.2021).

DEMİRCİ Zühal, “10 soruda Türkiye neden S-400 alıyor”, Anadolu Ajansı, 08.03.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408>, (01.02.2022).

“Ukrayna Savunma Bakanı açıkladı: Türkiye'den yeni gelen İHA ve SİHA'lar savaş pozisyonlarına geçti” <https://www.sondakika.com/ekonomi/haber-ukrayna-savunma-bakani-acikladi-turkiye-den-yeni-14767397/> (20.03.2022).